pesta. Abia după doi ani, în 1787, popa Cerbiceanu va căuta comoara fără s-o găsească. În schimb, se găseau monede, puţine la număr, pînă cînd, la începutul anului 1803, se răspîndi vestea că Arimie Popa din Ocolişul Mic ar fi găsit o comoară. Ancheta a stabilit că la începutul lunii septembrie a anului 1802, doi flăcăiaşi : Ilisie Popa, fiul lui Arimie, de 15 ani, şi feciorul popii din Vîlcele Bune, pe nume Popa Gheorghe, de 13 ani, păşteau porcii pe dealul Anineşului. Pe o pantă, cel mai mare s-a aplecat să-şi lege opincile şi a găsit o monedă de aur pe care de bună seamă o scoaseră porcii rîmînd după rădăcini. Copiii s-au speriat de duhurile rele ce păzesc banii pierduţi şi au fugit la stînă. Arimie Popa va aştepta aproape o lună, pînă după Sfîntu Mihai (29 septembrie), cînd se răresc oamenii pe munte. Atunci, lîngă fagul arătat de Ilisie, scormonind cu un băţ, a găsit 264 monede mari de aur ale lui Lysimach. Înaintea îngheţului s-a mai dus o dată şi a mai scos tot cam atîtea, iar la sfîrşitul iernii, în două rînduri, a mai găsit circa 100 de monede.

Arimie Popa a fost denunţat procurorului de la Hunedoara încă din februarie. De frică, în ziua de 12 martie, el a vărsat monetăriei 280 de galbeni. Norocul lui Arimie Popa i-a determinat pe ocolişeni să urce tot mai mulţi pe Dealul Anineşului ori pe Ceata şi pe procuror să înceapă ancheta în zilele de 15–17 iunie. Numai că, tocmai neliniştea autorităţilor i-a îndemnat şi pe Gheorghe Popa, preot in Vîlcelele Bune, tatăl copilului ce participase la descoperirea primei monede, să pornească împreună cu ortacii săi în căutarea de comori pe dealul Grădiştii. Negăsind nimic sub ruine au urcat pe cărarea ce duce spre Godeanu, şi deasupra unui izvor au găsit 450 de monede de aur cu numele regelui dac Koson (un koson cîntăreşte în jur de 10 gr). În săptămîna următoare, numărul echipei a sporit. Acum vor găsi 35 de monede între rădăcinile unui fag. Secretul n-a fost păstrat decît scurtă vreme.

Cu ocazia anchetei de la Ocolişul Mic, procurorul de la Hunedoara interzisese căutarea de comori. Dispoziţia a fost departe de a fi respectată, ba, dimpotrivă, determinase un aflux necunoscut pînă atunci. Paul Török (aşa îl chema pe procuror) va vizita el însuşi, între 29 iunie şi 2 iulie, ruinele de la Grădiştea. Am amintit acest fapt pentru că s-a întîmplat ca el să găsească, printre ruine, „o bucată de cărămidă" pe care, cu litere latine, scrise invers, se putea citi : PER SCORILO. Au trecut 151 de ani şi tot în luna iulie a anului 1954 mi-a fost dat să trăiesc una din cele mai mari bucurii ale vieţii mele. Într-o locuinţă de pe dealul Grădiştii, în apropiere de tău, am găsit vasul devenit la scurtă vreme celebru, pe care era ştampilat de patru ori textul : DECEBALUS PER SCORILO. Tînăr, la început de drum, cît entuziasm, cîte emoţii, cîte vise ! La una din ştampile lipsea cea de-a doua parte. De unde să fi ştiut atunci că ea se găsise în anul

1803. Era un vas dacic, dintr-o aşezare dacică, cea mai importantă cunoscută pînă acum, şi nu un oraş roman, cum credea procurorul hunedorean la începutul secolului al XIX-lea. Ceea ce găsise el nu era o bucată de cărămidă, ci un fragment dintr-un mare vas de cult, ce poate fi văzut astăzi la Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România.

Vizita lui Török la Grădiştea a avut urmări imediate. Tezaurariatul a dispus, la 7 iulie, plecarea unei echipe de zece muncitori, conduşi de un maistru, care la 21 iulie au şi început lucrul, urmînd ca din două în două săptămîni să se întocmească un raport cu privire la descoperirile făcute. Din aceste rapoarte se poate stabili cu oarecare aproximaţie unde făcuseră gropi metalurgiştii aduşi de la Sibiel. Peste tot erau „depozite metalurgice" şi „cuptoare de topit minereu". Se propunea efectuarea unor gropi încrucişate şi se menţionau cioburi, coloane, stîlpi, pietre frumos cioplite etc. **Cîte monumente de deosebită valoare n-au fost distruse atunci !** La

începutul lunii septembrie, trei lucrători de la Sibiel au găsit cîteva monede de aur ale lui Lysimach, ceea ce a determinat camera aulică de la Viena să dispună Tezaurariatului Transilvaniei reluarea săpăturilor de îndată ce se va desprimăvara. Se sconta pe descoperirea unei mari rezerve de aur, convinși fiind că s-a dat poate peste o monetărie străveche, aveau doar la îndemînă rapoartele întocmite de maistrul metalurgist de la Sibiel ce condusese lucrările.

Toamna tîrziu și la sfîrșitul iernii, țăranii, înfruntînd ploi, zăpadă, îngheț, ziua și noaptea, și-au continuat căutările pe dealul Grădiștii, vroind s-o ia înaintea autorităților, care ii frustrau de ce le aparținea. Stupefacția la Sibiu a atins cota maximă în seara zilei de 30 aprilie 1804, cînd de la Hunedoara era adus la Tezaurariat un săculeț ce conținea, nici mai mult nici mai puțin, decît 987 kosoni de aur găsiți la Grădiștea în ziua de 24 martie. Descoperirea o făcuse o echipă de cărbunari de la Sibiel și n-a fost predată întreaga cantitate de monede. Nu mai era legendă, nu era închipuirea țăranilor români ce se revendicau stăpîni ai comorilor de la Grădiște, erau aproape 10 kg de aur de cea mai bună calitate. În mare grabă se dau ordine, se constituie o echipă de 14 lucrători cu un intendent de mină destoinic în frunte. Echipa oficială a căutătorilor de comori era gata în ziua de 5 mai să-și înceapă lucrul. Pentru deplină siguranță și pentru a-i ține departe pe țărani, la începutul lunii iunie sînt trimiși 33 de soldați sub comanda unui ofițer. Ruinele erau supuse la cea de-a doua campanie de distrugere ordonată de autorități în nădejdea recuperării de noi comori.

Din documentele păstrate reiese că în cea de-a doua campanie săpăturile au durat, fără întrerupere, pînă la 27 octombrie. Din două în două săptămîni se trimiteau rapoarte în care se menționau descoperirile făcute. În nici unul nu se mai vorbea de găsirea vreunei comori. Ele sînt extrem de interesante din punct de vedere științific. Camera aulică de la Viena se arată nemulțumită de rezultatele obținute, considerînd săpăturile de la Grădiștea drept „o risipă de bani inutili" și la 11 ianuarie 1805 dispune încetarea săpăturilor din partea fiscului. Căutarea urma să se facă de căutători particulari, cărora să li se elibereze autorizații de săpături. Aici se încheie căutarea oficială de comori pe dealul Grădiștii.

Dacă ar fi să luăm în considerare numai cele 2 794 de monede de aur, cîte sînt menționate în documente ca intrate în posesia fiscului cu ocazia diverselor descoperiri făcute pe dealul Grădiștii, la care trebuie adăugate mult mai multe găsite de țăranii ce locuiau în satele din jur, va trebui să ajungem la încheierea că și după cele două războaie dacice, printre ruine, mai rămăseseră destule comori, deoarece numai monedele de aur despre care se știe că au fost găsite la Grădiște și împrejurimi se numără cu miile. Cine știe cîte alte comori se mai păstrează încă în pămînt și așteaptă să fie descoperite.

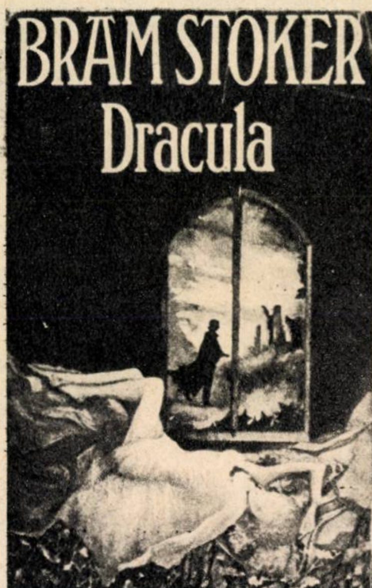
Este neîndoielnic că uriașe bogății au fost duse la Roma de împăratul Traian, chiar dacă cifrele nu mai pot fi astăzi precizate. Comorile regilor daci au fost o realitate ce justifică cu prisosință faima de care s-au bucurat și se mai bucură încă.

Ion Horațiu Crișan

O DIVERSIUNE POLITICĂ

CRUZIMEA LUI ȚEPEȘ

În 1897 apare în limba engleză romanul Dracula scris de Bram Stoker după informaţii luate de la un profesor maghiar budapestan Arminius Vambery. În acest roman vampiric, Dracula este un mare ostaş, un mare om de stat, un alchimist, un ins inteligent etc., dar secui. Cartea lui Bram Stoker este începutul marii Draculiade care urmează : cărţi şi filme de groază al căror erou este Dracula şi care nu au decît o foarte mică asemănare cu modelul lor, adică cu Vlad Ţepeş. Pe de o parte, istoriografia română a scris pe baza unor informaţii din ce în ce mai numeroase şi mai bune istoria lui Ţepeş, pe de alta – romanul şi filmul accidental au creat o carieră extraordinară lui Dracula, figură de cruzime rară.

Tema a fost exploatată comercial şi de Raymond T. McNally şi Radu Florescu într-o carte intitulată În căutarea lui Dracula (1971), în care legenda era amestecată cu documentul istoric, opţiunea autorilor mergînd către legendă şi către trăsătura sîngeroasă, „vampirică" a voievodului român. Cartea a avut un succes uriaş. Lui Dracula i s-au atribuit bunurile pămînteşti ale lui Ţepeş, ţara, domnia şi războaiele, iar lui Ţepeş trăsăturile sanguinare, patologice ale lui Dracula. Imaginea lui Ţepeş a ieşit deformată din această întreprindere comercială. Tentativa aceloraşi autori de a restaura adevărul istoric în cartea Dracula. O biografie a lui Vlad Ţepeş (1431–1476) n-a mai avut acelaşi succes, poate şi pentru că era doar o compilaţie fără nerv după bibliografia românească a problemei. Şi aici însă voievodul Ţării Româneşti era pus sub semnul cruzimii patologice. Pentru a doua oară de la legendele săseşti din secolul XV, figura unuia dintre cei mai străluciţi conducători politici şi militari ai evului mediu european intră în Occident, în plin secol XX, deformată.

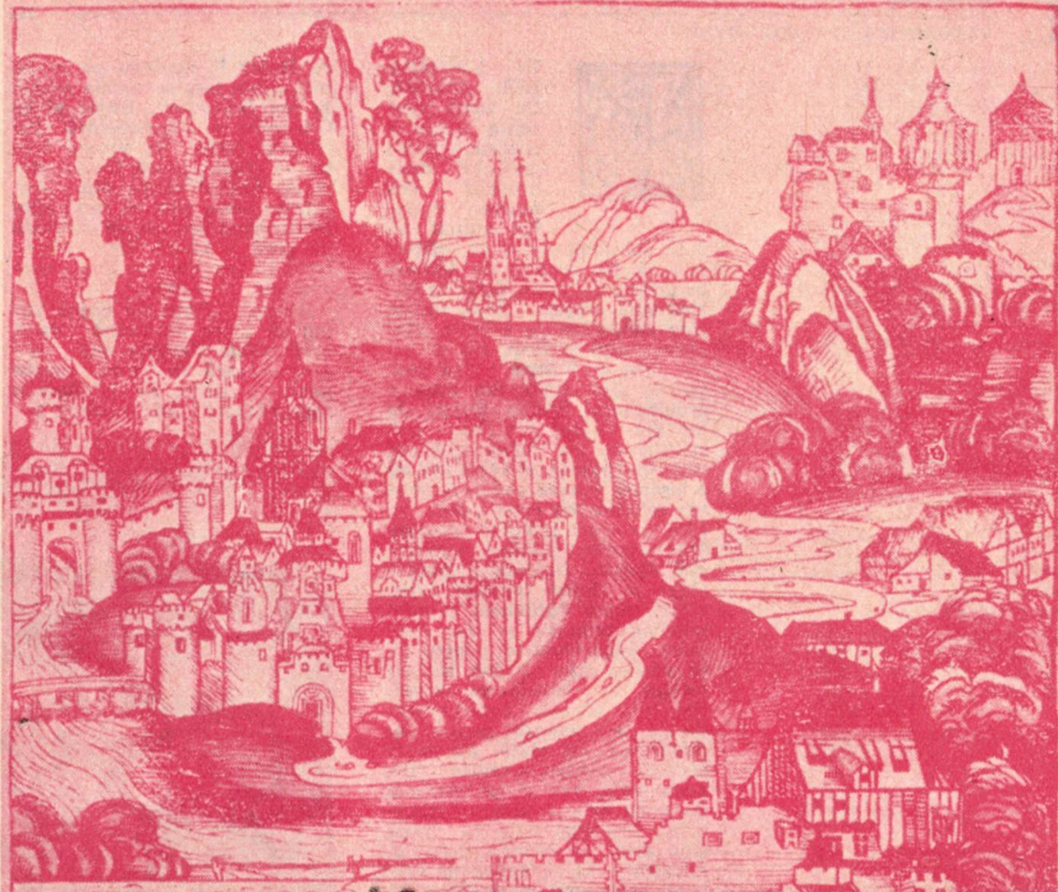
Dacă explicăm această a doua eroare doar prin spiritul comercial al întreprinderii autorilor americani nu dăm un răspuns complet. La temelia ei stau vechile legende săseşti şi maghiare (nu era informatorul lui Bram Stoker un maghiar ?), aşa că răul de aici provine.

A fost acest domn într-atît de crud pe cît îl prezintă saşii, romanul lui Stoker şi cărţile cuplului de autori americani ?

Cronicile turceşti, cronici oficiale, de curte, prezintă evenimentele româno-turce de pe vremea lui Ţepeş într-un fel convenţional menit a zugrăvi invincibilitatea turcă sau a salva aparenţele acestei invincibilităţi. În aceste cronici răzbat însă uneori caracterizări care nu pot veni decît din istoria orală, din circulaţia populară a ştirilor care vădesc admiraţia faţă de calităţile excepţionale ale lui Ţepeş. Cronicile bizantine ale epocii îl prezintă pe Vlad Ţepeş cu admiraţie şi sînt, după concluziile ultimelor cercetări, ecoul marii audienţe pe care isprăvile politice şi militare antiotomane ale lui Ţepeş le aveau la popoarele din sudul Dunării. Sub cronică se distinge o legendă populară a lui Ţepeş, provenită din teritoriile ocupate de turci.

O cronică în slavonă a lui Ţepeş indică acelaşi ecou favorabil al acţiunilor lui Ţepeş şi înfăţişează un portret maiestuos al voievodului. Această versiune slavă a legendelor despre Ţepeş a circulat intens în Rusia medievală, deşi originea ei este evident românească ori sud-slavă. Deci nici aici potrtretul lui Ţepeş nu confirmă figura drăcească desenată de saşi în pamfletele lor şi de Bram Stoker. Ţepeş era o legendă pozitivă la sudul Dunării şi în răsăritul slav. Cum de a biruit totuşi cealălt portret, cel excesiv, cel tendenţios, vizibil deformator ?

Faptele istorice sînt greu de reconstituit, dar chiar în condiţii de informaţii lacunare ele tot spun ceva. După greaua bătălie cu turcii a lui Ţepeş, regele Matei Corvin s-a îndreptat către Ţara Românească cu chip că-l va ajuta pe Ţepeş. S-a grăbit atît de tare că n-a ajuns nici în patru luni. Iar înitlnirea s-a soldat cu luarea în prizonierat a lui Ţepeş şi recunoaşterea de către Matei Corvin a domnului pus de turci în Ţara Românească, Radu cel Frumos. Cauzele acestui act odios nu-s lămurite. Se pare că supuşii regelui maghiar s-ar fi plîns de stricăciunile ce li le făcuse Ţepeş. Rolul saşilor, cei mai bintuiţi pentru neascultarea lor de către oştile lui Ţepeş, s-ar putea să fi fost mare. Faptul rămîne fapt, şi trădarea rămîne trădare. Matei Corvin, conducătorul unui stat „cruciat", nu numai că n-a luptat împotriva turcilor, dar l-a luat prizonier pe marele erou al bătăliei antiotomane. Cum papa aştepta în urma investiţiilor morale şi băneşti făcute o altă con-

duită din partea Ungariei, faptul trebuia justificat. Acuzat pe baza a două scrisori false de înțelegere cu turcii, Vlad Țepeș a intrat apoi într-o detenție de unde va ieși mai tîrziu pentru a fi la presiunile diplomatice ale lui Ștefan cel Mare, domn fără prea mult noroc. În aceste episoade ale prinderii lui Țepeș și apoi al detenției lui trebuie căutată cauza difuzării acelei sîngeroase imagini a lui Țepeș. Legendele săsești erau deja create și în circulație, dar fără anvergura europeană, pe care o capătă de aici înainte.

Ceea ce a dat amploare circulației lor a fost necesitatea curții din Buda de a-și jusitfica față de papalitate și față de Europa, gestul de nejustificat. Matei Corvin participase la detronarea unui mare și glorios adversar al turcilor și el trebuia să prezinte o explicație. Această explicație a fost căutată și în legendele săsești. Ele au fost traduse în latinește și difuzate în toată Europa evului mediu. Cruzimea sanguinară a lui Țepeș era o bună mască pentru gestul politic al lui Matei Corvin. Curtea din Buda a prezentat sistematic și deformat pe toate căile diplomatice și nediplomatice, pe care le avea la indemînă imaginea pe care politica ei de curte o cerea, Țepeș ca figură patologică ar fi justificat bizara intervenție maghiară. Adevărul era sacrificat pentru politică.

Alte surse, poloneze, catolice, fac un cu totul alt portret marelui voievod. Iar dacă vom face bilanțul numeric al izvoarelor favorabile lui Țepeș vom vedea că ele sînt mai multe decît cele negative. Dar frecvența lor a fost mai mică. Acestea s-au impus printr-un proces propagandistic dirijat, prin „tiraj" și „reclamă", cu alte cuvinte, ceea ce, dacă analizăm fondul lucrurilor, nu este deloc impropriu. Cruzimea lui Țepeș în formele ei exorbitante este o simplă diversiune politică.

Florian Miroslava

Au fost folosite lucrările : **Șerban Papacostea,** Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș, **Romanoslavica,** XII, 1966, **Nicolae Stoicescu,** Vlad Țepeș, 1976, **Ștefan Andreescu,** Vlad Țepeș (Dracula), 1976, **Ion Stăvăruș,** Povestiri medievale despre Vlad Țepeș – Dracula, 1978.

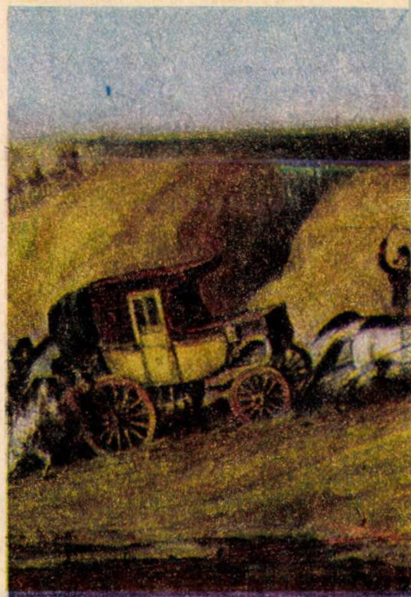
Da, haiducii nu mai sînt astăzi la modă. Dar dacă ne întoarcem la lecturile marii generații de scriitori și artiști ale căror centenare le sărbătorim din 1980 încoace vom constata că între titlurile hotărîtoare pentru formația lor sufletească și morală sînt cele dedicate haiducilor. Sadoveanu, Arghezi, Panait Istrati, Lovinescu pomenesc această literatură care a făcut deliciile unei copilării însetată de aventură. Fie că erau scrise de N.D. Popescu, fie de Panait Macri, fie de alt confecționer al genului, povestirile cu haiduci, au alcătuit hrana sufletească a sfîrșitului de secol XIX în România și ele nu pot fi scoase din aliajul psihologic al acestei mari generații. Sadoveanu a fost atît de captivat de tema justițiară a haiducului încît în fiecare din volumele sale vom găsi o figură care se revendică din cortegiul acestor cărți care inundaseră piața de tipărituri a secolului trecut. Nu întîmplător despre Tudor Arghezi s-a spus că a avut în viața literară și socială românească conduita unui „haiduc". Fibra acestei mentalități poate fi descoperită și în multe din cărțile lui Panait Istrati. Ea a modelat nu numai psihea unei generații, ci și o literatură. Chiar dacă unele din povestirile comerciale cu haiduci ale secolului trecut nu mai merită astăzi atenție, tema rămîne încă grandioasă. Este una din formele de manifestare social-politică specifică poporului român neanalizată încă astfel nicăieri. Fenomenul a avut asemenea proporții și a preocupat pe contemporani în așa măsură, încît a intrat rapid în literatura pașoptiștilor și, ceea ce este foarte interesant, în însemnările de călătorie ale străinilor trecători pe la noi. Mai ales haiducia de dinainte de Tudor Vladimirescu și de după el a cunoscut o dezvoltare și popularitate care a forțat ușa literaturii. A ne întoarce la aceste figuri legendare ale istoriei românești este firesc într-un moment în care spectatorul român se delectează excesiv cu figuri asemănătoare propuse lui de alte culturi, literaturi și cinematografii.

IN VREMEA LUI BUJOR. Cu toată prezența oștirilor rusești, nesiguranța drumurilor era foarte mare. Nu numai odată întâmplatu-s'a ca ofițeri ruși să fie prădați de talhari pe drumurile mari, chiar în vecinătatea orașelor. Erau multe cete cunoscute de tâlhari, atât între munți și Prut, cât și între Prut și Nistru. Cea mai vestită din toate era acea a ardeleanului Ștefan Bujor, de loc din ținutul Sibiului, dar stabilit de ani îndelungați în Ieși, în Tătăraș, și căsătorit cu o ieșancă. Fusese pedepsit pentru tâlhărie cu ocna ; dar în 1805, în urma jalbelor repetate date de soție îl grațiase Alexandru Moruzi. Domnul îl pusese chiar în slujba temniții unde slujia întâiu dărăbănia și apoi iamăcia temniții la doi hatmani. Supărându-se pentru că se văzuse silit să dee bir cu țăranii, se lepădă de slujbă. Era însă adesea întrebuințat de slujbașii temniții pentru îndeplinirea, cu plată, a unor servicii pentru armășie. Cu acest prilej avu să pătimească. În urma arbitrarului velarmașului, Iordache Balș, se văzu silit să-și părăsească casa și nevasta și să se apuce de tâlhării la drumul mare. Știm că la începutul lui decembrie 1808 căută adăpost la un boier de neam, numit comisul Gheorghe Caravia fiul serdăresei Anastasia Caravia. născută Arbore, stăpâna moșiei Sârbii de la ținutul Neamțului.

Acest boier fusese căsătorit cu frumoasa Zoe Hânsaru, dar ea se despărțise de el, neputându-se împăca cu firea lui varvară și grobiană. Zice lumea că acel Caravia era în legături cu tâlhari. Se zicea chiar că lua parte la prădăciunile lor și că nici maică-sa, serdăreasa Anastasia, nu era străină de acele fapte urite. Caravia primi foarte bucuros să adăpostească pe Bujor și-l dădu în gazdă la un țăran din sat, la care mai era găzduit de o bucată de vreme și alt tâlhar, numit Gheorghe Ardeleanu. În cursul acelei ierni, Bujor, Gheorghe și cu Caravia făcură mai multe prădăciuni, furând mai cu seamă cai pe care Gheorghe și cu Bujor îi vindeau pe urmă în Cordun (așa se numia atunci la noi Bucovina), Bujor și cu Gheorghe se împrietenira într'atâta încât își jurară frăție de cruce : adică fiecare din ei își slobozi sânge din braț într'un pahar plin cu vin ; apoi încrucișând brațele, se sărutară pe gură și băură vinul amestecat cu sângele lor, jurându-și credință și ajutor.

Amândoi frații de cruce voind să plece împreună după hoții nouă, Caravia voi să-i ademenească să mai rămâe până va trece, de la Roman spre Fălticeni, un negustor bo-

gat având asupra sa mai multe mii de galbeni, spre a-i ațînea calea, a-l ucide și a împărți între ei banii ce i-ar găsi asupra lui.

Dar Bujor și cu Gheorghe care nu erau bucuroși să omoare, nu primiră s'aștepte, din care pricină Caravia se supără pe ei și se părăsiră în termeni răci. Totuși, dintr'o pricină sau dintr'alta, Gheorghe reveni la Caravia prin postul mare și de astădată fu primit chiar în curte, la dânsul, unde i se puse la dispoziție o odaie lângă grajdiu. Apoi în curând Gheorghe, care era un barbat deosebit de frumos, aduse cu dânsul într-o sară o femee de o frumuseță

strălucitoare, îmbrăcată în portul țărancelor din Vrancea, pe care o păzia cu cea mai mare grijă. Deoarece Caravia plecase de acasă cam odată cu sosirea musafirului său, el nu avu prilejul să vadă pe Catrina, așa se numia frumoasa femee, decât după întoarcerea lui, tocmai în ajunul Paștilor.
Caravia fu izbit chiar din acea clipă de frumuseța Catrinei ; încercă prin toate chipurile să s'întâlnească cu ea și să-i vorbească între patru ochi. Dar Catrina iubia pe frumosul talhar la nebunie și nici nu voia să se uite la Caravia, care nici nu era frumos, nici nu avea vreun feliu de vină'ncoace.
Gheorghe pricepu îndată cum stăteau trebile și că Caravia nu mai poate de pofta Catrinei. Ar fi părăsit prea bucuros Sârbii, dar se temea s-o facă tocmai atunci, deoarece aflase că mai mulți din acei pe care îi pradase în cursul iernii îl căutau pretutindeni. Avea nădejde că Bujor îl va scapa și aștepta din zi în zi să vie fratele lui de cruce ca să-l îndrepte la vrun adăpost sigur pentru Catrina ; dar Bujor nu mai venia, ci hoția atunci peste Prut.

PAGINI UITATE

Povestiri cu haiduci

„Idealul subconștient, de magia căreia se resimte toată viața americanului, este reprezentat prin figura bărbătească a indianului, căpetenia de trib, arhicunoscut din literatura pentru tineret, și cu care s-au luptat strămoșii actualului american. Dacă s-ar face un sondaj abisal în psihologia românului de toate zilele sau a omului balcanic în genere (de loc în sens peiorativ) s-ar descoperi, credem, undeva în zonele sale sufletești cele mai obscure, un ideal bărbătesc colectiv, și anume acela al haiducului".

LUCIAN BLAGA

Și relațiile lui Gheorghe cu Caravia se stricau din zi în zi. Gazda lui nu-l dădea afară, căci ar fi luat cu dânsul pe Catrina, ceiace celalalt nu voia cu nici un preț, dar știindu-l om fără nici un dumnezeu, crud, desfrânat și mișel, cu toată îndrăzneala lui firească, începu să se teamă că Caravia îl va ucide mișelește. Vro două săptămîni după Paști, mai răsuflă câtva timp, căci Caravia dispăru până cu două zile înainte de sfântul Constantin. Când s'întoarse, era vesel și spuse lui Gheorghe că Bujor îi trimete răspuns să fie numaidecât, la noapte, la o anumită crâșmă din Pașcani, căci vine nesimțit să s'întîlnească cu el. Gheorghe voi să plece cu o căruță ca să iee cu el și pe Catrina, temându-se s'o lese singură la Sârbi macar pe o noapte. Dar Caravia făcu astfel încât în tot satul nu se găsi nici o căruță. Atunci Gheorghe, care numaidecât ținea să s'întâlnească cu Bujor, închise pe Catrina cu cheia în odaia lui, îi dădu hrana trebuitoare pentru două zile, precum și două părechi de pistoale încarcate pentru ca, la întâmplare de primejdie, să se poată apăra împotriva lui Caravia. Apoi plecă la Pașcani. Acolo stătu toată noaptea degiaba fără ca să fie Bujor sau vrun trimes al acestuia. S'întoarse plin de mânie și, găsind pe Caravia în curte, nu-și putu stăpâni ciuda. Zise lui Caravia că nu este macar în stare să fie hoț cinstit ; dar după ce vorbi cu Catrina supararea lui se făcu și mai mare.
Ea îi povesti că nu trecuse nici ceasul decând plecase, când Caravia veni la fereastră odăii în care se afla și-o propuse curat să părăsească pe Gheorghe și să trăiască cu dânsul, făgăduindu-i că „va purta-o ca pe o domniță". Și pentru a o ademeni mai tare, îi arătă un frumos șirag de mărgăritare, făgăduindu-i că i-l va da îndată dacă primește să părăsească odaia în care șăde cu Gheorghe și vine de se muta într-o odaie de taină ce o are în curtea cea mare, mai încredințînd-o să nu se teamă, căci în curând o va mântui de Gheorghe. Dar iubita talharului nevoind s'audă de părăsirea lui și arătând ho-

tărît că n'are nevoe de nici un dar de la Caravia, acesta întră în furie şi poronci ţiganilor să strice uşa. Atunci Catrina, punând mâna pe una din părechile de pistoale şi aşăzându-se la fereastra dela care se vedea bine tot ce se petrecea afară, strigă că împuşcă pe cel dintâiu care se atinge de uşă. Glasul ei era atât de hotărît, ochii ei cei negri aruncau astfel de scânteie şi mâna îi părea atât de sigură, încât turma ţiganilor îndărăptă până departe de uşă. Caravia, care nu era decât un mişel, se păzi să meargă singur să strice uşa cu toporul şi se hotărî s'o lese deocamdată în pace, urmând să-şi alcătuiască planuri nouă spre a pune stăpânire pe frumoasa femee şi a se mântui de ibovnicul ei.

După întoarcerea lui Gheorghe dela Paşcani, cu toată batjocura de care avusese parte dela el în mijlocul ogrăzii cu câteva ceasuri mai înainte, Caravia se încearcă să-l îmbuneze, ba cu mâncare aleasă, ba cu vin bun ce-i trimese la odaia lui, ba cu tutun deosebit. A doua zi Gheorghe ieşi de dimineaţă calare şi, prin nişte ţigani ai lui, comisul află că talharul tocmise cu preţ mare un om din sat care se însărcinase să meargă să caute pe Bujor să-i dee de ştire că are neapărată şi grabnică nevoe de dânsul. Caravia se îngrozi, căci înţelese că chiar dacă Bujor nu-l pedepseşte pentru purtarea avută faţă de Gheorghe, în orice caz Catrina va fi cu desăvârşire pierdută. Spre a preveni plecarea Catrinei, planul lui fu răpede alcătuit.

Trimese şi în acea zi mâncare bogată şi bună lui Gheorghe şi ibovnicei lui, având totodată grijă să trimată vin vechiu şi bun, în care puse să se mai aduge spirit. Apoi, în cursul zilei, avu grijă să mai împrospăteze provizia de băutură a amanţilor, având totodată grijă să facă bogate distribuţiuni de vin tuturor slugilor. Astfel când, spre sară, Gheorghe ieşi călare, era ameţit de băutură, Caravia trimese slugi de ale lui, călări ca să-l însoţască, să-l ţie de vorbă şi să-i tot dee de băut din nişte ploşti mari, ce le dăduse spre acest sfârşit.

Când sara, s'întoarse spre curte, Gheorghe de abie se ţinea pe cal de beat ce era. Potrivit poroncii ce o aveau dela stăpânul lor, slugile lui Caravia nu-l lasară să meargă la poarta curţii, ci îl duseră dealungul gardului care imprejmuia grădina unde îi aştepta si el. Ţiganii îi luase şi pistoalele şi cuţitul din brâu, fără ca el, cu desăvârşire beat, să fi încercat vro opunere. Îndată ce ajunseră la locul unde se afla Caravia cu mai mulţi ţigani, acesta le poronci să dee pe Gheorghe jos depe cal şi să-i scoată cele două brâe ce le purta şi care erau grele de bani ; iar Caravia puse mâna şi pe armele hoţului şi pe banii lui. Apoi poronci scurt ţiganilor să strîngă pe Gheorghe de gât cu căpăstrul calului până ce va muri. Stătură o clipă la îndoială ; Caravia le aruncă atunci o sudalmă grozavă ; ţiganul Ion Cojocarul se grăbi s'arunce împrejurul gâtului lui Gheorghe căpăstrul calului pe care apoi îl strânse cu putere, pe când ceilalţi îl loviau peste cap cu ciomegile şi cu straturile pistoalelor, iar însuşi Caravia îl împungea cu cuţitul în pântece. Strânseră cu căpăstrul şi loviră până când văzură că Gheorghe este mort. Caravia poronci atunci unui ţigan numit Iacob Vacariul să-l spintece „pentruca să fie mai răpede hoit mâncat de corbi", apoi puse pe ceilalţi asasini să arunce leşul hoţului în stuful bălţii de lângă curte.

Îndată ce ajunse la curte, puse să deschidă fără sgomot uşa odăii lui Gheorghe care rămăsese descuietă, întră în-tr'însa şi, găsind pe Catrina dormind, puse pe un ţigan s-o iee în braţe şi s'o ducă cu toată opunerea ei căci se trezise îndată ce simţise că pune cineva mâna pe dânsa, în încăperea de taină de lângă odaia lui. Chiar în acea noapte mişelul o silui cu ajutorul a două ţigance.

A doua zi Catrina era nebună.

După două zile, Caravia văzând că corbii s'adună în număr mare împrejurul locului unde fusese aruncat leşul lui Gheorghe, poronci la doi din ţiganii care luase parte la omor să iee trupul hoţului şi să-l îngroape, în puterea nopţii, deasupra vreunui mormânt proaspăt, ceiace ţiganii aduseră la îndeplinire fără de nici o întârziere.

Trecură vr'o douăsprezece zile : Catrina era tot nebună şi tot închisă în odaia de taină dela curte. Caravia ar mai fi vrut să-şi astâmpere poftele asupra ei, nebună cum era, dar când s'apropia, ea ţipa atât de cumplit, muşca astfel cu dinţii şi zgâria astfel cu unghiile, încât era bucuros să rămâe departe de dânsa. Altfel nu era nimica nou nici la curte, nici în sat : de Gheorghe nu vorbia nimene, parcă nici nu trăise.

Trecuse acuma jumătate din postul Sân-Petrului ; era într-o sâmbătă, după amiază ; serdăreasa şi cu fiul ei tocmai plecase la Fălticeni. Un pietrar care lucra la curte pentru socoteala serdăresei, ducându-se in livadă ca să culeagă nişte cireşe, văzu două ţigance suite pe gard şi auzi pe una din ele strigând că în ţintirimul bisericii nişte câni mănâncă un om mort.

Pietrarul suindu-se şi el pe gard şi văzând că aşa este şi că vr'o cinci câni mănâncă un mort îngropat în faţă, numai ca de o şchioapă în pământ, deasupra mormântului unui moşneag care răposase numai cu trei săptămîni mai nainte, strigă preotul care se afla în ograda de alături, spunându-i grozăvenia. S-au strîns îndată împrejurul mormântului o

mulţime de oameni care au scos ţărâna dintr'însul şi s-au încredinţat că trupul uncheşului era tot în săcriu. Apoi au luat mortul străin pe care nu l-au cunoscut, fiindcă era mâncat din cap până la brâu de câni şi l-au pus deasupra săcriului, astrucându-l bine în groapa moşneagului. A doua zi, întorcându-se din Fălticeni, serdăreasa şi cu Caravia s'au scârbit rău când au aflat acea veste. Au chemat preotul şi au făcut sfeştanie în casă ; dar Caravia a început să fie foarte îngrijit, înţelegând că lumea are să vorbească de asemene întâmplare şi a pus pe oamenii lui de încredere, şi care fusese partaşi la fapta de groază comisă, să cerceteze prin sat, mai ales pela crâşmă, ca să afle ce zic oamenii de acel mort străin.

Iar sambătă înainte de Sân-Petru, a venit în sat Bujor cu alţi şase tovarăşi şi a tras drept la crâşma boierească. Îndată ce a ajuns acolo, pe de o parte a început să strângă pe toţi oamenii, localnici sau străini, care treceau pe dinaintea crâşmei, fie călări, fie je jos, fie cu carul cu boi, — iar pe de alta au trimes scrisoare lui Caravia la curte, spunându-i să vie numaidecât la crâşmă. Caravia a răspuns că va veni mai târziu, fiindcă acuma are treabă dela care nu poate lipsi. Dar deşi în mai multe rânduri în cursul acelei zile i-a scris Bujor să vie, n'a mai venit.

Crâşma era acuma ticsită de oamenii ce-i adunase tovarăşii lui Bujor : erau pline amândouă odăile, prispa, până şi pivniţa. Dela curte se trimesese lui Bujor, pentru mâncarea lui şi a tovarăşilor, trei pâni albe boiereşti şi o ştiucă mare de câteva ocă.

Iată acuma textual cum mi-au istorisit faptele urmate nişte bătrâni care au vorbit cu oameni care fuseseră de faţă.

„După ce au trecut soarele de amiazăzi, am început noi toţi, câţi eram la acea popreală, într'un glas a striga şi a face rugăminte acelor oameni înarmaţi ca să ne dee drumul, să nu pierim de foame atât noi cât şi vitele noastre. Ei ni-au dat răspuns să mai îngăduim puţintel, că dacă ni-i a mânca, nici ei n'au mâncat până la vremea aceia, ş'au poroncit unul dintr'înşii ca să li se aducă din mâncarea ce şi se trimisese lor dela curte. Şi li-au adus două pâni, pe care pâni, puindu-le pe masă, au tras unul sabia şi au început a hăcui câte o bucăţică şi împărţia la norod, la câţi au ajuns, făcându-li cuvânt şi poftindu-i ca să mai îngădue puţin, că este să vie şi fiul dumisale serdăresei să se întâlnească cu dânşii şi lor li vor da drumul. Mai zăbăvind ca un ceas mai bine, fiul serdăresei tot n'au mai venit ; şi văzând că nu mai vine, s'au ridicat toţi acei şăpte oameni înarmaţi în picioare şi au început a striga şi a face întrebare : care este Ioniţă Cojocariul şi Vasile Vezeteul, să iasă afară dintre ceilanţi. Şi ieşind i-au strigat unul dintr' acei şăpte ce era mai bătrân ca să-l iee de piept pe ţigan, şi i-au dat cinci bice. Şi au început a striga că acei ţigani au fost împreună cu stăpânul lor, fiul serdăresei, de au omorît pe fratele lor Gheorghe şi cum l-au omorît şi unde l-au mistuit şi la ce loc ? Şi la acel ţigan au găsit şi un chimir lat de piele care chimir fusese a lui Gheorghe, a mortului".

„Apoi acel ţigan a dat lămuririle ce se găsesc mai sus asupra uciderii, adăugând că asupra lui Gheorghe s'au găsit două chimire, unul cu bani de argint şi celalalt cu galbeni, care bani i-au luat Caravia".

„Apoi au început a face strigare dintr'acei şăpte trii şi plângeau şi ziceau : Auziţi, norod, cum au ucis pe fratele nostru. Şi iarăşi au început a striga : Care este Ioan Schiopu, ţigan, să iasă afară dintre ceilanţi. Ieşind acel ţigan, au cunoscut asupra lui parte din hainele lui Gheorghe şi însuşi ţiganul n'au tăgăduit şi au adăugit că era faţă când, după omor, stăpânul lui au pus banii ce i-au scos din chimirurile ucisului, în sipet".

„Şi îndată au început cu toţii, toţi şăpte, a striga către tot norodul câţi erau acolo : Auziţi, norod, cum au fost uciderea fratelor nostru şi să fiţi martori când vom cere la vr'o judecată, şi să ştiţi, norod că Caravia şi cu maică-sa din mâna noastră nu vor scapa. Că noi pe dânşii i-am ţinut de drepti tovarăşi şi ceiace am agonisit cu dânsul am împărţit, şi nu i-au fost îndestul banii ce au luat dela noi şi dela fratele nostru dar l-au şi omorât. Şi dacă l-au omorît, de ce nu au pus să-l îngroape ? Ce l-au lasat de l-au mâncat cânii ?"

„Iar pe Iacob Vacariul scoţându-l afară dintre norod, l-au întrebat : nu i-au fost pacat să spintece pe om şi să-l lese să-l mănânce cânii ? Apoi l-au bătut până ce au pierdut cunoştiinţa".

„Şi au mai scos pe Vasile Turc şi i-au făcut întrebarea : El este acel ce au îngropt ciolanile lui Gheorghe ? El au răspuns că el este, că fiul ser-

dăresei i-au poroncit să-l îngroape şi au început şi al triilea a striga : Aţi auzit, norod, faptele ficiorului serdăresei ? Pentru aceasta au fost poprirea voastră ca să auziţi cu toţii şi să puteţi fi marturi !"

„Şi aşa luând unul o hârtie şi călămări, au început să scrie pe toţi câţi ne-am aflat la acea popreală".

Am dat aceste amănunte asupra chipului în care au fost strânşi de Bujor, ca să fie faţă la cercetarea ce a făcut pentru a stabili chipul în care a fost ucis fratele său de cruce, Gheorghe, fiindcă cazul este

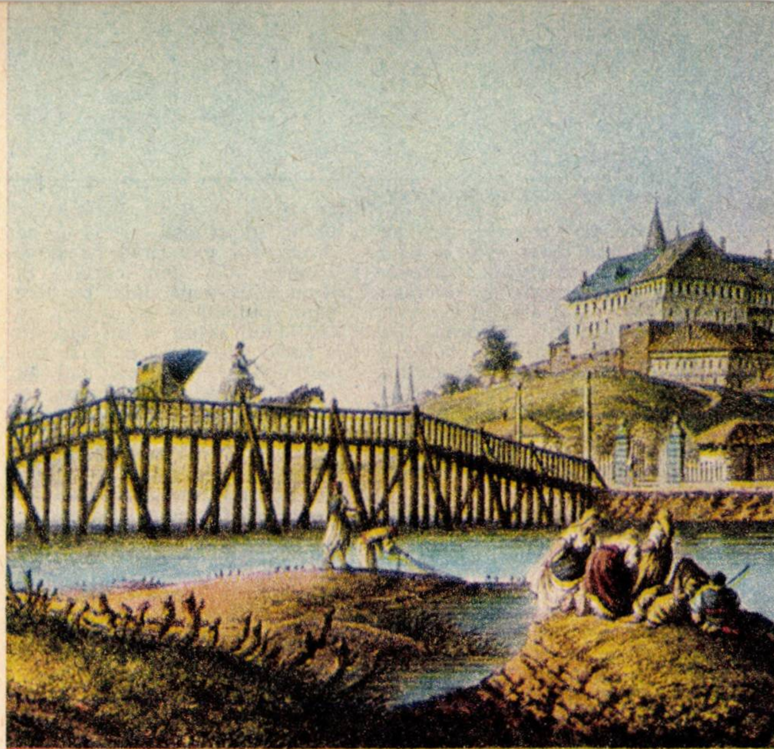
absolut unic — nu cunosc altul la fel în ţară.

Constantin Pietrarul a mai aratat că, după ce hoţii au ucis pe ţiganul Ion Cojocarul, talharii Bujor şi cu Ciorneiu au zis : „Sufletul boieriului să dee sama de sufletul ţiganului acestuia. De ce nu-i cuconul Gheorghe Caravia cuminte ca şi boieriul Enacachi, ispravnic de Roman, şi boierul Constantin Catargiu, ispravnic de Piatra !" Adăugând Ciorneiu : „am mas alaltăseară la dumnealui ispravnicul de Roman şi calul meu în grajdiu, lângă caii dumisale, cum şi pistoalele aceste din brâu mi le-au dăruit cuconul Enacache Milu, ispravnicul de Roman". Această mărturie aruncă o stranie lumină asupra moravurilor administrative ale vremii.

Totuşi asemene indulgenţe aveau mărgini. Un scandal ca acel ce se petrecuse la crâşma din Sârbi nu putea să rămâe fără urmări. Deoarece era în joc o fată boierească, isprăvnicia de ţinut, la urechile căreia afacerea veni în curând, raportă la Ieşi, logofeţiei din lăuntru care fără a pierde timp trimese pe vel-armaşul Darie Dărmănescu la Sârbi, spre a ridica pe Caravia, pe maică-sa şi pe co-faptaşii omorului lui Gheorghe. Cu prilejul acestei ridicări a criminalilor, biata Catrina, cuprinsă de spaimă, işi găsi moartea la intrarea armaşului şi a celor care îl însoţeau în temniţa unde era închisă. Văzând atâta lume străină, zmulse răpede iataganul din brâul unui armăşel şi şi-l înfipse în piept înainte ca cei de faţă să fi putut face macar o mişcare spre a o împiedeca.

După o amănunţită cercetare, în cursul căreia Caravia făcu mărturisiri complecte, tribunalul, în ziua de 11 decembrie 1809, osândia pe Caravia la moarte, pe maică-sa la închisoare pe viaţă la o mănăstire, iar pe ceilalţi co-faptaşi la munca ocnei. Caravia se mai găsise vinovat şi de fapta de calpuzanie sau fabricare de monetă falşă, dar pe lângă crima de omor această faptă nu mai era de samă.

Boierimea moldovenească nu se mişcă de loc pentru scaparea lui Caravia, deşi el se înrudia cu unii din ei ; afară de două sau trei rude mai apropiete, nimene nu adresă vr'o cerere de graţiare. Vinovatul fu decapitat la Copou în ziua de 28 iunie 1810, în prezenţa hatmanului, a agăi, a vornicului de aprozi şi a poliţmaistrului de Ieşi căpitanul-leitenant al flotei Dicescu.

Poate că cei mai mulţi din cetitorii acestei cărţi, găsind pe ţaranul Bujor mai simpatic decât boieriul Caravia, vor dori să ştie ce s'a întâmplat cu el şi cum şi-a sfârşit viaţa.

Bujor, încunjurat de număroşi tovarăşi, — au fost până la unsprezece cetaşi, — a urmat să prăde până la toamna anului 1810. După execuţia dela Sârbi, găsind cu cale să dispară pe, câtva timp, s'a tocmit vatav la un boier numit Ilie Petralifu, stăpânul satului Costienii dela ţinutul Tecuciului, insuşi hoţ şi gazdă de hoţ, unde a stat cu leafă de 70 lei pe an până în toamna anului 1809. De atunci, intovărăşit de alţi hoţi cu care făcuse prietenie la Petralifu, începu să cutriere Moldova şi Basarabia de mai multe ori, adunând în cursul fiecărei expediţii pradă destul de bogată şi de variată. Pe lângă bani : galbeni, carboave, irmilici şi bancnote, luau şi haine de tot feliul : giubele, şalvari, anterie, conteşe, apoi juvaeruri, argintării şi altele. Nu ucidea bucuros, dar a făptuit mai multe omoruri, fie în cursul luptelor cu poterile, fie încercându-se să scoată bani dela victimele lui. Când dădeau de vr'un boier de neam, îl pradau, dar fără a-l maltrata, cum s'a întâmplat cu spatarul Iordache Sturdza, pe care l-au pradat de toţi banii şi de toate odoarele ce le avea cu dânsul ; dar la urmă, dacă

i-au luat telegarii, i-au dat, ca să-şi poată urma drumul, cai proşti de ai lor în schimb, şi cinzeci de lei, ca să aibă de cheltuială pînă acasă. Soţia spatarului, care era cu dânsul, deloc nu era spărietă,ci se strica de râs de toată întâmplarea, zicând : „cum s'au dus lucrurile ce li s'au luat, tot aşa au să s'întoarcă înapoi". La 1810 au oprit în drum pe banul Constantin Lazu, care mergea ispravnic la Suceava, şi au stat de vorbă cu el, fără ca să-i facă nimica. Apoi, în aceiaşi zi, întâlnind pe banul Andronache Donici (legistul cel vestit), au luat dela el : opt sute galbeni, un telegar, o puşcă, o tabacheră, o imamè de chilhrimbar, şi mai şăzând de vorbă cu el, au văzut venind doi panţiri dela care au luat cinci sute de galbeni şi peste trei sute lei. Trecând tot în acea expediţie în apropierea Ieşului, Bujor ar fi vrut să treacă pe la casa lui, să-şi vadă şi chiar să-şi fure soţia de care îi era mare dor, dar nu îndrăzni să intre în oraş. Tot atunci urmându-şi drumul în jos şi trecând pe la un schit pe Lohan, „au dat trei jumătăţi de sărindar, ca să li fie de ajutor".

Floriile anului 1810 le făcură la Poiana Corbii, lângă Siret, iar de acolo mersără la Focşâni, unde un tovarăş procură lui Bujor ravaş de drum dela comandatura rusască şi dela starostia austriacă. Merseră de acolo la Bucureşti unde ajunseră în sâmbăta Paştilor. Dela Bucureşti, Bujor se duse să-şi viziteze rudele în Ardeal, la satul Cojdula, în ţinutul Sibiului ; apoi se duse cu nişte vin la Drâstor spre a-l vinde. S'întoarse la Bucureşti şi de aici prădând şi furând cai, merse la Focşâni. Obţinuse paşapoarte in regulă dela aghenţia austriacă şi dela gheneralul-major Enghel, vice-prezidentul divanurilor, precum şi ravaş de drum dela spătărie. În ţinutul Putnei îl aşteptau şase din foştii lui tovarăşi şi patru cârjalii. Intreprinseră atunci o mare expediţie pradalnică pe Trotuş, pe Tazlău şi în împrejurimile Bacăului, unde susţinură trei lupte biruitoare cu poterile şi chiar cu dragonii împărăteşti ai căpitanului Puhi. Adunară pradă multă şi o apucară în sus pre Botoşâni. Aveau cu dânşii o şişane pe care o purtau pe un cal. Merseră ca să lovească târgul Ştefăneşti ; dar negustorii fiind vestiţi, li ieşiră înainte înarmaţi. Traseră ei cei dintâi în hoţi şi li uciseră calul care ducea şi şaneaua ; dar hoţii ripostând şi râpezindu-se la ei, negustorii o luată la sănătoasă şi ceata lui Bujor intră în târg unde, după ce făcură prădăciuni puţin însemnate, primiră dela negustori optzeci galbeni şi trei sute lei ca să părăsească târgul. Dela Ştefăneşti s'au dus la Telineşti unde au ridicat şi dus afară din târg pe căpitanul târgului şi pe nişte jidovi fruntaşi pe care îi căzniră pentru a-i sili să scoată bani dela târgoveţi. Unul din jidovi a şi fost împuşcat de hoţi, dar aceştia, la urma urmelor, au fost siliţi să plece luând puţină pradă. Dupằce s'au lasat ir jos, au trecut iar Prutul şi, tot prădând, au ajuns în dumbrava Rugineştilor, unde au împărţit prada, fiind hotărâţi să se lase de hoţie. Mai mulţi dintr'înşii au apucat drumul Ţării Româneşti, zicând că vor să se ducă în Sârbia la Cara Gheorghe, care se răsculase atunci împotriva turcilor.

Bujor se duse la Focşâni, unde fu trădat de o gazdă a lui, numită Baboiu, care îl dădu pe mâna caraulelor ruseşti în ziua de 14 septembrie 1810. Fu judecat de departamentul criminalistic, osândit la moarte în ziua de 20 ianuarie 1811 şi spânzurat la Copou. Celalalt hoţ, Ilie Petralifu, boier din neam cinstaş, începuse tâlhăriile lui încă din anul 1792, iar la 1801 fusese închis la mănăstirea Secul sau la Râşca, pentru complicitate cu vestitul Belecciu, groaza Văii Tazlăului, care după curgere de mulţi ani, fu prins, după o luptă înverşunată purtată cu el, de Dumitrache Roset Teţcanu singur.

Dar în curând i se dăduse drumul şi el urmă să prăde şi să dee, la moşia lui, Costienii, adăpost şi găzduire tuturor hoţilor ce veniau la el. Era crud, mişel şi lacom : Bujor era neasamanat mai barbat, mai franc şi mai omenos decât amândoi tovarăşii săi boieri. Mai mult decât prada, Petralifu punea pe alţii să prăde. Spre acest sfârşit avea mai totdeauna la moşie o droaie de răifăcători pe care îi înarma, îi aproviziona bine cu merinde şi cu rachiu şi-i trimetea, cu şăici, pe Siret în jos, ca să prăde, iar la plecare totdeauna li ura : „să plece cu dumnezeu după câştig".

Unul din co-faptaşii lui a aratat că trecând pe la Costieni ca să meargă la Roman, s'a găsit cu Petralifu, care-i fusese mai înainte stăpân şi acesta i-a zis ca, îndată ce se va întoarce dela Roman, să vie pe la el, ca „să-l trimaţă cu flăcăii după câştig". Adăugise că „acuma flăcăii sânt duşi ; dar până când se va întoarce dela Roman, vor veni. Au mai fost până acum de vr'o trei ori şi au adus o mulţime de avuţie". Meseria ce o exercita Petralifu era dealtmintrelea bine cunoscută de toată împrejurimea Costienilor ; oamenii lui nu umblau sub alt nume decât sub acel de : talharii lui Petralifu.

Trăia de ani cu o femeie frumoasă numită Paraschiva, măritată cu un grec, dar pe care acesta acuma o lasase. Petralifu îi dăruia într-'una haine şi juvaeruri frumoase, între altele şiraguri de mărgăritare în şapte şi opt rânduri. Totuşi ea voise de mai multe ori să-l părăsească ; dar el îl hotărise că, dacă fuge, o împuşcă sau o ineacă ; o sfătuia însă să mai aibă răbdare, fiindcă este hotărit să se cunune cu ea.

Petralifu a fost ridicat de o poteră trimisă inadins din Ieşi şi dus în temniţa acelui oraş. Judecat de departamentul criminalistic, fu osândit la moarte şi decapitat la septemvrie 1810, iar complicii lui periră prin streang a doua zi.

Din acest buchet de talhari numai Bujor a mai ramas în amintirea poporului, fiindcă era viteaz şi neprefăcut. Apoi nu se atingea de oamenii saraci şi-i ajuta chiar la prilej de nevoe : ucidea numai foarte rar.

Mi s-a povestit de bătrâni care au trăit în Ieşi în vremea judecătii lui, că îşi iubia foarte mult nevasta şi când, după trecere de mai bine de trei ani, ea a fost invoită să meargă să-l vadă la temniţă, şi unul şi altul au leşinat atât de mişcaţi ce au fost. Mi s'a mai spus că ea a obţinut să-l îngroape creştineşte, chiar în sara executării, deşi se hotărîse ca leşul lui să rămâe expus, spânzurat de furcă, încă mai multe zile.

REABILITAREA LUI TUNSU. Un vânt de teroare suflă peste provincii. Ai spune că vremile eroice ale haiducilor s-au întors. Hoţii ies la drumul mare, ca pe vremea lui Pasvantoglu, fără frică de autorităţi şi fiecare îşi teme avutul şi stă cu frica în sân pentru gospodăria ori economiile cu trudă adunate. S-ar zice că pleiada cintată de N. D. Popescu a reinviat şi că toţi eroii lui au evadat din filele atâtor volume, pe care le-a scris ca să ne otrăvească copilăria, căci cine din noi poate mărturisi cu mina pe constiinţă că n-a cetit evanghelia haiducilor şi n-a cetit evanghelia şi n-a visat să facă la fel ca dinşii ?

Un distins confrate, un poet de un subtil talent, care a căzut într-un moment dat victimă, ar putea face mărturisiri curioase. Banda lui, risipită acuma, a avut momentul ei de celebritate şi incepuse chiar să terorizeze paşnicii burghezi ai Iaşului şi cine ştie unde ar fi ajuns poate, dacă autorităţile nu s-ar fi amestecat la timp ! Solemnele jurăminte fă-

cute pe pumnalele de lemn la lumina lunii s-au uitat de mult şi dulcele meu confrate intru Apollo, care poartă numele unui haiduc celebru, va surâde cu duioşie de sigur, cetind acestea.

Nu dorul de libertate, nu vraja marilor codri cari fremuesc, nu setea de aventuri, ori dorul de revindecări şi nevoia de a reactiona contra celor tari, cari împilau pe cel slab şi ii luau până şi cenuşa din vatră, scoate astăzi aceste intârziate specimene la drumul mare.

Împrejurările de astăzi nu mai pot face să nască eroii de atunci, căci, în felul lor, haiducii noştri au fost nişte eroi naţionali. Ei şi-au găsit cintăreţii, baladele populare le-au dus faima, figurile lor au tentat pe mulţi scritori şi, desigur, vor mai tenta. Legenda însă i-a imbrăcat, le-a mărit figurile, le-a deformat faptele, i-a incărcat cu pistoale şi iataqane până în dinţi şi i-a mânjit de sânge cu o dărnicie intr-adevăr extraordinară. Călătorii străini cari au trecut prin ţara noastră au scris şi ei despre dânşii şi dacă haiducii lui N. D. Popescu ni se par exageraţi şi faptele lor aproape imposibile, ce-ar trebui să mai ziceţi dacă aţi fi cetit ca mine, ce scrie un autor francez, aciuiat prin ţara noastră, pe vremea ocupaţiei ruseşti, despre faimosul Tunsu, fiorosul şi sanguinarul pălimar, care vârâse toţi ciocoii de pe vremea lui în groază.

Nu vă vreau să reabilitez această sinistră figură, nici că vreau să dau o redempţiune postumă acestui legendar bandit, dar cred interesant în această vreme ca să arăt cu ce ochi privea străinătatea specimul acesta ciudat, ce trăia în afară de legi şi după capriciile fanteziei lui.

După Bellenger, faimosul Cartuş ori fantasticul Fra Diavolo nu era nimic pe lângă legendarul pălimar Ioniţă.

El s-a născut în 1792 din părinţi obscuri şi săraci. Adevăratul lui nume era Ioniţă, refractar ori cărei culturi şi trândav ca un lazaron se multumea să-şi indestuleze pântecul cu orice găsea şi dormea sub orice acoperis, fie el marele coperiş al cerului albastru. Dela o vreme însă, nevoia îl făcu cioban. Ori în faţa vastelor orizonturi pe întinsul cărora vântul îşi mâna şi el nenumăratele turme de nouri, ciobanului nostru improvizat i se urâ şi, intr-o zi, rupând ca un alt Pan o trestie de pe marginea unei mlaştini, îşi făcu un tulnic şi incepu să cânte. Stridentele şi sibilinele sunete, nefiind însă ajutate de nici o artă, plictisiră tovarăşii şi Ioniţă, ca un bun tovarăş ce eram, svârli tulnicul şi incepu să cânte cu ce-l înzestrase Dumnezeu. Sonoră şi tânără, vocea lui urca in jurul focurilor de băligare ori de vreascuri, sub podoaba inaltului cer înstelat, şi-acum tovarăşii îl iubeau şi nu mai puteau să se sature ascultindu-l. Şi s-a făcut că într-o zi au trecut şi nişte boieri care, fermecaţi de glasul lui, îl luară şi-l duseră plocon mitropolitului. Ciobanul deveni psalt şi dela doisprezece ani până la treizeci şi opt sutana avu cel mai cucernic cântăreţ, cel mai credincios şi plin de evlavie slujitor. Dumnezeu însă a umplut lumea cu ce-a găsit şi in afară de sfinţi a mai lăsat şi femei pe lumea asta, iar printre femeile acelea, pentru nenorocirea, ori pentru faima aceluia ce trebuia să treacă la nemurire, a făcut şi pe una

pe care o chema Zinca. Cu cântecul și cu ce mai câștiga cu prescurile ori cu mucurile de lumânări furate, era însă greu, firește, să poți mulțumii o astfel de femee și cum dincolo de biserică și de chiliile ei se întind atâtea bogății, pe care Dumnezeu le-a lăsat tuturor la început și nu numai unora. Tunsu, într-o bună zi a aruncat sfintele ceasloave și înarmat cu alte arme de cât mucările și-a adunat treizeci de tovarăși și a luat drumul codrului.

Din molatic și trândav, firea lui se schimbă și marea natură, în sânul căreia se hotără să trăiască liber, îl învârtoși și îi dădu ca și fiarelor, toate iscusințele și toate prevederile, ca să poată trăi după capul lui.

Un fel de mimetism curios se deșteaptă în el și, ca animalele acelea, cari iau culoarea locului unde se aciuiază ca să doarmă, făcîndu-se nevăzute, astfel și el, știind că lumea pe care trebuie să o frecventeze și pe socoteala căreia avea să trăiască, poartă haine bogate și toate podoabele, își sacrifică frumoasa coadă împletită ce o purta petrecută prin fes după moda tatarilor, și pe capul tuns chilug de obicei lasă să-i crească bogata podoabă a pletelor. Vestminte bogate apoi își făcu și gesturile și manierele etichetate de pe atunci le învață, ca și cel mai de rasă cocon.

Și-așa, într-o bună zi, în timp ce sinistrii bandiți cu fioroase și suspecte mutre ieseau la toate răscrucile, atacînd poștalionii și poterele umblau bătind codrii mari, după cel ce se intitula cu pomposul nume de „perceptor general al contributiilor indirecte al Valahiei", negăsindu-l nicăieri, un cavaler fantastic, numai în brandemburguri fir și mătase în minunate calești ori călare pe cei mai năstrușnici cai, apăru pretutindeni, minunând ochii și făcind să tânjească sufletele. Darnicele lui gesturi sămănau aurul pe unde trecea, pietre scumpe licăreau pe mânile lui îngrijite, buchetele lui de flori pătrundeau în toate iatacurile, aleasa lui

conversatie fascina toate grupurile. Ca un alt Fregoli, schimbând nenumărate costume și admirabil grimat, amabilul nabab, apărea în toate saloanele, făcînd deliciul cucoanelor, cărora printre vorbele cele mai dulci și ochiadele cele mai languroase le restituia juvaerurile scumpe, pe care tovarășii și acoliții lui le prădase cu o zi mai înainte poate, ori îmbiind daruri, care bine înteles că nu-l costau nimic, sau cel mult o lovitură de măciucă bine aplicată. Partide fabuloase de cărți se încingeau și, cum era amabil cu damele, nu mai puțin amabil era și cu partenerii lui, avînd bunul gust să nu câștige niciodată și lăsând aurul să i se scurgă printre degete, cu o grație pe care n-o cunosc desigur nici miliardarii americani. În saloane, la baluri, la teatru, în toate grupurile unde se aduna lumea, pretutindeni se arăta, spunîndu-și cuvîntul lui și până și in sfatul înaltului divan nu se sfia să intre. Și lumea îl primea, îl admira și-l asculta, luându-l drept cine știe ce străin din alte împărății, fără să se mai întrebe de unde vine și cine e.

Între aceste însă hoțiile se țineau lanț și e ciudat că figura sinistrului bandit era semnalată pretutindeni.

Cum se putea el multiplica astfel și când avea vreme să facă toate aceste, Bellenger nu ne spune, ci se mulțumește să povestească înainte cu o adorabilă seninătate tot soiul de peripeții, care de care mai stranii.

Așa spune că într-o iarnă, când petrecerile sunt în toiul lor, un boier dădea o serată ca să sărbătorească venirea unui nou consul grec. Cucoanele se întrecuseră în găteli, tarafurile de lăutari cântau, și era un chef și-o voe bună, cum nu fusese de mult. Și iată că la miezul nopții, un cavaler în costum unguresc, strălucitor de nestimate, se apropie de o tânără greacă de-o uimitoare frumusețe, și o poftește la cadrilul care tocmai se forma.

Perechile se înlănțuiră, ca niște flori în buchete, femeile se adunau și se desprindeau iarăș, ca o ghirlandă se înșiruiau, și cavaler mai svelt și mai mlădios în mișcări ca streinul cu haina lui plină de brandenburguri nu mai era altul. Contradanțul isprăvit, ultima înclinare făcută, elegant și curtenitor, streinul își duse perechea la loc și, așezindu-se pe un scăunel lîngă picioarele ei, aduce vorba așa din senin despre ultima hoție a lui Tunsu. Ori se întâmplase ca frumoasa grecoaică, trecînd tocmai cu o seară mai înainte prin pădurea Pantelimonului, fusese prădată cu o brutalitate și un curaj uimitor. Natural că toată această ispravă ea o dădea pe socoteala faimosului Tunsu, zugrăvindu-l în culorile cele mai negre și mai puțin simpatice.

Curtenitor, banditul stătea la pîndă la picioarele damei și, fără ca un mușchi să tresară pe frumoasa lui figură, o asculta căutînd să se reabiliteze.

Grecoaica însă, neștiind pe cine are la picioarele ei așa de supus și de blajin, urma să istorisească înainte, plângînd pierderea giuvaerului scump, pe care mâna nelegiuitului i-l smulse de la gât, și susținînd că mâna aceea brutală, nu putea să fie decât a lui Tunsu, pe care dacă l-ar vedea, l-ar recunoaște dintr-o mie.

Și ca un alt Fra Diavolo, elegantul cavaler surâzînd atuncea, scoase cu un nobil gest de sub straiul lui plin de brandemburguri, o cutioară în care era giuvaierul furat, mai frumos împodobit de cât înainte, i-l întinse împreună cu tabletele lui de bal, pe care însemnă în grabă cîteva cuvinte și inclinându-se se făcu nevăzut ca prin minune.

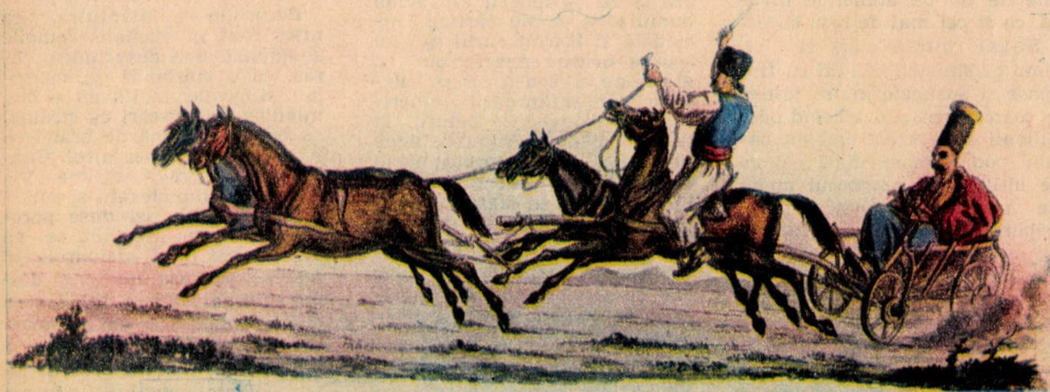
Uimită, frumoasa grecoaică privi, o clipă în urma cavalerului dispărut, și-apoi deschizînd tabletele, dete un țipăt și leșină, văzând scris pe ele că cel ce-i stătuse la picioare cu o minută înainte, așa de supus, și-i privise cu atâta dragoste în ochi, era însuși fiorosul Tunsu, după care umblau toate poterile lui Kiseleff, căutîndu-l la toate răscrucile.

Și Bellenger mai adăugă că tabletele de bal și juvaerul lăsate cu atîta dărnicie făceau mai bine de zece mii de galbeni.

Zinca însă, această ciudată și modernă Dalilă, care-l făcuse să-și arunce mucările și să ia drumul codrului, ori cât de Tuns era el, a găsit totuș mijlocul să-l piardă. Prea ajunsese sclivisit pălimarul nostru și prea își aducea rar aminte acum de grațiile ei. Și așa, ca mulți eroi, a murit și acesta pentru că n-a știut să înlăture din viața lui pasiunile și să nu stîrnească gelozia celei pentru care, pe vremuri, își purta tidva tunsă chilug și coada frumos împletită și petrecută prin fes, așa cum îi plăcea ei.

Astfel apare în cartea călătorului străin figura străvechiului pălimar, căruia i-au făcut o așa de proastă reputație autorii noștri autohtoni.

Eu, cred că e timpul să-l reabilitez.

Textele reproduse aparțin lui Radu Rosetti și D. Anghel

Inițiale gravate de Dragoș Morărescu

NICOLAE DENSUSIANU CONFIRMAT?

Nicolae Densusianu a fost unul dintre cei mai mari istorici pe care i-a dat poporul român pînă la 1900, iar **Dacia preistorică,** deşi cea mai voluminoasă, nu este singura lui lucrare istorică importantă. Născut la 1846 şi mort la 1911, el este contemporanul lui Hasdeu, într-o fază eroică a cercetării istorice româneşti şi pune, alături de acesta şi de alţii, bazele cercetării temeinice bizuită pe din ce în ce mai multe izvoare ale istoriei românilor. Face studii la Blaj şi la Sibiu şi se stabileşte la Bucureşti după Războiul de Independenţă, în 1878. Este trimis imediat în Transilvania şi Ungaria, de unde aduce după cercetarea a 16 arhive şi a 12 biblioteci unui număr mare de documente necunoscute privind istoria românilor între 1199—1575, publicate între 1887—1897 în 6 tomuri ale colecţiei de documente Hurmuzachi. Ele sînt folosite şi astăzi, ca întreaga colecţie Hurmuzachi, cu un profil ştiinţific indiscutabil. Această cercetare de arhive a avut şi un scop special. Nicolae Densusianu dorea să scrie o istorie completă şi adevărată a Răscoalei lui Horea, prin care să combată exagerările şovine ale istoriografiei maghiare. În 1884, la o sută de ani de la Răscoala lui Horea, Nicolae Densusia-

nu tipăreşte prima monografie ştiinţifică asupra acestui eveniment : **Revoluţia lui Horea în Transilvania şi Ungaria, 1784—1785** înfăptuind prima reconstituire exactă şi completă a întîmplărilor de la 1784 şi a semnificaţiei lor. Este o monografie fundamentală, care pune capăt imaginii tendenţioase asupra răscoalei fabricate de istoriografia maghiară şi deschide calea cercetării ştiinţifice a problemei. Fără cercetarea şi monografia lui Nicolae Densusianu, imaginea Răscoalei lui Horea n-ar fi ajuns astăzi la noi în conturul ei adevărat şi o lucrare monumentală cum este aceea a lui David Prodan, **Răscoala lui Horea**, apărută în două volume la Editura enciclopedică, 1979, greu de închipuit. În concluzie, Nicolae Densusianu nu este un aventurier pe tărîmul ştiinţei istorice, ci un pionier şi un fondator de referinţă pînă astăzi.

Istoricul revoluţiei de la 1784 nu intenţiona să scrie o „Dacie preistorică" şi nici nu dezvoltase în vreo lucrare ideile de bază ale acestei cărţi. Nicolae Densusianu a proiectat o istorie a Românilor şi s-a apucat de documentare. Informaţiile erau la acea epocă puţine şi pentru a completa informaţii din colecţia de documente alcătuită, istoricul a mai făcut investigaţii de bibliotecă, de arhivă şi de teren şi în Italia, Istria şi Dalmaţia. Cum nici colecţia de documente asupra istoriei românilor nu-i oferea toate datele, cum nici călătoria de studii în sudul Dunării nu-i dăduse satisfacţiile informative dorite, Nicolae Densusianu, membru corespondent al Academiei, alcătuieşte, după exemplul lui Haşdeu, un **Chestionar istoric** pe care-l adresează învăţătorilor şi preoţilor din toate judeţele româneşti. Partea dintîi a acestui chestionar este trimisă în 1893, partea a doua în 1895. Răspunsurile primite, care îndreaptă pe Nicolae Densusianu către o perspectivă nouă asupra istoriei românilor, îl determină să facă la 1899 o călătorie de studii în judeţele de munte ale României, din Buzău în Mehedinţi, pentru a se confrunta la faţa locului cu datele din chestionar. Ipotezele cele mai neobişnuite ale **Daciei preistorice** îşi au origina în răspunsurile **Chestionarului** trimis în judeţe, coroborate cu informaţiile din textele antice, greceşti şi latine, pe care Nicolae Densuşianu le foloseşte peste tot. Importanţa acestor chestionare pentru folcloristica românească este deosebită.

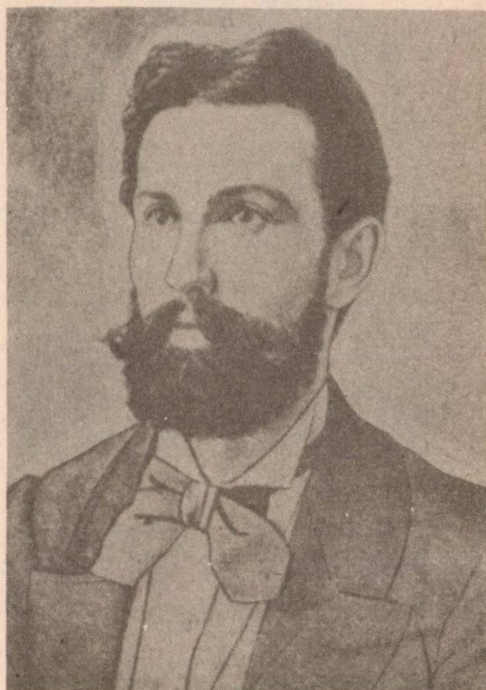
O seamă de cercetări arheologice şi istorice moderne afişează puncte de vedere şi concluzii asemănătoare cu ale „Daciei preistorice". Dacă luăm numai capitolul „Pelasgii sau protolatinii (Arimii)", de aproape patru sute de pagini (p. 668—1054), nu putem să nu recunoaştem capacitatea autorului de a reconstitui plauzibil difuziunea popoarelor într-o epocă preistorică a Europei pe baza tradiţiilor păstrate. El semnalează pe bază de texte difuziunea şi înrudirea unor triburi şi popoare care se găsesc atît în Carpaţi, cît şi în Peninsula Iberică, Peninsula Balcanică, Asia Mică, Caucaz. Există cercetări mai noi care atrag pe diverse căi atenţia asupra însemnatelor înrudiri culturale dintre aceste zone. Vom enumera numai cîteva cercetări moderne care confirmă cel puţin parţial pe Nicolae Densusianu, ceea ce arată că ipotezele sale nesusţinute atunci de informaţii suficiente sînt pentru alţii realităţi ştiinţifice.

1. Una din principalele aserţiuni ale lui Nicolae Densusianu priveşte „limba pelasgă" ca limbă mamă a tuturor popoarelor care s-au rupt de trunchiul mamă, răspîndindu-se în Spania, Italia şi în alte ţinuturi. De aici, de la această etnogeneză comună Nicolae Densusianu trage concluzia unei limbi asemănătoare atît la italici, latini, cît şi la locuitorii din Carpaţi care erau pelasgii de matcă. Ideea acestei posibile înrudiri (ceea ce nu înseamnă neapărat o identitate) n-a fost luată în seamă de cercetarea istorică românească. Dar să vedem ce spun cercetările şi sintezele moderne străine. Într-o carte intitulată **Les origines et la diffusion de la Culture**, Paris, 1949, Pia Laviosa-Zambotti face teoria spaţiului cultural formativ şi iradiant de la Dunărea de Jos cu consecinţe atît în Europa nordică, cît şi în Italia. Deşi centrul de difuziune văzut de Pia Laviosa-Zambotti este fixat în Elam şi Egipt, ea acordă un rol şi o situaţie specială zonei sud-estice a Europei unde s-a format o placă turnantă cu o capacitate culturală formativă de mari consecinţe pentru Europa : **„Elita războinică venită din Balcani ce s-a stabilit mai ales în Latium şi Toscana** este,

după părerea noastră, aceea care, europenizată lingvistic pe Dunărea de Jos, aduce în Italia pentru prima dată graiurile italice de origine indo-europeană, printre care pe cel latin, al cărui destin a fost să se impună pînă unde au ajuns cuceririle Romei". Afirmaţiile asupra acestui eveniment: **Revoluţia lui Ho-** în Italia nu aparţin numai lui Nicolae Densuşianu, ci şi Piei Laviosa-Zambotti într-o carte de referinţă pentru specialişti.

2. Tot Nicolae Densusianu a vorbit despre difuziunea pelasgă înspre răsărit. Pe scurt, popoare de la Dunărea de Jos şi din Carpaţi au plecat în Asia Mică şi mai departe. Şi acest exod face din zona pelasgică a lui Nicolae Densusianu un focar de civilizaţie. Aceste afirmaţii peste care s-a trecut pot fi recunoscute în cercetări străine care acordă o mai mare atenţie deplasării de popoare din aceste zone şi efectelor culturale produse de ele. Nu este vorba numai de migraţia „popoarelor mării" în Egipt şi Asia Mică. Analizîndu-se diferite produse ale civilizaţiilor asiatice neconforme mediului şi tradiţiei cultural-artistice s-a tras concluzia că ele vin din Europa de sud-est. S-a construit astfel o teorie ştiinţifică de referinţă asupra **migraţiei pontice** în Asia. Vatra acestei civilizaţii ajunsă pe meleaguri asiatice cuprinde răsăritul bazinului mediteranean, Dunărea de Jos, Carpaţii, Caucazul, nordul Mării Negre, dacă sîntem atenţi cam aceeaşi hartă pe care a conturat-o Nicolae Densusianu pentru imperiul pelasg. Problema a fost examinată de R. Heine-Geldern în **Die Asiatische Herkunst des Südamerikanischen Metalltechnik,** Paideuma, Bandw, 5, 1954 şi în **Significant Parallels in the Symbolic arts of Southern Asia and Middle America,** New York, 1949, Chicago, 1951. Autorul întocmeşte o hartă pe care traseul descris care străbate pe la Nordul Mării Negre, Asia Centrală ajungînd pînă în nordul Indochinei îşi are punctul de plecare la Carpaţi şi Dunărea de Jos. Alt autor E. Bosch-Gimpera în lucrarea **El problema indoeuropea,** Mexico, 1960 adînceşte cercetările urmărind efectele acestei deplasări pînă în America Latină. Motive decorative geometrice româneşti se recunosc pe lîngă Cuzco şi în ariile de cultură indiană se pot găsi ornamentaţii ceramice identice cu cele de la Dunărea de Jos sau motive melodice asemănătoare cu cele din Carpaţi. Nici Heine-Geldern, nici Bosch-Gimpera n-au fost condamnaţi pentru erezie ştiinţifică, iar lucrările lor n-au fost considerate drept romane fantastice, aşa cum s-a întîmplat cu Nicolae Densusianu.

3. Solicitarea cîntecelor folclorice este intensă în **Dacia preistorică.** Nicolae Densusianu caută în ele elemente mitologice şi istorice, cu

ajutorul cărora vrea să recompună o mitologie şi o istorie neconservată altfel. Tentativa a fost respinsă ca neştiinţifică. Într-o lucrare recentă, tradusă şi în româneşte, **Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească,** Minerva, 1979, Octavian Buhociu pleacă tocmai de la ideea că în folclor sînt conservate urme ale unei epopei străvechi a cărei succesiune şi coerenţă n-au fost încă reconstruite. Scopul lui e de a restitui înfăţişarea veche a mitologiei populare a românilor şi examinează folclorul din acelaşi punct de vedere din care l-a privit şi Nicolae Densusianu. Mai mult decît atît el indică, pe baza ocupaţiei pastorale şi a cîntecului pastoral, o comunitate de civilizaţie veche din Pirinei pînă-n Caucaz (pe care înaintea lui o circumscrisese şi Ovid Densusianu). Analizînd elementele de înrudire pe linie paternă sau maternă în acest folclor păstoresc cu fond istoric vechi, mitizat, Octavian Buhociu descoperă legătura lui cu cel din Asia Mică cu miturile persane. Preocupările şi concluziile lui Octavian Buhociu se înscriu în orizontul preocupărilor lui Nicolae Densusianu, singurul dintre înaintaşii care s-a aplecat asupra folclorului românesc cu un unghi de vedere şi cu concluzii asemănătoare.

4. Considerat în mod greşit un latinizant,

CENTENAR VASILE PÎRVAN 1882-1982

Vasile Pîrvan este întemeietorul arheologiei științifice românești. După săpături arheologice întîmplătoare și amatoriste, după campania eroică dar diletantă a lui Cezar Bolliac, după serioasele săpături fragmentare ale lui Ion Andrieșescu, vin marile șantiere arheologice ale lui Vasile Pîrvan. Importanța acestor săpături arheologice pentru istoriografia românească este vădită din caracterul lor de referință atît pentru istoricii români cît și pentru cei străini. Izvoarele narative ale istoriei românilor primeau un suport științific solid prin descoperirile și analizele arheologice ale lui Vasile Pîrvan. Aceste excavații au adus lumină nu numai asupra civilizației române pe pămînt dacic ci și asupra civilizației preromane la Carpați. Cartea fundamentală, de referință, a lui Vasile Pîrvan este Getica, O protoistorie a Daciei. **În** Getica **Vasile Pîrvan strînge toate** informațiile narative și arheologice despre **geți și oferă prima sinteză de anvergură a acestei civilizații în cadrul european. Vasile Pîrvan scoate istoriografia românească din zona aproximațiilor și ipotezelor în care intrase odată cu** Dacia preistorică **a lui Nicolae Densusianu acordînd un statut nou arheologiei românești. Ca profesor al Universității din Bucuretși și Cluj, Vasile Pîrvan a lăsat o amintire de neșters mai multor promoții studențești. Stilul sacerdotal al profesorului a entuziasmat pe unii și a iritat pe alții. Valoarea științifică a contribuției lui nu poate însă fi diminuată cu nimic de aceste aprecieri. În Vasile Pîrvan istoriografia românească recunoaște pe unul din marii săi înaintași, o personalitate științifică de nivel european ale cărei contribuții fac o indiscutabilă autoritate în bibliografia temelor abordate. Centenarul lui Vasile Pîrvan este prilejul unei fericite rememorări.**

Nicolae Densusianu nu derivă nici limba, nici mitologia, nici obiceiurile autohtonilor de la Roma. Paradoxal pentru un produs al curentului latinizant, el refuză rolul de centru difuzionist Romei acordîndu-l altei zone de civilizație, est europeană, al cărui centru ar fi în Carpați. Nu intrăm în detalii, care ar putea fi, în chip evident, discutabile. Cartea lui Traian Herseni apărută în 1977 **Forme străvechi de cultură populară românească,** extrem de prudentă metodologic, nu duce la alte concluzii. Căutînd originea și vechimea obiceiului cetelor de juni din Țara Făgărașului, Traian Herseni descoperă obiceiuri asemănătoare în Creta și Asia Mică cu o vădită precumpănire a formelor lor originale în Carpați. Deci o arie preromană comună al cărui centru, deși Traian Herseni evită să-l numească, poate fi dedus cu elemente din chiar lucrarea sa în sud-estul Europei. După o asemenea investigație și lectură, ipotezele lui Nicolae Densusianu nu mai pot fi texte de extravaganțe.

5. O atenție deosebită acordă Nicolae Densusianu în **Dacia preistorică** cercetărilor de teren montane și legendelor despre statui montane vechi. O bună parte a primei părți a lucrării tratează despre aceste urme gigantice din Carpați, care ar atesta și ele vechimea unei civilizații preromane și prehelenice, preegiptene chiar, care și-ar fi avut altarele de cult sau simbolurile în munți. Nicolae Densusianu n-a trecut indiferent pe lîngă aceste legende și pe lîngă stîncile cu pricina elaborînd o teorie întreagă asupra originilor artificiale și a sacralității lor. Chiar dacă identificările istoricului sînt discutabile, să ne oprim numai asupra ideii de bază : posibilitatea existenței unor sculpturi uriașe în munți din vremuri imemoriale. Dar în 1954 la Lima un arheolog peruan tipărea o carte intitulată **Cultura Masma.** Ea nu era altceva decît o trecere în revistă și o analiză a unor pietre din munte sculptate care se datorează unei civilizații străvechi cu ramificații în întreaga lume. Autorul cărții a făcut de altfel o călătorie de studii și în România, unde, după calculele lui, ar fi trebuit să se afle asemenea sculpturi montane și a trecut Omul printre dovezile pe care le căuta. Victor Kernbach n-a ezitat să-l numească pe Nicolae Densusianu un precursor al savantului Daniel Ruzo din America Latină.

Desigur că toate acestea nu confirmă integral **Dacia preistorică,** dar atrag atenția asupra fondului său pozitiv de incursiuni și ipoteze. Sub haina de exagerări, erori și extravaganțe, **Dacia preistorică** conține un fond științific solid care se cere recuperat.

Claudiu Georgescu

AMINTIRI DIN PREAJMA RĂZBOIULUI PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ A ROMÂNILOR

Este un adevăr incontestabil că cititorii zilelor noastre sînt statornici iubitori de istorie. Iar din istorie gustă cu mare plăcere scriitura-document, procurîndu-și reale satisfacții prin lecturarea la priză directă a feluritelor corpusuri de izvoare și cu predilecție a volumelor de memorii politice sau mai puțin politice.

Motiv pentru care ne încumetăm să oferim cititorilor întîiului Almanah al revistei „Luceafărul" cîteva zeci de pagini din însemnările unui martor al evenimentelor socio-politice întîmplate în preajma intrării României în războiul pentru desăvîrșirea unității sale naționale. Textul ca atare face parte din capitolul VIII al manuscrisului „Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri. Partea IV (Nr. 1) 1913—1916", aparținînd lui C. Argetoianu.

Am ales fragmentul respectiv deoarece pe această temă s-au avansat în ultimul timp serioși pași publicistici : de ar fi să ne referim doar la Memoriile **lui I.G. Duca, la cărțile** România în primul război mondial, 1916. Zile de vară, Toamna pătimirii noastre **și gîndul nostru ar avea un reazim în efortul de împlinire a informației privind războiul pentru întregirea neamului românesc.**

Episodul pe care îl transcriem mai jos, evocă anumite momente care au pigmentat viața politică românească în lunile dinaintea istoricului

Anii neutralității, anii diplomației

14 august 1916. În mod deosebit, memorialistul stăruie asupra schiţelor portretistice făcute miniştrilor Antantei la Bucureşti. Sînt trecuţi în revistă francezul Blondel, englezul Barklay, italianul Fasciotti, însă portretul cel mai reuşit şi mai plin de savoare este cel al diplomatului rus Poklewsky ; aceasta în ciuda unor limite de înţelegere a fenomenelor social-politice. În perspectiva istoriei, asemenea informaţii sînt extrem de utile — însă în măsura în care preluarea lor se face cu un responsabil spirit critic şi se coroborează cu varii surse documentare. Mai reţinem din relatările despre Poklewsky, abilităţile diplomatice dintre acesta şi primul ministru al guvernului român — a cărui notorietate adversarul politic Argetoianu simte nevoia cîteodată s-o explice fabulînd levantisme pe seama Sfinxului de la Florica.

Tîrziu, dar nu iremediabil, Franţa simte că în România un Blondel n-ar fi putut nici măcar ameninţa supremaţia lui Poklewsky în diplomaţia Antantei. În consecinţă, este trimis un diplomat iscusit, de bună tradiţie franceză — Saint Aulaire. Moment din care lucrurile se precipită, lumea românească capătă certitudinea intrării iminente în războiului Marii Uniri. Memorialistul se opreşte asupra fiecărui membru din suita lui Saint Aulaire — prilej cu care ne sînt zugrăviţi oameni şi ne sînt descrise fapte, întîmplări care mai de care mai inedite, mai pline de pitoresc.

De un real interes sînt şi opiniile exprimate de generalul Cristescu, după cum juste ni se par şi observaţiile în legătură cu discutabila capacitate de organizator şi comandant militar a generalului Iliescu. Originală schema înfruntării germano-franceze, avînd drept punct culminant Verdunul.

Atunci cînd vorbeşte de politica guvernului român condus de I.I.C. Brătianu, memorialistul în general o aprobă, iar acolo unde este nedrept — e de explicat întru cît de cele mai multe ori nu este în cunoştinţă de cauză, nefăcînd parte dintre augurii politicii de stat a României acelei vremi eroice ; un exemplu, în acest sens, îl constituie aproximaţiile lui Argetoianu privind „pretinsa ocupare a Rusciucului", „problema Banatului" etc. De asemenea, nu rezistă nici afirmaţiile că suveranul s-ar fi manifestat împotriva intrării României în război de partea Antantei ; ne stau mărturii atîtea izvoare documentare care dovedesc contrariu (a se vedea, mai recent, Memoriile lui I.G. Duca).

În fragmentul transcris de noi sînt cuprinse şi frumoase pagini despre rezistenţa franceză la Verdun. În această ordine de idei, neuitîndu-se a fi subliniat aportul substanţial adus de jertfelnica aramată română intrată în război în momentul lui „acum ori niciodată !" Să adăugăm că este prezentată corect şi „clauza Sarrail".

Amintirile în discuţie, Argetoianu le-a scris în anul 1943. În anii treizeci a avut — după cum mărturiseşte — întîlniri şi convorbiri cu Poklewsky. Cu o astfel de ocazie, depănînd din şirul aducerilor aminte, fostul diplomat rus face însemnate destăinuiri privitoare la fierbintele august 1916.

Desigur, valoarea documentar-ştiinţifică pură a notelor lui Argetoianu e relativă. El însuşi recunoaşte că secretul intrării României în război a fost ţinut cu toată străşnicia. Întregite şi cu alte surse informative, Amintirile acestea se constituie într-un spor de înţelegere asupra fenomenelor, oamenilor şi evenimentelor care au prologat parte din viaţa politică românească într-o perioadă crucială, cînd se punea problema unor opţiuni politice vitale privind căile şi mijloacele de făurire a statului naţional unitar român — năzuinţă seculară a întregului nostru popor.

Cititorii români sînt bine familiarizaţi cu istoria mai veche ori mai nouă a poporului român. Lor nu le scapă anumitele orientări şi poziţii de clasă aflate în scrierile de orice fel ale reprezentanţilor fostului regim burghez. În cazul nostru, este la îndemîna fiecăruia dintre noi să elimine din prezentul fragment memorial zgura politicianistă, subiectivismele inerente, unele, dar şi altele bănuitor de pătimaşe. Şi peste toate o oarecare detaşare rece faţă de oameni şi fapte incandescente, detaşare şi cinism, mult cinism. Să recunoaştem, totuşi, şi calităţi scriiturii ce aparţine unui iscusit al genului, autor de la Dunăre — iar nu împrumutat spectaculos, prin traduceri, de la alte neamuri.

În încheiere, noi invităm cititorii la o lectură pe care le-o dorim cît mai atractivă, în speranţa că discernămîntul le va fi sfetnic bun în lupta cu păgubitoarele prejudecăţi — din fericire, pentru spiritualitatea românească, pe cale de dispariţie.

Stelian Neagoe

Siguri, siguri, de intrarea României în război n-am fost decît după numirea lui Saint Aulaire la Bucureşti, pe la începutul lui iulie 1916. Nu putusem pricepe pînă atunci cum de Franţa, Anglia şi Italia putuseră să se lase reprezentate la Bucureşti prin trei oameni care nu corespundeau cituşi de puţin importanţei pe care aceste trei Puteri o dau intrării noastre în război. Blondel, ministrul Franţei, fire vulgară şi inteligenţă de rînd, era prototipul burghezului şi negustorului francez, apt să negocieze un butoi de vin sau să tocmească un rînd de haine — dar incapabil să ţie piept unui grecotei subţire ca Ionel Brătianu. Mojic, ne înjura fără să ne priceapă, dar lumea îl ierta fiindcă ştia că ne iubea, mai ales de cînd căsătorise pe fiică-sa cu Jean Cămărăşescu. Trăia printre noi, ne da sfaturi şi ne ameninţa pe rînd, dar nimeni nu-l băga în seamă, şi mai ales guvernul. Barclay, ministrul Angliei, îşi făcuse întreaga carieră în Asia, unde, ca să-şi uite de urît se învăţase să bea şampanie fără măsură — şi se îmbăta zilnic. Cînd era treaz nu era prost, dar era aşa de rar treaz. Chiar cînd nu era beat, era afumat şi toate se desfăşurau în ochii lui sub contururi aproximative. Trăia cam în nori, şi cînd punea picioarele pe pămînt, le punea în străchini. Din România şi despre români nu ştia aproape nimic. Al treilea muşchetar, baronul Fasciotti, mi-

Exercițiii de tragere efectuate de artileriștii români în poligonul de la Dadilov (1915)

nistrul Italiei, cu nasul său de tapir, pe care și-l băga în toate, era foarte deștept și „la curent" cu politica. Cu sînge de ovrei tunisian în vine se plimba ca la el acasă în „seraiurile" noastre — dar era trup și suflet alături de Puterile Centrale, în a căror victorie credea, și nu putea pricepe cum Italia făcuse neiertata greșală de a intra în război împotriva lor.

În fața acestor trei reprezentanți ai Antantei se ridica puternic conturată figura reprezentantului țarului, Stanislas Poklewski-Koziell. Deși polonez autentic cu un frate mare proprietar în Galiția, Poklewski era rus sută în sută, rus țarist și habotnic cu sufletul tiranic de pe vremea împăratului Nicolae Pervoi. Numit la București puțin înainte de război, precedat de reputația unui artist în mînuirea cărților de joc și de prestigiul unei formidabile averi, Poklewski mai debarcase la noi și cu aureola prieteniei regelui Angliei, Eduard al VII-lea, prietenie pe care și-o cîștigase la Londra, unde funcționase drept consilier al Ambasadei. Se mai povestea că tatăl său, un adevărat despot, supranumit „regele platinei", posedase cele mai importante mine din Urali și că lăsase copiilor săi o avere fabuloasă. Fără să fie fabuloasă, averea lui Poklewski era considerabilă. Dînsul mi-a mărturisit mai tîrziu, după ce sărăcise, că în momentul cînd a fost numit la București dispunea de un venit de 2 milioane și jumătate ruble, ceea ce făcea mai bine de 6 milioane și jumătate lei aur ! Sosise pînă la noi știrea averii sale și a patimei sale pentru cărți, dar nu și a inteligenței cu care îl înzestrase dumnezeu — excepțională mai ales în lumea diplomatică. Îl așteptaseră chilipirgii noștri de la club cu limba scoasă, să-l învețe „maus" și să-l curețe, pînă se va familiariza cu acest nou joc pentru el. Văd și acum scena, în salonul Jockey-Clubului de lîngă bibliotecă ; se adunaseră toți jerpeliții „împușcători de poli", bătrînul Lupu Kostake magistratul Hina, Ciocîrdia — omul cu barbă, dar fără picioare —, Tzotzoi Lahovari și încă cîțiva. Ca damele de bordel, au așezat pe Pok (Pok, așa ajunsesem să-l chemăm după război, după ce a rămas al nostru) la masă în mijlocul lor, au cerut consumații și i-au arătat jocul, dublînd miza lor obișnuită. Docil și „bon enfant", Pok s-a așezat smerit la masa de joc ; douăzeci de minute mai tîrziu practica însă „finețele" mausului mai abitir ca profesorii săi, și pînă la ora cinei îi dăduse gata pe toți, golindu-le buzunarele ! Capetele victimelor erau cu atît mai nostime cu cît deșteptul muscal ghicise gîndurile lor și s-a arătat încîntat să le dea o lecție !

Voinic, bloncos, cu cîteva fire albe în părul și în mustățile sale castanii, cu fața lui de roșcovan și cu ochii săi albaștri, Poklewski înfățișa un amestec de sălbăticie și de civilizație : era în el ceva din omul stepelor și ceva din răsfățatul saloanelor. Aveai în fața lui impresia unei bestii domesticite, și răbufnelile sale rare dar violente, căpătau astfel o explicație naturală. Cu tot sîngele lui polonez, silueta sa bloncoasă și lipsită de eleganță s-ar fi încadrat mai iute printre tovarășii țarului Ivan cel Teribil decît printre curtenii foștilor regi ai Poloniei... Acest om în aparență indiferent și impasibil, poseda toate calitățile jucătorului de clasă și înainte de toate o minte de o rară agerime și darul învîrtelii într-un suprem grad. În afară de împărăția rusească, cred că Poklewski nu avea nimic sfînt — dar pe aceasta o adora în genunchi. Se identificase cu toate năzuințele ei, îi pricepea toate scăderile morale, le scuza, și le servea cu recunoștința oarbă a celor care datoresc tot unui singur stăpîn. Fidelitatea lui după război față de țarismul prăbușit a avut ceva tragic. Polonia renăscută i-a oferit în primele ei clipe de beție încoronarea unei cariere strălucite, prin postul de ambasador la Londra — dar Poklewski a refuzat și a rămas la București, diplomat rus declasat și reprezentant al unei cauze pierdute... După ce Titulescu l-a dat afară din vechea Legație rusească, prin luarea raporturilor diplomatice cu Sovietele după ce cheltuise ultima sa lăscaie (își vînduse pînă și butonii de manșetă !) cu refugiații lui, Poklewski s-a întins în patul lui și a închis ochii, ca un sfînt sau ca un filozof, în ajunul Paștelor, în 1937... Boala

care l-a răpus a fost o simplă răceală, dar n-a vrut să mai trăiască, ne-a spus-o la toţi — căci nu-i mai rămăsese nimic, şi de mai trăia ar fi trebuit să cadă la rîndul lui povară altora... A murit în casa lui Maiorescu, pusă gratuit la dispoziţie de Banca Chrissoveloni, a murit cu surîsul scepticilor pe buze dar cu inima împăcată fiindcă îşi făcuse datoria şi mult bine. După moartea lui nu s-a găsit nici cu ce să fie îngropat şi a trebuit Jockey-Clubul să-l înmormînteze pe spesele sale...

Diplomat de modă veche, care nu prea citea dar ştia să asculte şi să se ţină astfel în curent cu tot, Poklewski era singurul reprezentant al Antantei în România în stare să ţie piept lui Brătianu. Dar cum reprezenta mai mult Rusia decît Antanta, şi cum Rusia nu era deloc zorită să ne vadă intrînd în război, fiindcă nu voia să ne răsplătească, şi dorea dimpotrivă mai mult să ne ciuntească, în drumul ei spre Constantinopoli şi spre Strîmtori, Poklewski a ajutat cît a putut pe Brătianu în politica lui de amînare. De altminteri, muscalul avea o slăbiciune personală pentru Brătianu, fiindcă era foarte sensibil la toate prisosurile sufleteşti ce se desprindeau din orice personalitate, indiferent de convingeri. Aşa, de pildă, pe cînd un Blondel sau un Barclay nu frecventau pe Marghiloman şi-l înjurau cît puteau, Poklewski se legase cu mare prietenie de el şi cînd zicea „Cono Aleco“ i se umplea gura ! Bineînţeles politica era politică, şi pe aia o rezerva pentru Brătianu, mărginindu-se cu Marghiloman la raporturi mondene şi de club, dar intime.

Cît timp „executorul“ sau „agentul de urmărire“ al Antantei a fost Poklewski, Brătianu s-a lăsat în scări. Reprezentantul Petrogradului era totdeauna de acord cu primul nostru ministru că „momentul României“ nu sosise încă — că tot mai era ceva de negociat şi de obţinut sau de refuzat ! Desigur că în prezenţa colegilor săi din Antantă, Poklewski ţinea acelaşi limbaj ca dînşii şi că în demersurile lor colective punea şi el sula în coasta lui Brătianu. Dar între patru ochi, cei doi şmecheri îşi băteau împreună joc de miniştrii Franţei şi Angliei fără să piardă totuşi din vedere scopurile atît de diferite urmărite şi de unul şi de altul. Brătianu vrea să obţină cît mai mult, iar Poklewski să dea cît mai puţin, „à part cela“ erau amîndoi perfect de acord.

Deşi cu multă întîrziere, izbitoarea inferioritate a lui Blondel faţă de Poklewski a sfîrşit prin a trezi atenţia pînă şi a adormiţilor de la Quai d'Orsay şi guvernul francez s-a hotărît să trimită la Bucureşti un şef de orchestră în stare să bată tactul. Şi l-a ales bine în persoana Contelui de Saint-Aulaire.

Scrobit în tradiţiile diplomaţiei farnceze, moştenite în familia sa din tată în fiu, Saint-Aulaire ni s-a înfăţişat ca un mare senior de pe vremea veche. De o impecabilă ţinută, elegantă prin sobrietatea sa, noul trimis al Franţei impresiona din primele clipe printr-un savant amestec de autoritate şi de umanitate, în tot ce spunea. Şi ce spunea, spunea frumos într-o franţuzească clasică, ce trăda numaidecît omul de o adîncă cultură literară. „Il s'écoutait un peu parler“, dar acest mic cusur i se ierta uşor şi interlocutorii săi se declarau cuceriţi de la primul contact.

La Iaşi, în momentele noastre de ezitare şi de înclinare spre pace, am cunoscut un Saint-Aulaire mai dîrz şi mai puţin preocupat de siluetă — eu în special am avut de furcă cu el în 1918, pe timpul scurtului minister Averescu — dar în 1916 în Bucureşti, trimisul Franţei mi s-a arătat numai cu surîsul pe buze şi cu buzunarele pline de făgăduieli.

În vremurile moderne, ambasadorii şi miniştri plenipotenţiari sosesc singuri cu expresul, sau cel mult însoţiţi de familiile lor. Saint-Aulaire ne-a fost însă trimis, cum se trimiteau ambasadorii în secolele trecute, în fruntea unei numeroase şi alese misiuni. N-au lipsit din „alaiul“ lui decît „carosele“ poleite, veleitarii şi ţimbalagii. Odată cu dînsul ne-au sosit ducele de Luynes, Robert de Flers şi contele de Rochefort, citeşitrei mobilizaţi şi ataşaţi la Legaţiunea Franţei în România. În acelaşi timp ne-au sosit şi colonelul Després ca ataşat miltiar şi marchizul de Belloy ca ataşat naval (!). Ca şi cum am fi avut o marină şi încă una considerabilă, s-a mai dat lui Belloy şi un ajutor, un conte de Béarn, foarte gentil... După cum se vede, almanahul de Gotha francez a fost pus la serioasă contribuţie pentru noi. Mai tîrziu am aflat că aceste alegeri fuseseră determinate de grija influentării familiei noastre regale. Mai ales regina Maria, socotită ca factor politic esenţial, fusese în special ochită. Din acest punct de vedere iniţiativa a reuşit, căci cît au stat la noi, dar mai ales la Iaşi, Luynes, de Flers şi Rochefort au fost din intimii reginei şi sfetnicii ei de fiecare clipă.

Printre toţi, singurul om cu cap era însă Saint-Aulaire. Pe Luynes — mărunţel, spălăcit, cumsecade, lipsit de orice morgă (deşi se considera ca reprezentantul regelui, în Franţa !), drăguţ şi „insignifiant“ — nu l-ar fi băgat nimeni în seamă dacă n-ar fi fost duce. Căpitan fără viitor şi duce fără trecut, şi-a trăit la noi cele mai frumoase zile, şi de partea lui ne-a lăsat cele mai bune dar mai neconturate amintiri. Pe cît era de ştearsă silueta lui Luynes, pe atît era de vie şi precis conturată a lui Robert de Flers, care reprezenta cea mai simpatică jumătate a cunoscutei firme Flers et Caillavet, deţinătorii celor mai zgomotoase succese de pe scenele Parisului, în ultimii 20 de ani. Veşnic în mişcare, veşnic cu o glumă pe buze, inteligent şi pişicher cum nu era altul, de Flers lega prietenie cu oricine, în cinci minute. Cam ridicol în uniforma lui de locotenent, căci chelia şi un început de burtă îi trăda vîrsta, de Flers nu se impunea nicăieri, dar pătrundea pretutindeni şi cu un dar de adaptare extraordinar s-a simţit după cîteva săptămîni în mijlocul nostru ca la el acasă. Acţiunea lui directă asupra tuturor straturilor sociale româneşti a fost mare, căci îl găseai pretutindeni, prin cluburi, prin teatre, prin saloane, prin birturi şi pînă şi pe trotuarele străzilor mai frecventate. Şi a ştiut să vorbească fiecăruia după placul inimii. Niciodată Franţa n-a avut la noi mai iscusit propagandist, nici România prieten mai sincer şi mai devotat...

Colonelul Després părea un ofiţer pe atît de distins pe cît de închis. Foarte capabil şi conştient de puterea combativă a forţelor germane, a fost înmărmurit de lipsurile organice ale armatei noastre şi a fost contra intrării noastre în război, pe cît puteau să i-o îngăduie instrucţiunile precise şi peremptorii cu care sosise. Ne-a aju-

Blondel şi Sainte-Aulaire — ambasadori ai Franţei la Bucureşti ● Printre participanţii la o demonstraţie militară, ambasadorul Rusiei, Stanislas Poklewski-Koziell şi ministrul Angliei, Barklay

tat mult, după primele dezastre, pentru obţinerea misiunii franceze ce ne-a fost trimisă mai tîrziu sub conducerea generalului Berthelot, şi care a schimbat faţa lucrurilor în conducerea războiului nostru. Marchizul de Belloy, „Hubert, pour les dames", era soţul lui Lalla Bibescu (fiica principelui Nicolae Bibescu şi a principesei Ney de Elchingen), rămasă văduvă după un Cesianu — şi nimic mai mult. Flecar şi simpatic, purta panaş, se prezenta bine, şi era mai la locul lui într-un salon ca pe cîmpul de bătaie — dacă se poate vorbi de cîmp de bătaie pentru un marinar ! Adjunctul lui, Béarn, mic de talie dar mare de suflet, s-a bătut ca un leu la gurile Dunării şi ne-a fost de mare folos în apărarea noastră împotriva bulgarilor. Dar şi Belloy şi Béarn (în afară de aceştia mai venise cu Saint-Aulaire şi fiul lui Arsene Henry, fost ministru la Bucureşti şi un căpitan de vînători cu numele de Cartier), au fost simple exofile faţă de colegii lor. Ne-a făcut plăcere să-i vedem printre noi, mai ales la Iaşi, dar, cu sau fără ei, tot aia ar fi fost.

După cum am spus-o deja, sosirea lui Saint-Aulaire a fost pentru noi „semnalul plecării". Ne-am dat seama cu toţii că ceva se schimbase şi că nu mai făcea să umbli cu fleacuri. Francezii s-au pus să dea „mese amicale" prin birturi, menite să facă atmosferă şi să prepare lumea pentru ziua cea mare. Aceste mese au fost puse la cale într-un dejun la Capşa la care ne poftise Belloy, pe Luynes, pe Flers, pe Grigore Filipescu şi pe mine. Îmi aduc aminte de toate amănuntele acestui dejun, şi pînă şi de istorioarele care s-au povestit. Flers, cu verva lui, şi-a bătut joc de administraţie (era vorba de cea franceză !) şi ne-a povestit una bună. Cîteva luni după începutul războiului, prevăzătoarea intendenţă franceză concentrase la Longchamps (hipodromul Parisului din Bois de Boulogne) un număr enorm de vaci menite să dea laptele necesar trupelor cantonate în jurul Parisului. De frică să nu fie prea puţine, se adunaseră prea multe şi laptele ce prisosea se irosea. Un intendant-general făcînd o inspecţie şi constatînd iroseala laptelui, dă ordin ca prisosul să se distribuie la spitalele şi la dispensarele civile, ca să nu se piardă. Ordinul se execută dar se ridică imediat împotriva lui sindicatul lăptarilor Parisului, care aveau contracte cu Asistenţa Publică şi nu admitea concurenţa neleală a Armatei ! Ministerul de Război dă contra-ordin, Comandamentul Armatei anulează contra-ordinul, şi repune primul ordin în vigoare ! Zăpăceală, încurcătură — în fine, exasperată, Administraţia Armatei dispune să nu se mai mulgă vacile ! Rezultat : toate vacile s-au îmbolnăvit şi nu au mai dat deloc lapte !

Alta (mi-am însemnat aceste istorioare într-un carnet, pe care din fericire l-am regăsit prin sertarele mele), tot a lui Flers. Pe front existau permise de circulaţie pe teritoriul fiecărei armate. Pentru a trece de pe teritoriul unei armate pe teritoriul alteia, era nevoie de un permis special. Flers, care poseda permisul (de culoare roz) al armatei sale, a fost nevoit într-o zi să treacă pentru îndeplinirea serviciului său, pe teritoriul altei armate şi şeful de post i-a cerut permisul la linia de demarcare. Flers i-a arătat permisul său roz, dar şeful a replicat imediat : — Nu e bun, trebuie unul albastru.

— Din nenorocire, a replicat Flers, nu va deveni niciodată albastru de vreme ce dumnezeu l-a făcut roz ! Negocierile au continuat : nu poţi să treci, ba trebuie să trec, şi aşa mai departe pînă ce şeful a întrebat : Ştii cel puţin „cuvîntul de ordine ?" — Nu. Iar negocieri ; în cele din urmă Flers a fost lăsat să treacă şi în momentul cînd să pornească mai departe, a rugat pe şeful postului să-i spună „cuvîntul de ordine", ca să nu fie oprit, eventual, mai departe. — „C'est que... je ne le sais pas ! !" — a fost răspunsul şefului !

Belloy ne-a povestit şi el amintiri de pe front sau despre marii comandanţi sub ordinele cărora a servit. Fusese cîtava vreme pe frontul de la Yser unde luptase alături de legendarul amiral Ron'arch, care făcuse minuni şi menţinuse linia franceză de apărare, în fruntea corpului de elită „des fusilliers marins", împotriva unui inamic cu mult superior. Ron'arch trăia în transee alături de soldaţii lui, ieşea cu ei la atac, împărţea cu ei toate mizeriile războiului şi sta de multe ori ceasuri întregi cu apa pînă la brîu, deşi nu se mai putea bizui pe rezistenţa tinereţelor. Executa toate ordinele pe care le

primea şi n-a spus niciodată : nu se poate. Gloria victoriei şi laudele şefilor săi nu au alterat simplicitatea acestui erou, care a rămas un mare timid la sfîrşitul carierii sale, după cum fusese la începutul ei. Fiul unui lucrător din portul Brest, Ron'arch, primit în şcoala de ofiţeri de marină de pe „Borda", trăia singuratic, simţindu-se sufleteşte izolat. Ieşit din şcoală cu gradul de aspirant, nu se amesteca în treburile şi în petrecerile camarazilor săi mai favorizaţi de soartă. Într-o zi, într-o cafenea din Brest, a zărit într-un colţ o femeie ocolită de toţi, o nenorocită pe care nimeni nu o băga în seamă, numită „Radis Noir". Ron'arch s-a apropiat de dînsa, a luat-o cu el, şi o mai are şi azi.

După Yser, Belloy a trecut în tranşeele de lîngă Reims, unde s-a găsit vecin cu Marchand, şi ne-a istorisit un frumos gest de curaj al celebrului general. Marchand comanda o divizie de coloniali care mergeau cu avînt la atac, dar erau leneşi la muncă. În preajma ofensivei din Champagne, fusese dat ordin ca toate tranşeele să fie înaintate şi săpate pînă la 100 de metri de inamic. Tranşeele colonialilor lui Marchand erau cam la 200 metri de ale nemţilor, soldaţii murmurau şi nu voiau să pună mîna pe casma. Liniştit, Marchand a luat un scaun, şi cu pipa în gură a ieşit din tranşee şi s-a aşezat la 100 de metri înainte, lăsînd să cadă cuvintele : „Vreau să văd dacă soldaţii mei mă vor lăsa să fiu ucis ca un prost !" Era noapte întunecoasă şi inamicul, care nu putea bănui gestul nebunesc al generalului, n-a văzut nimic... În cîteva minute tranşeele au fost săpate în jurul lui...

A fost o masă veselă şi avîntul încrederii în victorie a domnit. Era două zile după ce Saint-Aulaire şi „întreaga lui ambasadă" fusese primit în audienţă de rege, şi apoi de regină. O lume imensă adunată în Piaţa Palatului a aclamat pe francezi şi, la ieşirea lor, mulţimea a intonat „Marseilleza" în cor...

Flers ne-a repetat cuvintele reginei cu prilejul acestei audienţe : „Vous ne pouvez vous imaginer combien difficile est le rôle des souverains neutres !" — „Madame" — a replicat Saint Aulaire — „nous faisons justement les voeux les plus ardents pour que vous sortiez de ce rôle !"

Satisfacţia de a vedea un om ca Saint Aulaire în fruntea reprezentanţilor Puterilor Antantei, nu ne-a făcut să uităm pe bietul Blondel, care, cu toată mitocănia lui, cu toată lipsa lui de tradiţii diplomatice, lucrase din răsputeri, timp de doi ani, cum se putuse pricepe el, la aplanarea dificultăţilor ce stau în calea intrării noastre în război, pentru întregirea neamului. În ziua de 12 iulie, i-am oferit o masă, nu de adio — căci ştiam că va rămîne printre noi, alături de fiică-sa Yvona Cămărăşescu — ci de prietenie şi de recunoştinţă pentru dragostea „un peu bourrue" pe care ne-o arăta.

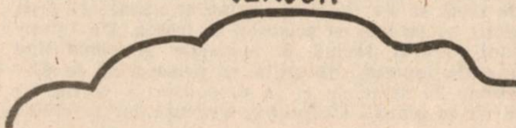
Această masă, care nu a avut nici un caracter oficial, a fost organizată de „Amiciţia Franco-Română", asociaţie din care nu făceam parte, în oroarea mea de orice tovărăşie de acest fel. Cu acest prilej, şi de dragul lui Blondel, am primit însă şi eu să fiu înscris printre caraghioşii care îşi închipuiau că aveau o influenţă asupra raporturilor celor două ţări. La sfîrşitul mesei, G. Diamandi a ţinut o scurtă dar călduroasă cuvîntare şi bine adusă. Pentru prima dată, în public şi în faţa străinilor, s-a vorbit de alianţa franco-română, pe care a subliniat-o şi Blondel în răspunsul său. Masa — la hotel Boulevard şi cu cucoane — a fost proastă, dar atmosfera cordială. Am făcut acolo cunoştinţa colonelului Després, cu care am stat mult de vorbă. Deşi numai de cîteva zile în România, mi s-a arătat îngrijorat de soarta noastră, fiindcă, contrar opiniunei curente, era convins că războiul va dura mult şi ne ştia dezarmaţi... Després era sigur de victoria Aliaţilor, dar în cazul cel mai fericit, nu vedea înfrîngerea nemţilor înainte de anul 1918 ; pentru 1917 spera cel mult prăbuşirea aliaţilor Germaniei — a Austriei, a Bulgariei şi a Turciei.

Odată cu venirea lui Saint Aulaire, toată atmosfera de la noi s-a schimbat, toate „imponderabilele" s-au pus de partea războiului. Nu doar că prezenţa lui Saint Aulaire ar fi schimbat cursul lucrurilor, dar sosirea lui a coincis cu un concurs de împrejurări care au determinat hotărîrea noastră. Se cam terminaseră şi negocierile. Bune, rele, duseseră la un rezultat asupra căruia voi reveni numaidecît, şi care părea că nu va mai putea fi depăşit sau îmbunătăţit. Şi apoi mai ajunsese aproape toată lumea să se convingă în fine că victoria nu va mai putea scăpa pînă în cele din urmă, Aliaţilor. Din acest punct de vedere, opinia generalului Christescu, una din luminile noastre strategice, a fost interesantă de constatat în evoluţiile ei. Christescu era subşeful Statului Major (pe care-l conducea, în absenţa unui şef) şi adversarul cel mai ireductibil al generalului Iliescu, secretarul general al Ministerului de Război şi omul de încredere al lui Ionel Brătianu, pentru nenorocirea ţării. Christescu trecuse pînă atunci de „boşofil" fiindcă era convins de superioritatea militară a Germaniei şi crezuse pînă la începutul anului 1916 în victoria nemţilor.

Prieten bun cu familia noastră, m-am dus la dînsul pentru o intervenţie, nu mai îmi aduc aminte care, pe la începutul lui iulie. Cu acest prilej, omul mi s-a destăinuit.

„Am fost învinuit — mi-a spus el — că sînt germanofil, în realitate n-am fost nici germanofil, nici francofil, fiindcă eu nu fac nici un fel de politică. Sînt soldat, sînt ofiţer de Stat Major şi nu ies din atribuţiile mele. Cît timp mi-a părut că Puterile Centrale au o situaţie strategică mai bună, am spus-o. Acum socotesc că situaţia Puterilor Antantei e mai bună, şi o spun iarăşi. Succesul Centralilor a mers crescînd pînă la ofensiva împotriva Verdun-ului. Insuccesul de la Verdun a determinat o pantă descendentă...

Şi ca să-mi arate grafic că linia războiului n-a fost pentru germani, în porţiunea ei ascendentă, şi nu este azi în porţiunea ei descendentă, o linie dreaptă, ci o linie reprezentată printr-o serie de curbe, cu suişuri şi cu coborîşuri, Christescu îmi desenează pe o hartă următoarea figură :

O imagine a propagandei austro-ungare : Ofiţeri aparţinînd unor naţiuni din imperiu citesc pe front ziare tipărite în limba lor natală.

Şi adaugă : „Pînă acum, conjunctura n-a fost favorabilă pentru a ataca pe nemţi. Dar azi este. N-am ezitat s-o afirm primului ministru. Nu mi-a cerut părerea mea dar am crezut de datoria mea să mă duc să i-o dau...".

Am întrebat pe generalul Christescu dacă în caz de începere a ostilităţilor, bulgarii n-ar putea încerca şi reuşi „un coup de main" asupra Bucureştilor, atît de apropiaţi de graniţa lor. Christescu mi-a răspuns că ar putea desigur să încerce aşa ceva, dar că nu ar reuşi, fiindcă avem toate mijloacele ca să ne apărăm Capitala — dar că, în tot cazul, şi pentru siguranţa noastră, ar trebui să începem prin a lua Rusciucul. Corpul V de Armată ar putea fi însărcinat cu această misiune. Cucerirea Rusciucului ne-ar putea costa 15—20 000 de oameni (cît ne-a costat, trei luni mai tîrziu Turtucaia, cu ruşinea în plus...), dar trebuie să trecem peste, căci înainte de a porni prin Carpaţi, trebuie să ne asigurăm spatele, spre Dunăre.

La întrebarea dacă Iliescu va fi numit, cum se spune, şef de Stat Major odată cu mobilizarea generală, Christescu mi-a răspuns :

— „Fie cine-o fi — eu mi-am făcut datoria, şi mai bine decît să-mi bat capul cu o lichea, prefer să mă duc oriunde. Îmi voi face oriunde datoria, şi în fruntea unui regiment sau unui batalion...".

Deşi se arăta indiferent, se vedea că Christescu era adînc amărît împotriva guvernului, şi îi critica fiecare gest după cum se poate vedea din următoarea destăinuire pe care mi-a făcut-o : Ministerul de Război a cerut mobilizarea a 16 contingente „sub pretext" de manevre şi a recomandat Statului Major ca aceste cuvinte „sub pretext de manevre" să figureze în toate ordinele şi circularile ce se vor trimite Corpurilor. Christescu a socotit că cuvîntul „pretext" mai putea merge într-o corespondenţă confidenţială între Minister şi Statul Major, dar nici într-un caz în ordine menite să ajungă pînă sub ochii ofiţerilor subalterni şi subofiţerilor — şi a înlocuit formula Ministerului „sub pretext de manevre" prin aceea de „în vederea manevrelor" ! Acesta era cusurul lui Christescu : îşi închipuia că o bătălie navală putea fi cîştigată într-un lighian „il cherchait toujours la petite bête" şi incapabil de un act de curaj mai serios împotriva unui superior, îşi încorda puterile pentru un fleac şi socotea drept ispravă mare un bobîrnac de nimica toate.

Dacă împrejurările schimbaseră întru atîta un om liniştit, cu scaun la cap şi îndepărtat de pasiunile politice, ce să mai spun de cei care de doi ani de zile urlau după intrarea în război ? E destul să notez aci cuvintele lui Ionaş Grădişteanu auzite de mine în plin Capşa : „Dacă Brătianu nu intră în război pînă la redeschiderea Parlamentului, îi voi trage două palme, în şedinţa publică a Senatului !"

Ce făcea Brătianu în acest timp ? Brătianu îşi punea dosarul în ordine, înainte de a intra în învălmăşeală. Trei puncte mai erau de lămurit în primăvara anului 1916 : chestia Banatului, graniţele Bucovinei şi numărul diviziilor ruseşti ce ne trebuiau trimise pentru apărarea Dunării. Pînă în iulie fusese rezolvată numai chestia Banatului, şi tocmai aceea fusese rezolvată prost, căci fusese rezolvată fără participarea sîrbilor şi această capitală greşeală Brătianu trebuia s-o plătească scump în 1919, la negocierile de pace. Pentru celelalte chestiuni discuţiile erau încă în curs în iulie ; Brătianu se ţinea dîrz, iar Aliaţii îl ameninţau că nu-i vor mai da nici cît îi făgăduiseră dacă întîrzie prea mult cu intrarea României în război. Lacombe, consilierul Legaţiei Franţei, îmi spunea pe la sfîrşitul lui iunie că putem intra în război cînd vom voi, că ni se lasă „la liberté du choix" în ce privea momentul, că Aliaţii vor căuta („tâcheront") să ne dea la pace tot ce vor putea, dar că olidari cu noi nu vor mai fi „à partir d'un très court délai". Cam în acelaşi timp, confidentul lui Brătianu, Costică Diamandy, îmi susţinea pe de altă parte teoria că situaţia noastră geografică ne autoriza să cerem oricînd tot ce vom voi ! Această îndrăzneaţă teorie a fost dezminţită de înseşi hotărîrile lui Brătianu, căci am intrat în august în război fără să fi obţinut nici Banatul, deoarece nu ni-l dăduseră sîrbii, nici trupele ruseşti necesare în Dobrogea şi pe linia Turtucaia-Bazargic.

Atmosfera era grea, foarte grea, în acea lună a lui iulie 1916. Toată lumea simţea că zarul era gata să cadă, că se terminase cu vorbăria, că

Aliaţii puseseră piciorul în prag. Îl puseseră mai ales din cauza situaţiei de la Verdun, unde soarta Franţei şi a lumii se juca. Nemţii pregătiseră luni de zile un atac irezistibil împotriva Verdunului, hotărîţi să pătrundă în citadela pe care o reprezenta Franţa prin poarta ei cea mai bine apărată, fiindcă socotiseră lucrările de fortificaţie ridicate acolo ca învechite şi relativ uşor de răzbit pentru artileria modernă. Primul şoc, cu toată nemaipomenita pregătire de artilerie, dăduse greş, dar nemţii nu se lăsau şi reveneau continuu la atac. Rezistenţa Verdunului a salvat Franţa şi lumea. Un prieten francez, bine plasat să cunoască adevăratul aspect al lucrurilor, îmi scria de la Paris în 30 iunie : „...C'est tout de même Verdun qui forme le centre des préoccupations. Le Gilan, après la prise du fort de Vaux, este de 180 000 français hors de combat pour à 450 000 allemands. Je crois d'après les nombreuses sources où je me suis documenté que ces chiffres sont bien près de la réalité et que je puis vous les garantir. Or, si le but de la guerre este de détruire les armées ennemies et non pas de mesurer la victoire au mètres carrés conquis, on ne peut s'empêcher pour peu qu'on soit de bonne foi, de donner raison à ceux qui disent que Verdun este un victoire magnifique.

Depuis quatre mois c'est la même tactique qui se renouvelle. Malgré une préparation d'artillerie formidable, les tranchées française, au moment où les ataques d'infanterie se déclanchent, sont à peu près intactes et bordées de 75 et de mitrailleuses. Les défenseurs des tranchées ont ordre de ne jamais se replier, sous aucun prétexte, et de tirer jusqu'au bout. Aussi, quand les pentes de collines en face des tranchées se couvrent soudain de lignes serrées et profondes de soldats allemands, avançant comme une nappe d'eau, avec un superbe mépris de la mort — le tonnerre se déclanche : canons de 75, puis mitrailleuses et enfin fusils vomissent un ouragan de ferraille fauchant tout. Un officier échappé à cet enfer comparait cela à un jeu de quilles sinistre.

Si le flot est assez puissant, il finit par déborder dans les tranchées dout pas un homme n'échappe, mais le plus souvent les cadavres s'amoncellent de telle façon sur ce qui reste des fils barbelés que la vagne s'éteint avant d'arrivers — et alors c'est une nouvelle division qui apparait à l'horizon... Où comprend qu'à ce compte là les positions de Thiaumont et de Fleury, et les deux forts de Suville et de Belleville, qui précédent le grand fort de Tavannes — clef de Verdun — conteront au moins encore une fois autant d'hommes qus ceux sacrifiés jusqu'ici, si l'offensive ne s'éteint pas auparavant comme à Ypres. En tous cas ce serait payer d'un prix exorbitant le fameux effet moral (et seulement moral) qu'obtiendrait l'Etat-Major allemand par son entrée à Verdun...".

Desigur că francezii obţinuseră mare rezultat prin dîrza lor rezistenţă la Verdun, dar asalturile continuau cu aceeaşi intensitate, tunurile franţuzeşti se roşiseră trăgînd, muniţiile, cu tot circuitul trenurilor şi automobilelor ce se stabilise, începeau să nu mai ajungă şi comandamentul francez voia totuşi să evite cu orice preţ cucerirea Verdunului. Intrarea României în război a apărut atunci Aliaţilor ca cea mai nimerită măsură pentru salvarea nenorocitei cetăţi, căci prin această intrare, Statul Major german ar fi fost nevoit să deplaseze spre Carpaţi 20—30 de divizii, pe care nu le putea lua decît de la Verdun (şi aşa s-a şi întîmplat).

Ca să scape Verdunul, francezii ne dau ghies şi puneau suliţa în coastă lui Brătianu, Brătianu se tocmea şi ridica tariful pe cînd ruşii mai indiferenţi de soarta Verdunului, se lăsau greu...

Marghiloman şi ai lui nu amuţiseră de tot. Regele, după cîte-mi spuneau intimii lui, se văicărea de dimineaţa pînă seara şi declara că va intra în război deoarece aşa vrea ţara şi guvernul — dar că era o mare greşeală, căci nemţii vor învinge pînă la urmă şi va fi vai de noi...

La 15 iulie, Take Ionescu, care fusese în ajun in audienţă la rege, îmi afirmă că nimic nu se semnase încă, nici cu francezii, nici cu ruşii — şi Poklewski îmi confirmă faptul spunîndu-mi : „Je voudrais bien que Bratiano signe et entre unc fois en action, pour que je pusse aller me reposer 2 ou 3 mois en Russie...".

Intrase într-adevăr un nou factor în joc : Sarrail ! Brătianu mai condiţionase intrarea noastră în război şi de pornirea unei serioase ofensive aliate de la Salonic, unde comanda armatele generalul Sarrail, politician radical, care nu prea asculta de ordinele guvernului francez şi era ostil oricărei ofensive sub cuvînt că nu avea armată suficientă nici aprovizionament destul. Brătianu condiţionase cu drept cuvînt acţiunea noastră de o ofensivă a lui Sarrail, ca să împiedice forţele bulgare să ne atace. Întîrzierea şi insuficienţa atacului de la Salonic ne-au fost de altminteri fatale...

În public, în a doua jumătate a lui iulie, electricitate tot mai multă : au amuţit şi Filipescu şi Take Ionescu — Filipescu oarecum şi din cauza sănătăţii sale — dar amîndoi ştiau acum că intrarea în război era sigură, şi apropiată, şi pentru Take Ionescu mai ales începea perioada îngrijorării, a fricii de răspunderi, a temerii să nu iasă prost...

Călătorind de la Craiova la Bucureşti în ziua de 21 iulie, în trenul plin de rezervişti concentraţi s-a urcat la Slatina în compartimentul meu Dinu Brătianu, fratele Cancelarului şi printr-însul am aflat că „evenimentele se precipitau" într-adevăr. „Vezi ce bine că n-am intrat în război pînă acum" — spunea dl. Dinu — „am fi fost istoviţi fără rezultat. Acum că echlilibrul între beligeranţi e perfect, intervenţiunea noastră va face să încline balanţa într-o parte...". Mai tîrziu, cînd distanţa ne-a permis să judecăm evenimentele într-o perspectivă mai exactă, am putut să ne dăm seamă cît de fals le vedeau contemporanii, chiar cei iniţiaţi în secretele de stat. Ştiind cît erau de închişi şi de „muţi" Brătienii, am reţinut din destăinuirile lui Dinu un singur lucru : că eram în ajunul de a intra în război şi că Cesar B. (nu Borgia, ci Brătianu !) trecuse Rubiconul...

Abia în primele zile ale lui August, luînd dejunul cu dînsul la Palace-Hotel în Sinaia, îmi destăinui în mare secret Poklewski, că totul se semnase şi că intrarea noastră în război era o chestiune de zile... Ştirea m-a emoţionat adînc,

şi am început să răscolesc cu prietenul Poklewski amintirile celor doi ani de neutralitate...

„Mi-aduc aminte ca de ieri, de acele emoţionante zile din august 1914, şi de momentele care au precedat faimosul Consiliu de Coroană" — s-a pus să depene muscalul. „În ajunul şedinţei am vrut să cunosc exact punctul de vedere al şefilor de partide. Brătianu stă la Predeal — venea însă în toate zilele la Sinaia. Am cerut să-l văd. M-a rugat să nu viu la el, şi a preferat să vie el la mine seara pe întunecate (Brătianu a moştenit de la tată-său un temperament de complotist şi-i plăcea să-şi dea aere de complotist chiar cînd nu era un complot la mijloc). Locuiam în vila Boxshall pe strada Brătianu. Brătianu a venit şi mi-a spus : Îţi declar oficial şi solemn că Rusia nu are să se teamă de nimic din partea mea. Nu voi combate niciodată împotriva Rusiei. Încîntat, i-am strîns mîna şi i-am spus că voi transmite imediat la Petersburg, telegrafic, această importantă declaraţie. Brătianu m-a rugat să nu telegrafiez încă lui Sazonov declaraţiile sale fiindcă ele nu reprezentau decît hotărîrile sale personale şi mai trebuia aşteptată şi hotărîrea Consiliului de Coroană. Cine ştie — a adăugat Brătianu — poate că după Consiliul de Coroană nu voi mai fi prim-ministru... Am obiectat (povestea mai departe Poklewski) că opinia primului ministru român în funcţie era pentru mine prea importantă ca să nu o comunic imediat guvernului meu. Bine, a încheiat Brătianu, dar cu rezerva Consiliului de Coroană..."

Să-şi fi bătut Brătianu joc de Poklewski, sau credea dînsul într-adevăr că regele ar putea învîrti Consiliul şi să-l aducă să consimtă la o acţiune alături de Germania şi de Austria, conform tratatului care ne lega — caz în care era hotărît să-şi dea demisia ?

Nimeni nu va şti niciodată. Şi o ipoteză şi alta sînt posibile. Se poate foarte bine ca Brătianu să se fi temut : cunoştea el bine îndărătnicia regelui Carol ca şi slugărnicia oamenilor noştri politici sideraţi prin marea autoritate pe care Carol I ştiuse să o cîştige într-o glorioasă domnie de aproape 50 de ani. Norocul nostru a fost că politicienilor români le-a fost în 1914, mai frică de război decît de rege !

„Pe Marghiloman — a continuat Poklewski — l-am văzut seara înainte de masă, chiar în preziua Consiliului ! Se îmbrăca, în camera lui de la Palace-Hotel, şi m-a primit prieteneşte în cămaşă. La întrebarea mea : Ei bine, coane Alecule, ce crezi de Consiliul de Coroană ? Ce va fi ? — mi-a răspuns hotărît : Neutralitate. Şi cum vedea pe faţa mea oarecare mirare, Marghiloman a persistat : — Da, neutralitatea ! Ce ? Te îndoieşti ? Da, voi susţine neutralitatea... Credeai că voi susţine intrarea în război alături de Puterile Centrale, cum ne-ar obliga tratatele ? Nu dragul meu ; pentru moment, neutralitatea. Şi ca dovadă că voi susţine neutralitatea, pot să-ţi spun că merg la Consiliu cu Jean Lahovari şi cu Grădişteanu care vor să intrăm în război împotriva Puterilor Centrale... Ne vom neutraliza ! Şi s-a pus pe rîs...". „N-am replicat (cuvîntul îl are iarăşi Poklewski) că Alexandru Zănescu îmi destăinuise cu două ore înainte sfatul dat în aceeaşi zi de acelaşi Marghiloman, de a-şi aduce la repezeală familia de la Biarritz, fiindcă România va intra în război, alături de nemţi... M-am declarat încîntat şi i-am strîns şi lui mîna.

Pe Take Ionescu l-am văzut chiar în dimineaţa Consiliului. Era foarte emoţionat. Îi tremurau buzele şi-şi răsucea mereu mustaţa, parcă ar fi vrut să se agaţe de ceva şi nu găsea... Plîngea ! Şi spunea : — Războiul acesta e o nenorocire pentru România ! — Dar de ce ? — Oricum ar ieşi e rău pentru noi ; de va învinge Rusia, vom deveni o gubernie rusească — de va învinge Germania, vom deveni un comitat unguresc ! Am încercat să-i ridic moralul, dar n-am izbutit şi am plecat, convins că în nici un caz nu va vota pentru intrarea României în război împotriva Aliaţilor. Odată cu mine a ieşit şi el şi s-a dus la Costinescu care a parvenit să-l mai liniştească asigurîndu-l că Brătianu va propune pentru moment neutralitatea, prin urmare nu executarea tratatului. Tratatul era marea groază a lui Take Ionescu. Dînsul credea că regele va pune chestiunea abdicării, dacă cineva ar îndrăzni să pună în dubiu valoarea semnăturii sale — şi se temea că faţă de o asemenea eventualitate Brătianu va ceda... Pe drum, înapoindu-se de la Costinescu, Take a întîlnit pe Alecu Constantinescu şi pe doctorul Angelescu care i-au confirmat şi ei că Brătianu e hotărît pentru neutralitate. — Dar de unde ştii ? a întrebat încă pe nedeplin dumirit, Take, pe Alecu Porcu... — Mi-a spus-o coana Eliza, a răspuns Constantinescu ! Căci miniştrii lui Brătianu nu puteau afla nimic de la el, ci numai prin cucoane, sau prin alţi familiari ai vizirului !".

Mi-am adus şi eu aminte de toate tergiversările şi nehotărîrile lui Take şi Marghiloman, din primele zile ale războiului mondial şi am lămurit lui Poklewski că toată atitudinea lor, toată emoţia lor nu erau provocate decît de nesiguranţa lor cu privire la politica pe care urma să o adopte Brătianu. Amîndoi voiau s-o cunoască, Take ca să aleagă o linie identică, iar Marghiloman una opusă — căci cel dintîi urmărea să fie luat în circă de Brătianu, iar cel de al doilea să-l înlocuiască...

Pe Nicu Filipescu, Poklewski l-a văzut imediat după ce s-a înapoiat din străinătate şi l-a găsit foarte şovăitor, căci îşi dăduse seama cît de tare era Germania. Văzuse cu ochii lui mobilizarea şi se minunase de puterea de organizare şi de disciplina poporului german. Mai stătuse mult de vorbă la Berlin cu Zimmermann, secretarul de stat al Ministerului de Externe şi neamţul îl îmbrobodise şi el. Dar de Nicu Filipescu, Poklewski nu s-a îndoit niciodată... „C'est demmage — a încheiat muscalul vorbind despre el — il ne m'aime pas...". N-am încercat să-i rectific părerea.

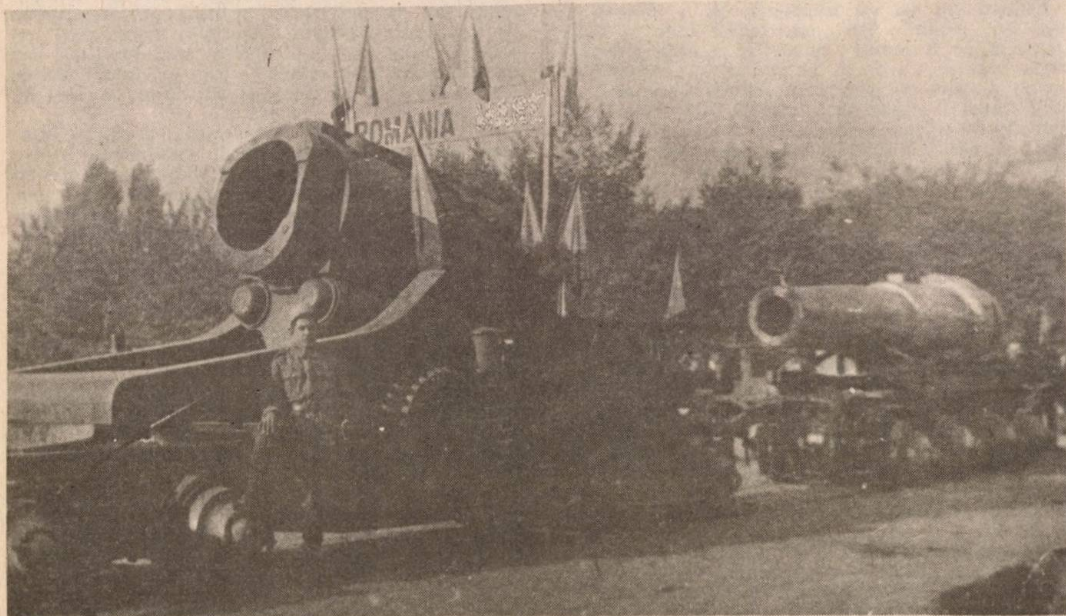
Asupra amănuntului convenţiei semnate, Poklewski s-a arătat foarte discret şi eu nu am insistat ca să nu mă pună în faţa umilinţei unui refuz. Cu atît mai mult cu cît cam ştiam eu despre ce era vorba.

În ziua de 1 august văzusem pe Filipescu şi prin dînsul aflasem tot ce se putea afla. Îl găsisem într-o stare destul de proastă, cu glesnele umflate, cu fenomene de asistolie — şi disperat de starea lui tocmai cînd i-ar fi fost lumea mai dragă. În momentul acela nu mai rămăsese decît o singură greutate de învins : totul era

gata. Ni se acorda tot, și Ardealul, și Banatul, și Aradul, și Cernăuțiul, dar Brătianu mai voia ca Aliații să se oblige să nu semneze pacea pînă ce angajamentele luate față de noi să nu fi fost îndeplinite ! Această ultimă dificultate nu putea însă întîrzia semnătura Convenției, așa încît se putea spune — afirma Filipescu — că România „intrase pe calea destinelor ei ! Numai de n-ar fi prea tîrziu !" — exclama Filipescu... Faptele au dovedit însă că era prea devreme ! În ce privea acordul militar, Filipescu mi-a destăinuit că o convenție specială cu Rusia stipula că imperiul țarilor urma să ne pună la dispoziție împotriva unui atac bulgar următoarele forțe : 2 divizii rusești, 2 divizii sîrbești (sîrbi și slavi din Austria, prizonieri sau dezertori) și 10 000 de cazaci. În plus 100 000 prizonieri români din armatele austro-ungare, aflați în Siberia, vor fi echipați și înarmați pe spesele Rusiei și puși la dispoziția noastră... Nicu Filipescu mi-a dat și următoarea ordine de bătaie, privitoare la Înaltul Comandament (ordine care s-a mai schimbat ulterior) : șef de Stat Major, generalul Crăiniceanu (!) ; armata I (Oltenia), generalul Culcer (cu generalul Lupescu ca șef de Stat Major) ; armata a II-a, cea mai importantă menită să treacă Carpații în Muntenia, general Averescu (cu generalul Stratilescu în capul Statului Major) ; armata a III-a (Moldova), general Prezan (cu generalul Petala la Stat Major) — în fine armata de Operațiuni contra bulgarilor, comandată de generalul Aslan (cu generalul Mărdărescu la Statul Major)...

În ziua de 3 august am luat parte la o ultimă petrecere, în Cazino-ul de la Sinaia și am asistat la o reprezentație franțuzească — pînă să se ridice cortina în drama cea mare... S-a jucat „La peur des coups", „Une porte doit être ouverte ou fermée" și o revistă rimată de Grigore Filipescu și interpretată de d-ra Berka (urîtă și cam coaptă dar inteligentă și bună actriță ; se ținea cu Grigore Filipescu, și a venit după el la Iași), de la „Pie qui chante", un celebru cabaret din Paris. După reprezentație, am supat cu Take Ionescu, cu Berka, cu Grigore Filipescu, cu Rudi Catargi, cu de Marçay și cu Hortense Patzouris... Șampanie, chief și veselie... La altă masă era frumoasa d-nă Rattingam, soția consilierului Legațiunii britanice, cu soțul ei, cu Poklewski, cu Rhangabe, cu H. Catargi ; la alta ministrul Angliei, Barclay, cu sexagenara și isterica sa soție și bineînțeles cu Lacombe (consilierul Legațiunii franceze ; se ținea cu lady Barclay), despre care Waldburg, neamț cu haz, zicea : „Ces pauvres français, c'est toujours eux qui se sacrifient".

Am trăit aceste două săptămîni, între 1 și 14 august în enervare și emoții. Într-o zi ne spunea Filipescu că nimic n-a fost semnat, că negocierile s-au întrerupt, că Brătianu a plecat la Florica. În alta Take Ionescu, că 750 vagoane de muniții au fost deja descărcate și că avangardele rusești au și trecut spre Dobrogea ! De fapt, destăinuirea pe care mi-o făcuse Poklewski (ceea ce nu l-a împiedicat nici pe Poklewski să-mi spună pe la 5—6 august că Brătianu caută din nou motive pentru a amîna intrarea noastră în război. Nu era exact, dar așa i se păruse lui...) „sons le sceau du plus grand secret", înfățișa adevărata stare a lucrurilor, dar secretul era așa de bine păstrat încît oamenii cei mai bine informați se întrebau, încă cu două zile înainte de intrarea noastră în război, dacă vom intra sau nu.

MEMENTO PENTRU VICTIMELE FASCISMULUI

UN AMERICAN DESPRE ROMÂNIA ANILOR 1940

Ziaristul american Milton G. Lehrer, incitat de duritatea fără precedent a Dictatului de la Viena împotriva României, ne-a vizitat țara după care a scris o vibrantă carte despre vechimea și continuitatea poporului român, despre drepturile sale istorice.

La 30 august 1940, la palatul Belvedere din Viena, delegația statului român a fost obligată să semneze un act prin care dictatul germano-italian al lui Hitler și Musollini oferea aliatului lor horthyst, Ungaria, 43 482 km^2, adică partea de Nord-Vest a României, cu un total de 2 609 007 locuitori, în marea lor majoritate români. Deși cunoaștea bine realitatea etnică a Transilvaniei, Hitler a făcut acest gest de incalculabile consecințe pentru ceea ce va urma : soarta țărilor angajate în război, a României, Ungariei și chiar a Germaniei. Un caz ilustrativ pentru mentalitatea fascistă în care dreptul forței primează înaintea oricărui argument. Invitată în 1941 să se „revanșeze" pentru pierderea Ardealului de Nord prin revendicări din teritoriul iugoslav, România refuză această compensație.

Ocuparea, printr-un arbitraj abuziv a teritoriului românesc de Ungaria horthystă cu concursul lui Hitler a stîrnit un ecou internațional negativ de mari proporții. Între timp, în Transilvania ocupată de trupele și administrația horthystă, populația civilă a fost supusă unui tratament barbar vizînd exterminarea sau alungarea ei din Transilvania. Formații militare și paramilitare au comis violențe, maltratări, ucideri și atrocități într-un mare număr de localități. Aceste formații nu sînt cu nimic inferioare în inventivitatea criminală celebrelor formații SS ale lui Hitler. Hortysmul n-a fost mai prejos decît fascismul. I-a fost chiar înaintaș. Problema Transilvaniei de Nord și rezolvarea ei firească au preocupat pe oamenii politici ai Europei. Milton G. Lehrer a scris o carte intitulată Le problème transylvain vu par un américain **cu subtitlul** Transylvanie terre roumaine **destinată să apară în Elveția. Simultan a fost tipărită în românește o versiune fără capitolele introductive inutile cititorului român intitulată semnificativ** Ardealul pămînt românesc **(problema Ardealului văzută de un american). Reproducem cîteva pasaje semnificative pentru această problemă din cartea lui Milton G. Lehrer,** Ardealul pămînt românesc.

„Am cercetat, trecând în revistă, toate tezele susținute, de la cele mai savante până la cele mai puerile, am studiat toate argumentele invocate, am urmărit pledoariile cele mai înflăcărate, încât la un moment dat, printre atâtea sofisme și subtilități de dialectică și printre evoluțiile echilibristice ale tururilor de forță șoviniste, am avut impresia, cu fiecare carte nou cetită, că mă cufund mai mult în desișurile unei păduri de liane. (...)

Inchipuiți-vă un ghid pentru orbi, situînd moscheile din Maroc și Alger pe malurile Senei și populînd toate cele 20 de arondismente ale Luteției cu cele câteva mii de mahomedani cu fes de pe Boulevard de la Gare. Ce imagine despre Paris își poate făuri numai cu mintea voiajorul orb, căruia i-ar fi servită o astfel de descriere, în dispretul catedralelor nemuritoare și a latinității milenare ?

Parcurgînd Transilvania îți amintești cu zîmbetul pe buze de toate fantasmagoriile și elucubrațiile fanteziilor șovine și nu te poți împiedica a te adresa defăimătorilor unei realități incontestabile cu vorbele :

„Discutați cât vreți vroi, Domnilor, dar cine oare a creiat aspectul eminamente românesc al acestui pămînt, cine altul decât poporul românesc ?"

După ce face bilanțul injustițiilor și abuzurilor istorice comise de unguri împotriva vechii populații românești, exclusă de la drepturi elementare în statul mahgiar la a cărui consolidare și independență însă acest element autohton contribuise decisiv, Milton G. Lehrer se oprește asupra propagandei dezăntate pe care statul maghiar a favorizat-o după 1920 pentru revizuirea granițelor stabilite de Tratatul de la Trianon. Conținutul extraordinar al acestei propagande prin îndemnul la violență determină pe Milton G. Lehrer să-i acorde o atenție specială :

„In anul de grație 1939, adică după 1050 de ani de la descălecarea triburilor maghiare pe șesurile Panoniei, un ungur scrie la Budapesta, sub oblăduirea oficialităților unguresti următoarele cuvinte menite în intenția autorului lor să caracterizeze națiunea ungară de azi și de totdeauna :

„Nația ungară este cea mai splendidă realizare a rasei dominante mongole, care nu cunoaște decît victoria. In noi fierbe sîngele lui Atila, al lui Arpad și al lui Gingis-han".

Mormîntul martirilor de la Ip (Fotografie de Ion Predoşanu)

Insuşi titlul lucrării „Nu există milă şi îndurare" reeditează faimosul „Nulla miseratione" al cronicii lui Regno.

In capitolul intitulat „Mărturisirea Leventului", Dücso Csaba ne arată că scopul urmărit de organizaţia de levenţi a tinerilor unguri este exterminarea românilor prin toate mijloacele : prin asasinat, prin otravă, prin foc etc. Dar să dăm cuvîntul însuşi autorului. Cităm textual din capitolul Mărturisirea Leventului, pag. 155–156. Leventul maghiar Torday se adresează iubitei sale Piroşca :

„Eu nu aştept să vină răzbunarea. Nu aştept ! Voi suprima pe fiecare valah ce-mi iese în cale! Pe fiecare îl voi suprima ! Nu va fi îndurare. Voi aprinde noaptea satele valahe ! Voi trage în sabie toată populaţia ; voi otrăvi toate fîntînile şi voi ucide şi copiii în leagăn ! In germene voi distruge acest neam ticălos şi hoţ ! Nu va fi pentru nimeni nici o milă !

Nici pentru copiii din leagăn, nici pentru mama care va naşte copil.... Voi suprima pe fiecare valah şi atunci nu va fi în Ardeal decît o singură naţionalitate, cea maghiară, naţia mea, sîngele meu ! Voi face inofensivi pe viitorii Horia şi Cloşca. Nu va fi milă !"

„Iţi stă mintea în loc, scrie Milton C. Lehrer, cetind această patologică profesie de credinţă a tînărului levent Torday, recte a unui scriitor din veacul de la Hristos al XX-lea !"

Te întrebi înmărmurit cum a putut guvernul maghiar patrona asemenea îndemnuri la asasinat, la bestialităţi şi barbarii odioase, făcute în numele unei organizaţii legal constituite..., pentru pregătirea premilitară a tineretului ungar ?!

Milton G. Lehrer a insistat asupra acestor pagini propagandiste pentru că ele sînt un preludiu a ceea ce s-a petrecut în Transilvania de Nord ocupată de trupele horthyste şi cutreierate de formaţii maghiare paramilitare, care au încercat aplicarea programului leventului Torday, a sfaturilor lui Dücso Csaba. Capitolul „Ocupaţia maghiară în Ardealul de Nord" din cartea **Ardealul, pămînt românesc** nu este decît aplicarea la scară mare a umanitarelor sfaturi lansate către tinerimea maghiară de Dücso Csaba.

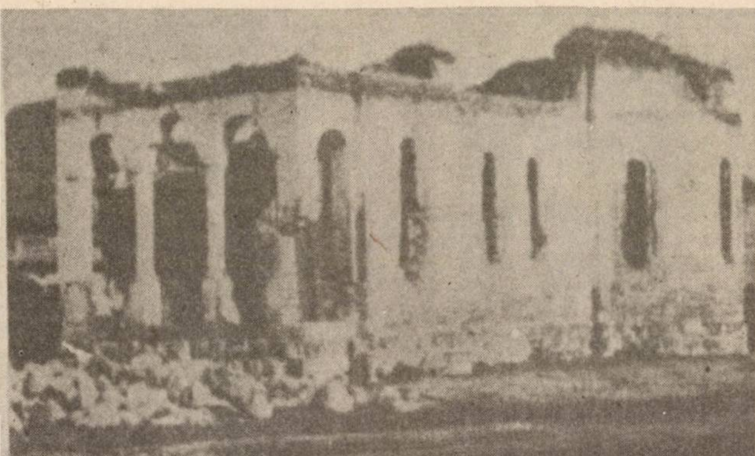
„In timp de cincisprezece zile Ardealul de Nord a fost eliberat de Administraţia română. Trupele de honvezi, şi-au făcut o intrare... triumfală pe pămîntul de pe care fuseseră alungate în 1918.

Martiriul românilor reîncepea după 22 de ani de viaţă liberă. (...)

Ai impresia trecînd în revistă miile de barbarii comise de bandele horthyste, imediat după ocuparea teritoriului cedat, că ele se integrează într-un plan bine chibzuit : desfiinţarea radicală a românismului sau, pentru a întrebuinţa termenul atît de uzitat cîn e vorba de a caracteriza raporturile dintre maghiari şi naţionalităţi extirparea românilor de pe pămîntul Transilvaniei. (...).

Am văzut care erau intenţiile criminale ale tînărului levent, eroul cărţii lui Dücso Csaba, cu

Ruinele bisericii din com. Doboşeni, jud. Covasna

privire la românii transilvăneni. Regăsim patologica lui profesie de credinţă în nenumărate articole de gazetă şi într-o întreagă literatură ultra-şovină maghiară, menită să întreţină în popor ura împotriva românilor.

În ziarul budapestan „Pesti Hirlap" din 15 aprilie 1932 întîlnim aceste proiecte de viitor, demne de un Landru sau de un Jack Spintecătorul : „Dacă noi, ungurii vom reocupa ţara (este vorba de Transilvania n.n.), naţionalităţile vor trebui să se acomodeze, şi ele se vor acomoda chiar din primele 24 de ore. Nu vom mai repeta slăbiciunile Ungariei de altă dată (ziarul taxează drept slăbiciuni masacrele din 1784, din 1848 şi din întreaga istorie a Transilvaniei !). Daco-romanii vor trebui să dispară de pe teritoriu".

Dispariţia trebuie să fie înţeleasă în sensul strict al cuvîntului de extirpare.

„Vom ucide pe orice valah care se va găsi în calea mea, spunea eroul cărţii d-lui Csaba. Vom ucide pe oricare dintre ei, nu va exista milă. Noaptea vom incendia satele valahe... Vom otrăvi fântânile şi atunci nu va mai fi în Transilvania decât o singură naţionalitate, acea maghiară". (...).

Corespondentul din Turda al ziarului „Universul" relatează în felul următor intrarea triumfală a trupelor maghiare pe teritoriul Transilvaniei anexate :

„Primul măcel s-a comis în cinci colonii din imediata vecinătate a frontierei. Din primele ore ale ocupaţiei, românii au fost măcelăriţi. Uliţele şi casele sunt pline cu pete de sânge, iar în jurul lor se înfăţişează ochilor peisagiul unui abator : picioare retezate cu topoarele, femei ciopârţite, capete terciute şi mâni învineţite desprinse din încheieturi. Unii dintre morţi (sistemul nu este nou la unguri n.n.) au fost spânzuraţi de cumpăna fîntînilor".

Din ziua de 30 august 1940, cînd s-a pronunţat „Arbitrajul"-Dictat şi pînă la 30 octombrie al aceluiaşi an, adică timp de numai două luni, au fost ucişi pe teritoriul transilvănean 919 români, bărbaţi, femei şi copii, au fost torturate 771 persoane şi au fost lovite în mod grav şi maltratate cu o brutalitate „demnă de cele mai groaznice regimuri inchizitoriale şi de teroare" alte 3 373 persoane. (Datele şi faptele de mai jos sunt citate din cele două broşuri : „Les assassinats" şi „Les déstructions d'Eglises", apărute în ciclul „Un an de dominaţie maghiară în Transilvania de Nord").

Citâm din broşura „Les assassinats" :

„Comuna Trăsnea a fost ocupată de către trupele ungureşti la 9 septembrie 1940. Ca şi când armata de ocupaţie ar fi executat un ordin primit, îndată ce satul a fost invadat de soldaţi, un veritabil potop de foc şi sânge s-a abătut asupra lui. Toate armele moderne au fost utilizate pentru a satisface instinctele brutale : puşti, mitraliere, tunuri şi grenade... După ce au fost trase primele salve, soldaţii au pătruns în case şi au asasinat pe oricine se găsea în calea lor, incendiind casele. Cazul preotului român Traian Costea, care, după ce a primit un glonte în cap, a fost tras pe galeria de lemn a presbiteriului – căruia i s-a dat foc şi care a ars în întregime odată cu cadavrul preotului – este tipic" (pag. 15–16).

Rezultatul masacrului : aproape 100 de morţi, dintre cari 88 au putut fi identificaţi. Printre aceştia, pentru gloria de veci a maghiarismului civilizator, au fost găsiţi copiii Brumar Aurica de cinci ani, Brumar Viorica de 9 ani, Bârjoc Gherasim de 7 ani..., Sălăjan Ion de 2 ani (doi ani !), apoi : Bârjoc Maria de 81 de ani, Bârjoc Grigore de 74 ani şi mai mulţi alţi de aceiaşi vîrstă cu aceştia din urmă.

După cum vedem, n'au fost cruţaţi nici copiii nici bătrinii. Ilustrul domn Csaba ne anunţase doar că : „nu va cruţa pe nimeni, nici pe pruncii din leagăn, nici pe mame şi nici pe copiii pe cari ele îi alăptează !".

Din cei 68 de morţi identificaţi în comuna Trăsnea, 57 au fost ucişi cu gloanţe în cap, în piept şi în abdomen. Trei dintre cadavre au fost în urmă arse. Femeii Ana Negreanu de 65 ani i s'au tăiat mâinile. Femeia Ana Sălăjan în vârstă de 31 de ani deşi însărcinată, a fost străpunsă cu baioneta. Vasile Nărgăraş a fost găsit cu capul spintecat în două ; în fine, copilul Sălăjan Ion de 2 ani a fost ucis cu grenada.

În comuna Ip, 155 de bărbaţi, femei şi copii au fost exterminaţi de militari şi de bandele lui Horthy. Casele lor au fost prădate şi apoi arse. Victimele au fost aruncate într'o groapă comună, fără asistenţa unui preot. Grija ucigaşilor n'a fost de a epura numai comuna de români, ci şi aceea de a se îmbogăţi cu acest prilej. Astfel, au dispărut în timpul învălmăşelii 90 000 lei aparţinînd bisericii din sat, precum şi alte averi aparţinînd celor masacraţi.

Ar fi să umplem pagini întregi citând ororile săvârşite în intervalul primelor două luni de ocupaţie. Ne vom mărgini doar a mai arăta că în Cosniciul de Sus, din judeţul Sălaj, au fost ucişi în ziua de 18 septembrie 1940 un număr de 15 români şi o româncă, înmormîntaţi apoi, fără preot, în groapa comună. La Cabăr din acelaşi judeţ maghiarii au ucis la 15 septembrie 1940 patru ţărani români ; la 14 septembrie 1940, la Şimlăul Silvaniei, 7 români au căzut victima instinctelor barbare, iar la Zalău, în aceeaşi lună, au fost ucişi alţi 21 de români şi românce, printre cari încă o femeie însărcinată, anume soţia lui George Vicaş şi un învăţător Gh. Sârbu, împuşcat în curtea liceului de către un căpitan ungur.

În judeţul şi oraşul Cluj s'au înregistrat în cursul lunilor Septembrie şi Octombrie câteva crime din cele mai abominabile.

La 23 septembrie 1940 au fost adunaţi şi ucişi în casa preotului Andrei Bujor : preotul şi soţia sa, născută Lucreţia Mureşanu, copilele lor Lucia, licenţiată în litere, Mărioara, studentă în anul II a Facultăţii de Ştiinţe, şi Victoria, elevă în cl. VIII de liceu, Natalia Petrea, soţia institutorului Gh. Petrea, fiica şi mama acestuia din urmă şi, în fine, servitoarea preotului Bujor, numită Juhasz.

În comuna Hida au fost masacraţi 11 români, iar cadavrele a 9 dintre ei au rămas în câmp deschis neînhumate timp de cinci zile. În valea Drăganului au fost ucişi în zilele de 12 şi 13 septembrie 1940, 12 tineri români cari se întorceau din concentrare. La Sân-Mihaiu Almaşului alţi 10 tineri au fost ucişi pe teritoriul comunei etc., etc.

„La Cluj, în primele zile ale ocupaţiunii, un mare număr de români au fost ucişi pe străzi, în casele lor proprii sau în alte părţi, fără nici un motiv şi întotdeauna cu aceeaşi cunoscută bestialitate". („Les Assassinats". pg. 26).

Hitler şi Horthy în 1938. O stringere de mînă cu consecinţe tragice pentru locuitorii Ardealului de Nord

«Nici o milă» de Dücso Csaba. Tipăritură apărută în 1939 şi adresată tinerilor din organizaţiile de Levenţi

Măsurile de deznaţionalizare a românilor propuse de Huszár Antal în 1907 la indicaţiile lui Iuliu Andrassy şi Albert Appony

În noaptea de 14–15 septembrie, vameşul Ion Almaşul a fost ridicat de acasă de către un soldat ungur, împuşcat în stradă, străpuns cu baioneta şi după aceea călcat cu picioarele. La 13 septembrie, 190 soldaţi unguri împuşcă un ţăran român în faţa atelierelor căilor ferate. Soldatul român Alexandru Badea, reîntors dintr-o concentrare, este aruncat din tren de către tovarăşii lui de călătorie şi strivit sub roţile vagoanelor. În comuna Someşeni, aproape de Cluj, ţăranul Ion Pantea este ucis de către soldaţii unguri care îi taie arterele de la mina dreaptă şi-i împlântă o baionetă în inimă, sub ochii îngroziţi ai fiicelor lui care au reuşit să fugă. În comuna Vădăsel, la 30 noiembrie 1940, o bandă de unguri venind din comuna Vistea decapitează cu lovituri de topor pe tânărul Ciocănaş.

În comuna Poeni, agricultorul Gheorghe Bane este torturat în aşa mod de soldaţii unguri, încât după două zile moare în chinuri groaznice.

Cea mai oribilă crimă, însă, care a fost comisă în judeţul Cluj este aceea săvîrşită în comuna Huedin, la 10 septembrie asupra protopopului ortodox Aurel Muteanu, care a murit în cele mai groaznice chinuri.

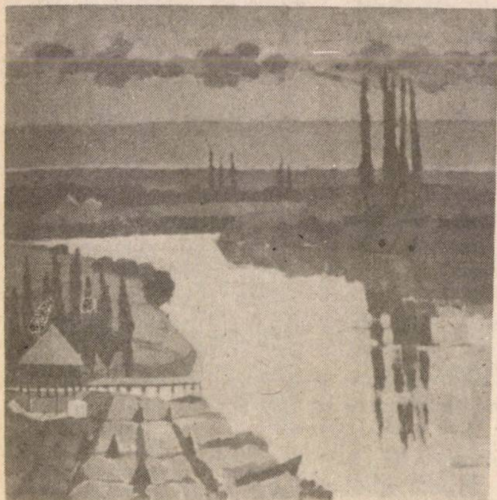
Cităm din broşura „Les assassinats" :

„Un ofiţer ungur (din nou un ofiţer !) l-a arestat în stradă pe când el se ducea la o înmormîntare şi împreună cu o bandă de asasini, l-a torturat în chipul cel mai bestial timp de patru ore. Cu o răbdare si o pervesitate diabolică, ei l-au bătut la început cu pumnii şi apoi cu măciucile, până ce el a căzut la pămînt. Apoi i-a fost smulsă, după acelaşi rit sadic, venerabila sa barbă de preot creştin cu bucăţi de carne, smulgându-i în acelaşi timp părul de pe cap cu piele cu tot. Această operaţie terminată, călăii i-au sucit mâinile pînă i-au rupt oasele. Culmea bestialităţii a fost atinsă de asasinul Budai Janos Gyepu care de mai multe ori i-a vârît un băţ în gură cu asemenea forţă încât băţul i-a ieşit prin ceafă şi după ce a expiat, în urma acestor abominale torturi, asasinii i-au aruncat cadavrul dimpreună cu acel al gardianului Gh. Nicola omorât de aceiaşi bandă, într-un şanţ al proprietăţii nobilului ungur, contele Banffy".

Socotim că pînă şi Atila s-ar fi cutremurat de barbariile comise în comuna Huedin de maghiarii care se reclamă direcţi succesori ai „biciului lui Dumnezeu" !

Zeci de asemenea sălbaticii au fost comise şi în judeţele Bihor : la Salonta, la Santion ; în judeţul Someş, în comunele Berta, Mălin, Stâna Căpleni şi Halmăjd ; în judeţul Satu-Mare, la Doba şi Mediaşul Aurit; în judeţul Târnava Mică la Agrişteu unde tânărului român Emanuil Costea, înainte de a fi omorît, i s-au ars ochii şi i s-a smuls limba din gură ; în judeţul Ciuc la Ditrău etc. etc.

„Masacrele au fost săvîrşite, spune autorul broşurei „Les assassinats", atât de către armata ungară cât şi de bandele de civili unguri. Câte odată torturile au fost duse până la ultima limită a rezistenţei fiinţei omeneşti, cu o ferocitate dementă şi o imaginaţie maladivă. Unii au scăpat de la moarte numai din cauza că aceste brute demente credeau că victimele lor sucombaseră deacum".

Teodor Răducanu : „Univers de pace"

Ultimul război mondial a lăsat în urmă milioane de morţi. Între acestea, victimele fascismului ocupă un loc special. Celebrele lagăre germane au dus la suprimarea a nenumăraţi evrei, ruşi, polonezi, ucrainieni, etc. Lagărele au fost transformate în locuri de aducere aminte a crimei pentru a nu se mai repeta niciodată, numele morţilor a fost pomenit în cărţi şi în biserici, pe locul hecatombelor s-au ridicat monumente. Fiecare popor îşi are morţii săi. Victimele româneşti ale fascismului deşi printre primele din lume sînt mai puţin celebre şi mai puţin pomenite. Dar mamele şi copiii din Ip şi Trăznea, din Camăr şi Păuşa, din Ciumărna şi Şimleul Silvaniei, din Cosniciu şi Zălau, din Mureşeni şi Huedin, şi din atîtea alte sate româneşti sînt la fel de nevinovate ca victimele de aiurea ale fascismului. Iar pomenirea lor cade în sarcina noastră pentru ca astfel de lucruri să nu se mai întîmple şi să trăim în pace.

UN PROCES PE CALE SĂ DEVINĂ CELEBRU, DESFĂŞURAT ÎN „CULISELE" LEGII

MILIOANELE ŞI «NEVINOVĂŢIA» UNUI FOST SERGENT S.S.

Publicaţia britanică „Sunday Times Magazine" a publicat un amplu reportaj consacrat lui Pieter Menten, om de afaceri din Amsterdam, „al şaselea în ierarhia celor mai bogaţi oameni din Olanda", posesorul unei mari colecţii de opere de artă, care a fost demascat ca fost criminal nazist. Dincolo de amănuntele cu caracter senzaţional pe care le cuprinde, reportajul din publicaţia londoneză are meritul că dezvăluie şi episoade dramatice din perioada de tristă amintire a hitlerismului, episoade pe care în zilele noastre unele cercuri neonaziste şi profasciste le-ar vrea uitate şi care ar fi dorit ca afacerea Menten să nu ia actuala turnură. Redăm mai jos fragmente ale reportajului din „Sunday Times Magazine".

● SOTHEBY ANULEAZĂ O LICITAŢIE ● O BIOGRAFIE „RESPECTABILĂ" CARE... NU CORESPUNDE ADEVĂRULUI ● MAI ÎNTÎI ÎNCERCĂRI DE MITUIRE, APOI AMENINŢĂRI... ● REVISTA „ACCENT" NU SE LASĂ INTIMIDATĂ

Intr-o zi de sîmbătă, mai precis la 22 mai 1976, cotidianul olandez „De Telegraaf" relata despre o aşteptată vînzare de obiecte de artă care stîrnise un larg interes. Pieter Nicolaes Menten, un om de afaceri din Amsterdam, oferea spre vînzare 425 de picturi şi alte obiecte de artă de mare valoare într-o licitaţie organizată de Sotheby Mak van Waay. Menten avea reputaţia de a fi al şaselea în ierarhia celor mai bogaţi oameni din Olanda şi biografia sa e povestită atît în articolul din „De Telegraaf" cît şi în introducerea din catalogul licitaţiei. Astfel redactată, biografia lui Menten era una care „să fie un exemplu pentru toţi cetăţenii cumpătaţi şi muncitori din Olanda".

Haviv Canaan, reporter al ziarului „Haaretz" din Tel Aviv, care-l cunoscuse în copilărie şi căruia, în timpul hitlerismului, după cum a aflat el după ani de zile — Menten îi omorîse mama, tatăl şi fratele, a citit articolul din „De Telegraaf" şi a luat legătura cu săptămînalul olandez „Accent", căruia i-a dezvăluit adevărul.

Ziaristul olandez de la „Accent", Hans Knoop, născut în 1943, în timp ce părinţii săi se aflau ascunşi la nişte prieteni olandezi, a mers cu scrisoarea lui Canaan la Institutul Naţional olandez pentru documentare asupra războiului, unde a găsit dovezi suficiente care i-au întărit convingerea că va trebui să cosacre un articol, în numărul viitor al publicaţiei, cazului Menten. El a considerat însă că trebuie să-l pună pe Menten în faţa acuzaţiilor lui Canaan şi să-i dea posibilitate să răspundă la ele. Knoop l-a vizitat, a trecut direct la subiect şi i-a repetat acuzaţiile aduse de Cannan. Cînd a terminat, Menten — care avea 77 de ani în 1976 — i-a răspuns impasibil : „La ce te aştepţi să-ţi spun ?" Apoi a negat că l-ar fi cunoscut vreodată pe Canaan şi a afirmat că niciodată n-ar fi făcut afaceri cu unchiul acestuia. Cînd a ajuns acasă, în aceeaşi seară, Knoop a găsit o invitaţie pentru el şi familia sa, să ia prînzul în casa acestuia şi să înoate în piscina lui. Bănuielile pe care i le-a trezit această invitaţie au fost confirmate atunci cînd Knoop l-a sunat pe Menten pentru a-l anunţa că s-a decis să dea publicităţii toată povestea iar Menten i-a oferit imediat 10 000 dolari ca să nu facă acest lucru. L-a ameninţat că dacă va da publicităţii totul, familia sa va avea de suferit; că el, Menten, va cumpăra revista „Accent" şi în acest caz Knoop nu va mai profesa niciodată gazetăria. Ziaristul olandez n-a ţinut seama de ameninţări şi a publicat totul.

Un portret de Michel Van Mirevelt, terminat în 1636. Este una dintre cele 425 de lucrări valoroase pe care Menten le-a oferit Galeriei Sotheby, pentru licitaţie, în 1976.

Efectul imediat al articolului a fost oprirea licitaţiei pentru vînzarea comorilor lui Menten. Faptul a fost anunţat după o demonstraţie organizată de foştii luptători olandezi din rezistenţă, de pictori şi sculptori olandezi, în faţa clădirii lui Sotheby Mak van Waay din Amsterdam. Efectul întîrziat a fost că justiţia olandeză a început, încetul cu încetul, să readucă pe tapet cazul lui Menten. Şi astfel a început să iasă la iveală adevărata biografie a lui Menten

Înainte de război, Menten l-a cunoscut pe unchiul lui Canaan, Isaac Pistiner, datorită relaţiilor sale de afaceri cu negustorii de cherestea. Ulterior, ei au devenit parteneri de afaceri, dar la un moment dat s-au certat. Menten l-a dat în judecată pe Pistiner, acesta a cîştigat, şi Menten nu l-a iertat niciodată pentru asta.

În decembrie 1939, Menten s-a adresat Serviciului de securitate S.S. din Cracovia oferindu-şi serviciile. Curînd după aceea avea să fie văzut pe străzile oraşului, în uniformă S.S. cu rangul de Hauptscharffuehrer (echivalent în S.S. cu gradul de sergent major). Apoi avea să lucreze la statul major al gene-

ralului de brigadă dr. Karl Eberhard Schongarth, şeful Serviciilor de securitate ale SS din Polonia, în calitate de interpret pentru limba polonă expert în probleme evreieşti şi administrator al obiectelor de artă, al antichităţilor, al comerţului cu obiecte de artă şi al unor colecţii de artă confiscate de la evrei. În majoritatea timpului, Menten se ocupa cu depistarea şi acapararea, pentru Schongarth, a unor tablouri şi obiecte de artă de valoare, provenite de la persoanele persecutate de nazişti în Polonia.

Cînd Hitler a atacat Uniunea Sovietică, în iunie 1941, Schongarth a sosit la Lvov cu ordinul de a aduce la îndeplinire soluţia finală. Menten îl însoţea. Ei au ajuns cînd masacrarea evreilor de către nazişti se afla în stadiu final, numărul victimelor ridicîndu-se la cîteva mii. Unul din primele ordine date de Shöngarth a fost executarea a 25 de profesori de la Universitatea din Lvov. Unul dintre aceştia era şi profesorul Tadeusz Ostrowski, un renumit chirurg şi colecţionar de artă. A doua zi după execuţie, Menten s-a mutat în locuinţa profesorului, unde se aflau pe lîngă colecţia de artă a acestuia şi alte cîteva colecţii, aparţinînd altor profesori din Lvov care le depozitaseră aici pentru a evita confiscarea lor.

La 6 iulie Menten, însoţit de cîţiva SS-işti a descins în satul Podorodtse şi s-a îndreptat direct spre casa lui Pistiner. Nu era nimeni acolo. Menten a dat ordin să fie arestaţi toţi „suspecţi" care au fost apoi închişi în casa lui Pistiner. Ulterior, au fost ucişi cu toţii, mulţi chiar de către Menten.

La Lvov, Menten l-a căutat pe Pistiner şi a aflat că acesta fusese ucis deja de către nemţi. Dar el a ţinut să se răzbune şi pe restul familiei. În prima sa vizită în apartamentul lui Pistiner, a găsit acolo pe doi din fiii acestuia, împreună cu un ginere. I-a împuşcat pe toţi trei. Cîteva săptămîni mai tîrziu, s-a reîntors în apartamentul lui Pistiner unde a găsit-o pe soţia şi pe fiica acestuia. Le-a împuşcat pe amîndouă. Înainte de a pleca, el a luat-o pe nepoţica de un an a lui Pistiner şi a aruncat-o pe fereastră de la etaj. După plecarea lui, o vecină care văzuse totul, a ridicat copilul şi l-a readus la viaţă. În sfîrşit, Menten i-a căutat pe cei doi avocaţi care apăruseră în procesul lui Pistiner din '35, i-a găsit şi i-a împuşcat pe amîndoi.

Însoţit de oamenii lui Schöngarth, Menten a reuşit să achiziţioneze şi pentru el o mulţime de obiecte jefuite de la evrei. În iarna lui 1941—42, însoţit de doi civili şi de doi SS-işti, a colindat împrejurimile Lvovului şi ale Cracoviei confiscînd tablouri şi obiecte de artă.

În 1943 îi procurase atîtea obiecte lui Schöngarth încît i-au trebuit două vagoane pentru a le transporta de la Lvov prin Germania, spre a fi ascunse în deplină securitate în Olanda. Menten însuşi a însoţit acest transport şi s-a ocupat de depozitarea lui în Amsterdam. Menten a fost văzut însoţindu-l pe Schöngarth prin Amsterdam şi în cîteva ocazii l-a ajutat chiar pe Goring să-şi procure obiecte de artă pentru faimoasa lui colecţie de artă.

În iunie 1944, după eliberarea Olandei, Menten a fost internat temporar într-un lagăr, împreună cu mulţi alţi colaboraţionişti. În timpul detenţiei, casa sa a fost deteriorată de membrii rezistenţei olandeze, care au găsit printre hîrtiile din casă şi fotografii ale acestuia în uniformă SS.

Schöngarth a fost prins de către britanici şi reţinut în închisoarea din Hamburg. El a fost acuzat de a fi dat ordin pentru executarea unui aviator englez şi a fost spînzurat în 1946. Menten a devenit astfel, singurul proprietar al întregii colecţii de opere de artă obţinută prin jaf pentru Schöngarth, nu pentru el. Spînzurarea lui Schöngarth i-a lipsit pe acuzatorii lui Menten de principalul martor al acuzării.

După care, Menten s-a simţit atît de în siguranţă încît a avut tupeul să ceară guvernului olandez compensaţii pentru pierderile suferite după ce rezistenţa olandeză i-a distrus casa, la sfîrşitul războiului. Şi a primit 700 000 guldeni (aproape 100 000 lire sterline). Apoi Menten a cerut compensaţii de la guvernul vestgerman, arătînd că el a fost o... victimă a nazismului în Polonia. A primit 500 000 mărci (aproape 80 000 lire sterline). Cu cea de-a doua soţie, mai tînără cu 27 de ani, locuia într-un palat la Blaricum, deţinînd o moşie în Irlanda, şi se bucura din plin de viaţă pînă să apară articolul lui Knoop în „Accent", fapt care i-a schimbat tot cursul vieţii.

Articolul a dus la redeschiderea, încetul cu încetul, de către autorităţi a dosarului Menten. Judecătorul de investigaţii Habermehl şi comisarul Petes au întocmit un nou cap de acuzare şi acolo erau o mulţime de noi materiale care urmau a fi examinate.

Knoop şi fotoreporterii săi olandezi s-au deplasat la Lvov şi la Podorodtse, unde o echipă de specialişti sovietici au urmărit exhumările a 180 de cadavre dintr-o mare groapă în grădina fostei vile a lui Pistiner. Reîntors în Olanda, Knoop a hotărît că sînt date suficiente şi a cerut să prezinte aceste mărturii în cadrul acuzării. Totodată, el a publicat relatarea în „Accent" şi „Der Stern" în noiembrie 1976.

Investigaţiile oficiale au găsit mărturiile lui Knoop atît de concludente încît s-au temut că Menten s-ar putea ascunde dacă relatarea ar fi dată publicităţii. Ei i-au sugerat lui Knoop să oprească publicarea ei pînă cînd se va pregăti procesul. Dar Knoop s-a gîndit că e de datoria lui să publice cît mai repede posibil, datoria justiţiei fiind de a face tot posibilul pentru ca Menten să nu se ascundă înainte de a fi arestat. În cele din urmă, oficialităţile s-au decis să-l aresteze pe Menten, la 15 noiembrie.

În noaptea de 14 noiembrie, Menten şi soţia sa au plecat în mare grabă cu o maşină „Simca" de la conacul lor Blaricum. Perspectiva unei iminente arestări le fusese dezvăluită de un

Vila lui Menten, de lîngă Amsterdam, aşa cum arăta în 1977. Astăzi, mai există numai bazinul de înot şi grajdurile, deoarece clădirea principală a fost distrusă de un incendiu.

funcţionar din ministerul olandez de justiţie.

Knoop intervine din nou şi cere ajutor revistei „Der Stern" Menten e urmărit pînă la hotelul „Uster", aflat la 15 mile de Zurich, şi apoi arestat, la 6 decembrie.

La 24 decembrie, poliţia elveţiană îl predă pe Menten autorităţilor olandeze, cu condiţia ca el să fie judecat în Olanda. Procesul lui Menten începe în 9 mai 1977. El a oferit o apărare în două variante. Prima consta în faptul că el ar fi, chipurile, victima unui complot „iudeo-comunist". Dacă această variantă n-ar fi fost acceptată, Menten intenţiona să aducă pe tapet faptul că în anul 1952, răposatul dr. Donken, pe atunci ministru al justiţiei, i-a promis într-o convorbire particulară imunitate în faţa oricăror urmăriri penale. Amîndouă variantele au căzut şi Menten ar fi trebuit să fie condamnat la 15 ani închisoare. Dar la apel judecătorii au decis : Curtea inferioară din Amsterdam ar fi trebuit să investigheze şi să ţină seama de declaraţia lui Menten după care Donken i-ar fi promis imunitatea. Procesul a fost transferat la Curtea de la Haga.

Pînă la urmă Menten a fost din nou pus în libertate. Dar aceasta a fost prea mult pentru opinia publică olandeză. Pentru prima oară de cînd Knoop publicase articolul său din „Accent", absolut toată presa a criticat verdictul.

Un nou proces s-a deschis, la 13 mai 1980. Menten n-a mai negat crimele, dar l-a acuzat de ele pe fratele său, Dirk. În instanţă, Dirk, în vîrstă de 78 de ani, şi care nu mai era în relaţii cu fratele său de 19 ani, a negat acuzaţiile aduse. Mai mult, temîndu-se ca nu cumva Pieter Menten să-l acuze într-o zi de comiterea asasinatelor, el elaborase încă în 1953 un document din care reieşea că Menten a participat la masacrele şi asasinatele din familia Pistiner.

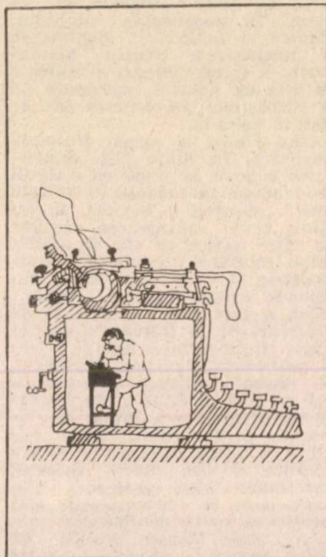
Procurorul a cerut 20 de ani închisoare, dar la 18 iulie 1980 sentinţa dată lui Menten (în vîrstă de 81 de ani anul trecut) a fost de numai 10 ani. Sentinţă justificată prin invocarea vîrstei înaintate a inculpatului. S-a mai decis că cele 157 picturi confiscate de guvernul olandez în august 1976 cu prilejul licitaţiei ar fi trebuit returnate lui Menten, deoarece „nu se poate dovedi în continuare că aceste picturi au fost furate de la victimele sale". Oricum, pentru a demostra că se ţine totuşi seama de acuzaţiile aduse lui Menten, curtea l-a obligat să plătească... 22 500 dolari pentru crimele comise. După care, Menten a făcut din nou recurs... Dar Curtea de Apel de la Haga a refuzat să ia în consideraţie acest apel.

O UNEALTĂ DE SCRIS INDISPENSABILĂ

Este un lucru cert că cea mai mare parte a scriitorilor contemporani îşi elaborează lucrările la maşina de scris, deşi mai sînt destui cei care au rămas credincioşi tocului cu peniţă, aşa cum alţii au devenit adepţi entuziaşti şi neclintiţi ai picsului cu fetru japonez!

Papa Hemingway, care îşi fixase o „raţie" de o mie de cuvinte în fiecare dimineaţă, scria invariabil numai la maşina de scris. Georges Simenon dicta cîte două-trei romane deodată, la tot atîtea maşini de scris : una pentru dialoguri şi alta pentru partea descriptivă, în timp ce Françoise Sagan îşi bătea singură la maşină fiecare manuscris. O excepţie celebră o întîlnim la William Faulkner. „Eu scriu totul de mînă, declara el, fiindcă n-am ajuns a gîndi cum îmi convine folosindu-mă de o maşină de scris. Trebuie să simt pana şi să văd cuvintele în ciocul peniţei, şi atunci, dacă nu termenul propriu s-a ivit cel dintîi, îmi vine mai lesne să-l tai şi să încerc un altul. Voi recunoaşte că am început să scriu prea tîrziu pentru a mă servi de maşina de scris ca de o prelungire a mîinilor, aşa cum o poate face un tînăr de azi. Trebuie să aştern întîi pe hîrtie. După asta, bat la maşină ; dar mai întîi trebuie să-mi aştern textul pe hîrtie, scris de mînă, ca să-l văd şi să-l simt..."

Dincolo de preferinţe sau „aversiuni", maşinile de scris au devenit unelte de lucru foarte obişnuite fără de care viaţa modernă (nu numai cea a scriitorilor !) nu mai poate fi concepută. Istoricul acestui minunat instrument

de scris nu este deloc lipsit de interes, dimpotrivă.

Este greu, dacă nu imposibil de precizat cine a fost inventatorul maşinii de scris. Cea mai veche menţiune în acest sens o avem din anul 1665, cînd fizicianul german A. Kircher, inventatorul lanternei magice, pretinde că a pus la punct o maşină de scris destul de evoluată pentru vremea aceea. Peste 50 de ani, mai precis în 1714, inginerul englez Henry Mill obţine şi el un brevet pentru ideea confecţionării unei astfel de maşini, bineînţeles numai pe baza unor schiţe. În schimb, germanul Friedrich Knaus reuşeşte să confecţioneze în 1757 o „maşină de scris" care prezenta multe imperfecţiuni, astfel că nu s-a putut impune. (Germanul Friedrich Knaus, născut la Stuttgart în 1724, nu cunoştea lucră-

rile englezului Mill, cînd, în 1757, a fost numit mecanic la Curtea de la Viena unde a construit şi el o „maşină de scris", care n-a avut însă succes).

Cu timpul, ideea construirii unei maşini de scris a început să frămînte minţile oamenilor în toate ţările. Astfel, în Franţa, tipograful Xavier Progiv încearcă şi el, în 1833, să construiască o asemenea maşină, dar tot fără succes. Infructuoase au fost şi încercările similare ale scandinavului Malling Hansen (în 1860) şi ale predecesorului său, fizicianul englez Witston (în 1851). Oricum, ideea maşinii de scris plutea în aer în multe ţări. În 1870 a apărut şi în Rusia un tip de maşină de scris, construită de Alexeev. În fine, în 1890, Wagner în S.U.A. a construit prima maşină de scris deschisă (la care se văd literele).

În 1873, inginerii americani Carlos Gleenden şi Cristopher Shawles construiesc, la o fabrică de armament, primul lot de 1 000 de bucăţi de maşini de scris marca „Remington", botezate astfel după numele fabricantului. Prospectele şi anunţurile publicitare inserate în ziare afirmau : „Cine aruncă chiar numai o privire asupra noii noastre invenţii, cine încearcă să scrie fie şi un singur minut la maşina de scris se convinge numaidecît de avantajele pe care le prezintă în comparaţie cu scrisul de mînă. Lizibilitate, viteză, uşurinţă in folosire, eficienţă economică".

Mulţi salutau noua invenţie, alţii o denigrau însă : „Nu există o mai mare istovire pentru mîini, ochi, coloana vertebrală" — afirmau ei. De altfel, cu şase ani înainte această „idee sterilă" fusese un prilej de amuzament şi pentru profesorii Institutului politehnic din Viena. Împăratul Austro-Ungariei, Franz Joseph I, le ceruse să-şi dea avizul despre invenţia unui anume Peter Mitterhofer, care confecţionase modelul unei maşini de scris. Şi profesorii proclamaseră : „Excludem orice valoare şi posibilitate de utilizare practică a modelului domnului Mitterhofer. Deprinderea unei viteze medii de lucru ar cere o muncă imensă şi exerciţii permanente. Şi chiar dacă am admite că cineva va izbuti să atingă o viteză mare, niciodată această viteză nu o va ajunge pe aceea a scrisului de mînă".

Sărmanii profesori ! Cum să nu-i compătimim ?! Ce-ar mai avea oare de „obiectat" azi, aceşti profesori de altădată, care ar participa la un eventual campionat mondial de dactilografie ce se organizează anual în lume ?

La un asemenea campionat desfăşurat la Budapesta, austriaca Johana Proksh-Steinnauser a bătut la o maşină electrică 20 487 de semne într-un interval de 30 de minute, iar spaniolul Antonio Gallardo Amat a imprimat la o maşină de scris clasică 16 655 de semne. La proba de îndemînare, constînd în dactilografierea fără greşeli, timp de zece minute a unui text, aceiaşi concurenţi au imprimat 6 305 şi respectiv 4 859 semne).

Ce-ar zice oare respectivii profesori despre performanţa americanei de orgine engleză Nikki Simon din Oxford care a dactilografiat de două ori „Divina Comedie" în 62 de ore şi 31 de minute neîntrerupte, reuşind peste 800 de mii de „tic"-uri ?

Dacă opiniile foştilor profesori, azi n-ar mai interesa pe nimeni, în schimb poate că n-ar fi lipsit de interes să ştim ceva despre Mitterhofer. Acest inventator s-a născut lîngă Murano, în fostul stat austro-ungar. Tatăl lui avea o mică fabrică de cherestea în care lucra şi băiatul. Acesta construia cu plăcere diferite instrumente muzicale şi învăţa singur să cînte la ele. Cînd a împlinit 27 de ani, Mitterhofer a cunoscut un avocat, pe nume Ravizza. Acesta avea un hobby : construcţia de maşini de scris. Începuse să lucreze la primul model în 1836 şi-l terminase peste... douăzeci de ani ! Ravizza a confecţionat 16 modele pînă cînd s-a hotărît să-l arate pe cel mai reuşit. Cel dintîi om căruia i l-a arătat a fost prietenul său Mitterhofer. Ravizza îşi numea invenţia „pian de scris"...

Nu se ştie dacă modelul propus spre omologare în 1867 de către Petter Mitterhofer era o copie modificată a maşinii lui Ravizza, cert este că profesorii institutului respectiv au considerat-o ca o „trăznaie". (Ce-ar zice oare de maşina de scris partituri muzicale inventată cu cîţiva ani în urmă ?).

Dar să nu uităm că de fiecare dată, după fiecare nouă invenţie în materie, cronicarii timpului exclamau : „aceasta este o culme ce nu va mai putea fi niciodată depăşită !" Şi totuşi tehnica maşinilor de scris n-a stat nici o clipă pe loc, dimpotrivă ea a înaintat cu paşi rapizi spre perfecţiune, mai ales în ultimul deceniu. Ce mai poate urma de aici încolo ? Greu de precizat. Un lucru este însă sigur : geniul uman, în perpetuă căutare, va descoperi noi şi noi modele de maşini de scris, din ce în ce mai perfecţionate şi mai utile.

Mihai Burduja

ROBERT SHECKLEY

PELERINAJ LA

Alfred Simon se născuse pe Kazanga IV, o mică planetă agricolă în apropiere de Arcturus, şi conducea o secerătoare-treierătoare pe cîmpurile de grîu, iar în serile lungi şi tăcute asculta discuri cu cîntece de dragoste de pe Terra.

Viaţa era destul de plăcută pe Kazanga, iar fetele erau frumoase, vesele, sincere şi supuse, tovarăşe bune pentru o plimbare prin coline sau o partidă de înot în rîu şi soţii fidele pentru toată viaţa. Dar romantice, niciodată ! Pe Kazanga te puteai distra din toată inima. Doar te distrai şi atît.

Simon avea impresia că lipsea ceva din acea existenţă dulceagă. Şi într-o zi descoperi ce anume lipsea.

În ziua aceea pe Kazanga sosi un vînzător ambulant cu o astronavă prăpădită, plină de cărţi. Era slab, cărunt şi cam într-o ureche. În cinstea lui au dat o serbare, pentru că noutăţile erau foarte apreciate în lumile externe.

Vînzătorul a povestit toate bîrfele mai recente : războiul preţurilor dintre Detroit II şi Detroit III, cum mai merge pescuitul pe Alana, toaletele îmbrăcate de soţia preşedintelui Moraciei şi modul straniu în care vorbesc oamenii de pe Doran V. Iar la sfîrşit cineva spuse :

— Vorbeşte-ne despre Terra.

— Aha ! spuse vînzătorul înălţind sprincenele. Vreţi veşti despre planeta-mamă ? Într-adevăr prieteni, nicăieri nu există locuri ca pe bătrîna Terră.

Pe Terra, prieteni, totul e posibil şi nimic nu e interzis.

— Nimic ? întrebă Simon.

— Au făcut o lege care interzice interdicţiile, explică rînjind vînzătorul.

Şi pînă acum nimeni nu a violat-o. Terra e altfel, prieteni. Voi sînteţi specialişti în agricultură, nu-i aşa ? Ei bine, Terra, e specializată în chestii puţin practice cum ar fi nebunia, frumuseţea, războiul, intoxicarea, puritatea, oroarea şi aşa mai departe, iar lumea vine de la distanţe de ani-lumină pentru a gusta aceste produse.

— Şi dragostea ? întrebă o femeie.

— O, fata mea, spuse gentil vînzătorul, Terra e unicul loc din Galaxie unde mai există încă dragoste ! Detroit II şi Detroit III au încercat-o şi au găsit că e prea costisitoare, Alana a decis că e prea tulburătoare, iar Moracia şi Doran V nu au avut timp să o importe. Dar, cum am spus, Terra e specializată în lucruri puţin practice şi le face să renteze.

— Le face să renteze ? întrebă un agricultor robust.

— Desigur ! Terra e antică, mineralele sale s-au epuizat, cîmpiile sale sînt secătuite. Coloniile ei sînt acum independente, pline de oameni cumpătaţi ca voi, care pretind marfă de valoare în schimbul produselor lor. Ce-ar mai putea comercializa Terra dacă nu lucruri inutile, care fac viaţa demnă de a fi trăită ?

— Dumneata ai fost îndrăgostit pe Terra ? întrebă Simon.

— Da, am fost, răspunse vînzătorul cu tristeţe. Am fost îndrăgostit şi acum călătoresc. Prieteni, aceste cărţi...

Cu un preţ exorbitant Simon cumpără o carte antică de poezie şi citind-o visă pasiunea sub luna rătăcitoare, dimineaţa care strălucea candidă pe buzele uscate ale îndrăgostiţilor, trupurile încleştate pe o plajă pustie, la marginea mării, rostogolite de patimă şi asurzite de vuietul valurilor.

Şi acestea erau posibile numai pe Terra ! Pentru că, după cum spunea vînzătorul, fii risipiţi ai Terrei erau prea ocupaţi să smulgă solului străin cele trebuitoare vieţii. Pe Kazanga creştea grîu şi porumb, iar pe Detroit II şi III fabricile deveneau tot mai numeroase. Cherhanalele Alanei erau motiv de conversaţie în zona Stelei Sudului, pe Moracia existau fiare periculoase, iar pe Doran V pădurea sălbatică şi fără sfîrşit aştepta să fie cucerită. Şi asta era just, era exact aşa cum trebuia să fie.

Dar lumile noi erau austere, planificate cu grijă, sterile în perfecţiunea lor. În abisul mort al spaţiului ceva se pierduse şi numai Terra cunoştea dragostea.

TERRA

Din acest motiv Simon lucra și economisea și visa. Iar cînd împlini douăzeci și nouă de ani vîndu ferma, își puse toate cămășile curate într-o valiză, îmbrăcă cel mai bun costum, încălță o pereche de pantofi solizi și se sui în aparatul Kazanga-Metropoli.

În cele din urmă ajunse pe Terra, unde visele trebuiau să se adeverească deoarece exista o lege care interzicea deziluziile.

Se descurcă repede cu vama la cosmodromul din New York și fu transportat la Times Square cu metroul. Ieși la lumina zilei clipind și strîngînd spasmodic valiza, deoarece fusese avertizat în privința hoților de buzunare, pușlamalelor și altor asemenea locuitori ai orașului.

Privi în jur gifîind de uimire.

Primul lucru care îl izbi fu numărul nesfîrșit de cinematografe și teatre cu atracții în două, trei și patru dimensiuni, după preferințele spectatorului. Și ce atracții !

În dreapta sa o inscripție amenințătoare proclama : DESFRÎU PE VENUS ! UN DOCUMENTAR DESPRE PRACTICILE SEXUALE ALE LOCUITORILOR INFERNULUI VERDE ! SENZAȚIONAL ! O AUTENTICĂ REVELAȚIE !

Ar fi vrut să intre. Dar pe cealaltă parte a străzii era un film de război. Afișul striga : DISTRUGĂTORII SOARELUI ! DEDICAT DIAVOLILOR EROICI, NAVIGATORILOR SPAȚIULUI ! Iar mai departe era un film intitulat : „TARZAN CONTRA VAMPIRILOR DE PE SATURN !"

Tarzan, își amintea din lecturile sale, era un erou antic, originar de pe Terra.

Totul era minunat, dar erau altele și mai și ! Văzu prăvălii unde se puteau cumpăra mîncăruri de pe orice planetă și în special mîncăruri indigene terestre, cum erau pizza, cîrnații, spaghetele. Mai erau magazinele care vindeau îmbrăcăminte reformată a flotei spațiale terestre și alte dughene care vindeau numai băuturi.

Simon nu știa din ce parte să înceapă. Apoi auzi un troznet de împușcătură în spate și se întoarse dintr-o dată.

Era doar o tragere la semn, un local lung, strîmt, pictat în culori vii, cu o tejghea care ajungea pînă la centură. Gestionarul, un om gras și brunet cu un neg pe bărbie, stătea pe un taburet înalt. Îi zîmbi lui Simon.

— Vreți să probați dacă aveți noroc ?

Simon se apropie și văzu că, în loc de țintele obișnuite, în fundul prăvăliei stăteau patru femei sumar îmbrăcate așezate pe scaune ciuruite de gloanțe. Aveau semne roșii minuscule pictate pe frunte și pe sîni.

— Dar folosiți gloanțe adevărate ? întrebă Simon.

— Sigur ! spuse gestionarul. Există o lege contra publicității frauduloase pe Terra. Gloanțe adevărate și fete adevărate ! Hai, doboară una !

O fată îi strigă :

— Hai, tinere ! Pun pariu că n-ai să mă nimerești !

Alta țipă :

— Ăsta n-ar nimeri nici măcar o astronavă !

— Ba da, aia ar nimeri-o strigă o alta. Dă-i drumul, băiete !

Simon își șterse fruntea cu mîna, încercînd să nu-și manifeste surprinderea. La urma urmelor, aici era Terra, unde totul este permis atîta timp cît e convenabil din punct de vedere comercial.

— Există și trageri la țintă unde sînt împușcați bărbați ? întrebă el.

— Sigur, spuse gestionarul. Dar dumneavoastră nu sînteți un pervertit, nu-i așa ?

— Sigur că nu !

— Veniți de pe altă planetă ?

— Da. Cum de ați ghicit ?

— După haine. Îmi dau seama întotdeauna după haine. Omul cel gras închise ochii și lălăi: Haideți, haideți ucideți o femeie ! Vă veți elibera de dorințele reprimate ! Apăsați trăgaciul și veți simți cum vechea dușmănie se scurge din dumneavoastră ! Mai bine ca o beție ! Haideți, haideți, ucideți o femeie !

Simon întrebă pe una dintre fete :

— Și cînd vă ucid, rămîneți moarte ?

— Nu vorbi prostii, răspunse fata.

— Dar lovitura...

Fata înălță din umeri.

— Ai putea face mai rău.

Simon tocmai voi s-o întrebe ce anume ar fi putut face mai rău cînd gestionarul se aplecă peste tejghea și îi spuse pe un ton confidențial :

— Privește prietene ! Ia uite ce am aici.

Simon privi dincolo de teșghea și văzu o pușcă-mitralieră.

— Pentru o sumă ridicol de mică, spuse gestionarul, iți dau voie să folosești acest tommy. Poate ciurui tot localul, poate dobori tot ce e pe pereți și poate sfîșia chiar pereții. E un calibru 45, prietene, și azvîrle ca un măgar. Cînd tragi cu un tommy iți dai într-adevăr seama că tragi !

— Nu mă interesează, spuse sever Simon.

— Am cîteva bombe de mînă, spuse gestionarul. Natural, fac totul țăndări.

Ai putea, cu siguranță...

— Nu !

— Pentru un preț convenabil, spuse gestionarul, poți trage în mine, dacă ai anumite gusturi, deși eu n-aș crede. Ce spui ?

— Nu ! Niciodată ! E oribil !

Gestionarul îl privi fără să priceapă.

— Nu ești dispus acum ? Nu-i nimic. Eu țin deschis douăzeci și patru de ore pe zi. Ne vedem mai tîrziu, tinere.

— Niciodată ! spuse Simon îndepărtîndu-se.

— Te aşteptăm, iubitule! îi strigă din spate una dintre fete.

Simon se îndreptă către un chioşc cu băuturi şi comandă un pahar mic de coca-cola. Îşi dădu seama că îi tremurau miinile. Se domină cu o sforţare, şi sorbi băutura. Îşi zise că nu trebuia să judece Terra după principiile sale personale. Dacă oamenii de pe Terra se distrau omorind alţi oameni şi victimelor nu le displăcea să fie omorite cine putea să obiecteze ceva? Sau era într-adevăr cazul să obiecteze ceva? Stătea şi se gîndea cînd o voce spuse lîngă el:

— Hei, prietene.

Simon se întoarse şi văzu un omuleţ slab, cu priviri piezişe, ce se oprise alături de el, înfăşurat într-un impermeabil prea mare.

— Străin? întrebă omuleţul.

— Da, spuse Simon. Cum de aţi ghicit?

— Pantofii. Eu privesc întotdeauna pantofii. Vă place mica noastră planetă?

— Sînt... confuz, spuse prudent Simon. Vreau să spun că nu mă aşteptam... iată...

— Sigur, spuse omuleţul. Dumneavoastră sînteţi un idealist. Ajunge să vă privească cineva faţa cinstită pentru a înţelege asta, prietene. Dumneavoastră aţi venit pe Terra pentru un scop bine definit. Am dreptate?

Simon aprobă. Omuleţul continuă:

— Ştiu care este scopul dumneavoastră, prietene. Dumneavoastră căutaţi un război care va mîntui lumea, şi aţi venit în locul cel mai potrivit. Avem şase mari războaie care se desfăşoară continuu şi e foarte uşor să obţineţi un rol important într-unul din ele.

— Îmi pare rău, dar...

— Tocmai în momentul ăsta, spuse omuleţul pe ton impunător, exploataţii lucrătorii din Peru sînt angajaţi într-o luptă disperată contra unei monarhii corupte şi decadente. Ar ajunge aportul unui om pentru a decide soarta luptei! Dumneavoastră, prietene, puteţi fi acel om! Dumneavoastră puteţi asigura victoria.

Omuleţul observă expresia feţei lui Simon şi adăugă în grabă:

— Dar sînt multe lucruri de spus în favoarea unei aristocraţii luminate. Bătrînul, înţeleptul rege al Peru-lui — un rege filozof în cel mai profund semnificat platonic al cuvîntului — are nevoie disperată de ajutorul dv. Ceata sa minusculă de oameni de ştiinţă, filantropi, gărzi elveţiene, cavaleri ai coroanei şi cetăţeni regali e acum încolţită de conspiraţia socialistă, inspirată de străini. Acum, un singur om...

— Nu mă interesează, spuse Simon.

— În Birus, anarhiştii...

— Nu.

— Poate preferaţi extremiştii din Gales? Sau, capitaliştii Japoniei? Sau, dacă dv. aveţi afinităţi cu o mişcare cum ar fi cea feministă, prohibiţionistă, primitivistă sau ceva asemănător, putem face astfel...

— Nu vreau un război, spuse Simon.

— Şi cine ar putea să vă blameze! zise omuleţul cu un semn rapid din cap. Războiul e un infern. Atunci dumneavoastră aţi venit pe Terra să căutaţi dragoste.

— Cum de aţi ghicit? întrebă Simon.

Omuleţul surîse cu modestie.

— Dragostea şi războiul, spuse el, sînt cele două lucruri care dau de mîncare Terrei. Le-am transformat în afaceri rentabile încă de la începutul istoriei.

— E greu să găseşti dragoste? întrebă Simon.

— Mergeţi drept înainte încă două blocuri, spuse vioi omuleţul. Nu puteţi greşi. Spuneţi că vă trimite Joe.

— Dar e imposibil! Nu e posibil să mergi şi să...

— Ce ştiţi dumneavoastră despre dragoste? întrebă Joe.

— Nimic.

— Păi vedeţi? Noi sîntem experţi.

— Ştiu ceea ce spun cărţile, făcu Simon. Pasiunile sub luna rătăcitoare...

— Sigur, şi trupuri încleştate pe plaja pustie a mării, rostogolite de patimă şi asurzite de vuietul valurilor.

— Aţi citit cartea asta?

— E obişnuita broşură publicitară. Acum trebuie să mă duc. Două blocuri mai înainte. Nu puteţi greşi.

Şi, cu un semn cordial de salut, Joe se pierdu în mulţime.

Simon îşi termină coca-cola şi o luă alene pe Broadway cu fruntea încreţită de gînduri, dar decis să nu formuleze o judecată prematură. Cînd ajunse la strada 44 văzu o reclamă imensă de neon care clipea rapid. Spunea: Dragoste S.P.A. (societate pe acţiuni). O reclamă de neon mai mică zicea: Deschis 24 de ore pe zi! Şi mai jos: Primul etaj.

Simon încreţi fruntea pentru că o bănuială teribilă îi trecuse prin cap. Totuşi sui scările şi intră într-o mică anticameră mobilată cu gust. De acolo îl trimiseră de-a lungul unui coridor pînă la un birou pe uşa căruia era un număr.

În birou era un om arătos, cu păr cărunt, care se ridică de la masa impunătoare şi îi strînse mîna spunînd:

— Bună ziua. Cum mai merg treburile pe Kazanga?

— Cum aţi ghicit că vin de pe Kazanga?

— Cămaşa. Privesc întotdeauna cămaşa. Mă cheamă Tate şi sînt aici pentru a vă servi în cel mai bun mod posibil. Dumneavoastră sînteţi...

— Simon. Alfred Simon.

— Luaţi loc, vă rog, domnule Simon. O ţigare? Ceva de băut? Nu are să vă pară rău că v-aţi adresat firmei noastre domnule. Firma noastră e cea mai veche instituţie care distribuie dragoste dintre toate cele care mai activează azi şi e mult mai mare decît cea mai apropiată concurenţă a noastră „Pasiunea Anonimă". Dealtfel tarifele noastre sînt mai raţionale şi vă oferim un produs perfecţionat. Pot să ştiu cum aţi aflat de existenţa noastră? Aţi văzut reclama publicitară din revista „Times"? Sau...

— M-a trimis Joe, spuse Simon.

— A, e foarte activ, spuse domnul Tate clătinînd glumeţ din cap. Ei bine, domnule, nu mai am nimic să vă întreb. Dumneavoastră aţi făcut un drum lung pentru a găsi dragoste şi veţi găsi dragoste. Întinse mîna către un buton, dar Simon îl opri.

— Nu vreau să fiu nepoliticos, spuse Simon, dar...

— Ce anume ? spuse domnul Tate cu un zîmbet încurajator.

— Nu înțeleg, izbucni Simon înroșindu-se puternic, în timp ce fruntea i se acoperea de broboane de sudoare. Cred că am greșit locul. Nu am venit pînă la Terra numai pentru... vreau să spun, dumneavoastră nu vindeți dragostea, nu-i așa ? Nu dragostea ! Vreau să spun, nu e dragoste adevărată, nu-i așa ?

— Cum să nu ! spuse domnul Tate și era atît de uimit că se ridică pe jumătate de pe scaun. Acesta e lucrul cel mai important ! Oricine poate cumpăra sex. Doamne sfinte, e marfa care se vinde cel mai bine în univers după viața umană. Dar dragostea e rară, dragostea e ceva special, dragostea se găsește numai pe Terra. Ați citit broșura noastră ?

— Cea cu „trupurile încleștate pe plaja pustie a mării" ? întrebă Simon.

— Da, aceea. Eu am scris-o. Inspiră exact această senzație, nu-i așa ? Nu poate inspira această senzație la oricine, domnule Simon. Această senzație o simte numai cineva care iubește

— Dar nu e dragoste adevărată, nu-i așa ? întrebă bănuitor Simon.

— Ba sigur că e ! Dacă am vinde dragoste simulată am vinde-o ca atare. Legile terestre asupra publicității sînt riguroase, v-o garantez. Se poate vinde orice, dar trebuie să fie etichetat drept ceea ce este. E o chestiune de etică, domnule Simon !

Tate își trase răsuflarea și continuă pe un ton mai calm :

— Nu, domnule, nu-i nici o eroare. Produsul nostru nu-i un surogat. Este exact același sentiment despre care poeții și scriitorii au delirat mii de ani. Grație cuceririlor științei moderne, putem pune la dispoziția dumneavoastră acest sentiment, confecționat cu eleganță și la un preț ridicol de scăzut.

— Îmi imaginam ceva mai... spontan, spuse Simon.

— Spontaneitatea are atracția ei, admise domnul Tate. Laboratoarele noastre de cercetări lucrează și la această problemă. Credeți-mă, nu e nimic pe care știința să nu-l poată produce, dacă există o piață de desfacere.

— Asta nu-mi place, spuse Simon ridicîndu-se. Cred c-am să mă duc la cinema.

— Așteptați ! strigă domnul Tate. Dumneavoastră credeți că încercăm să vă înșelăm. Dumneavoastră credeți că vă vom face cunoștință cu o fată care se va comporta ca și cum v-ar iubi dar care nu vă va iubi cu adevărat. Așa e ?

— Așa cred, spuse Simon.

— Dar nu este așa ! În primul rînd că ar fi prea costisitor. În al doilea, uzura ar fi îngrozitoare pentru fată. Și psihologic ar fi nesănătos să încerci să trăiești o minciună atît de profundă.

— Și atunci cum faceți ?

— Utilizăm cunoștințele noastre despre știință și despre mintea umană.

Pentru Simon cuvintele acelea erau destul de ambigui. Se îndreptă spre ușă.

— Spuneți-mi un lucru, făcu domnul Tate. Dumneavoastră sînteți un tînăr cu un aer inteligent. Nu credeți că ați fi în stare să distingeți dragostea adevărată de o contrafacere ?

— Bineînțeles.

— Iată garanția dumneavoastră ! Dacă nu veți fi satisfăcut puteți să nu ne plătiți nici un cent.

— Am să mă gîndesc, spuse Simon.

— De ce să amînați ? Cei mai renumiți psihologi afirmă că adevărata dragoste fortifică și restabilește rațiunea, vindecă ego-ul rănit, echilibrează procesele hormonale și albește carnația. Dragostea pe care o furnizăm noi are totul : afecțiune profundă și durabilă, pasiune fără margini, fidelitate completă, o dragoste aproape mistică atît pentru defectele dumneavoastră cît și pentru calități, o necesitate disperată de a place, și, ca un supliment extra, pe care numai „Societatea Dragoste" îl poate oferi, acea primă scînteie incontrolabilă, acel moment strălucind orbitor — dragostea la prima vedere !

Domnul Tate apăsă un buton. Simon încruntă fruntea nedecis. Ușa se deschise, o fată intră și Simon încetă de a mai gîndi.

Era înaltă și zveltă, avea păr castaniu cu o nuanță roșcată. Simon nu ar fi știut să-i descrie chipul, ar fi putut spune doar că-i dădeau lacrimile cînd o privea. Iar în privința corpului ar fi putut spune că era ucigător.

— Domnișoară Penny Wright, spuse Tate, vi-l prezint pe domnul Alfred Simon.

Fata încercă să vorbească, dar nu reuși, iar Simon era complet amețit. O privi și înțelese. Nimic altceva nu avea importanță. Înțelese pînă în adîncul inimii sale că era iubit sincer și total.

Plecară imediat ținîndu-se de mînă și un avion cu reacție îi purtă pînă la o căsuță albă aflată într-un pîlc de pini la marginea mării și vorbiră și rîseră și se iubiră, iar mai tîrziu Simon își văzu iubita învăluită în flacăra apusului, ca o zeiță de foc. Și în înserarea albastră ea îl privi cu ochi întunecați și enormi, iar corpul ei cel cunoscut deveni din nou misterios. Răsări luna, strălucitoare și hoinară și transformă în umbră carnea, iar ea plînse și îl bătu în piept cu pumnii micuți și Simon plînse și el fără să știe de ce. Iar în final veni dimineața, palidă și neliniștită să strălucească pe buzele lor uscate și pe trupurile lor încleștate, iar vuietul valurilor îi asurzea, îi înflăcăra și îi exaspera.

La amiază erau înapoi, în birourile „Societății Dragostea". Penny îi strînse mîna o clipă apoi dispăru în spatele unei uși.

— A fost dragoste adevărată ? întrebă domnul Tate.

— Da.

— Totul a fost satisfăcător ?

— Da ! Era dragoste, dragoste adevărată : Dar de ce Penny a insistat să ne reîntoarcem ?

— Un ordin posthipnotic, spuse domnul Tate.

— Ce anume ?

— Dar ce credeți ? Toți vor dragoste, dar puțini sînt dispuși să plătească pentru a o avea. Iată contul dumneavoastră, domnule.

Simon plăti furibund.

— Nu era nevoie, spuse. Natural că v-aş fi plătit pentru că ne-aţi făcut să ne întîlnim. Unde e ea acum ? Ce i-aţi făcut ?

— Vă rog, spuse domnul Tate cu ton blînd. Calmaţi-vă.

— Nu vreau să mă calmez ! urlă Simon. Eu o vreau pe Penny !

— Aceasta este imposibil, spuse domnul Tate cu o vagă nuanţă de răceală în voce. Vă rog încetaţi să mai faceţi scene.

— Vreţi să obţineţi alţi bani de la mine ? strigă Simon. Foarte bine, voi plăti. Cît trebuie să plătesc pentru a o libera pe Penny din ghiarele voastre ! Şi Simon işi smulse portofelul din buzunar şi il aruncă pe masă.

Domnul Tate il respinse cu vîrful degetului.

— Băgaţi-l în buzunar, spuse. Societatea noastră e veche şi respectabilă. Dacă dumneavoastră veţi ridica iar vocea, voi fi constrîns să vă dau afară.

Simon se calmă cu o sforţare, işi băgă portofelul în buzunar şi se aşeză. Respiră profund şi spuse calm :

— Vă rog să mă scuzaţi.

— Aşa e mai bine, spuse domnul Tate. Nu-mi place să vă aud strigînd. Dacă dumneavoastră sînteţi raţional ştiu să fiu raţional şi eu. Deci, ce nu e în regulă ?

— Ce nu e în regulă ? Vocea lui Simon începu să se înalţe. Şi-o controlă şi spuse : Fata aceea mă iubeşte.

— Desigur.

— Şi atunci, cum puteţi să ne despărţiţi ?

— Ce legătură are asta ? întrebă domnul Tate. Dragostea e un interludiu delicios, o relaxare care face bine la intelect, la personalitate, la echilibrul hormonal şi la carnaţie. Dar e dificil ca cineva să dorească să iubească continuu, nu credeţi ?

— Eu asta vreau, spuse Simon. Această dragoste e excepţională, unică...

— Toate sînt aşa, spuse domnul Tate. Dar după cum dumneavoastră ştiţi, toate sînt produse în acelaşi fel.

— Cum ?

— Cred că ştiţi cîte ceva relativ la mecanica producerii dragostei.

— Nu, spuse Simon. Credeam că este... naturală.

Domnul Tate clătină din cap.

— Am renunţat la selecţia naturală cu multe secole în urmă, puţin după revoluţia industrială. Era prea lentă şi din punct de vedere comercial era puţin practică. De ce să ne deranjăm atîta cînd putem produce după voinţă orice sentiment datorită condiţionării şi stimulării adecvate a anumitor centri cerebrali ? Rezultatul ? Penny, total îndrăgostită de dumneavoastră ! Şi înclinaţiile sale, calculate de noi, către acel tip somatic particular, au făcut restul. Adăugăm întotdeauna plaja pustie, luna rătăcitoare, dimineaţa palidă...

— Atunci Penny ar fi putut iubi pe oricine, spuse lent Simon.

— Ar fi putut fi făcută să iubească pe oricine, îl corectă domnul Tate.

— O, Doamne, dar cum a ajuns să facă munca asta oribilă ? întrebă Simon.

— A venit aici şi a semnat un contract, ca de obicei, spuse Tate. E foarte rentabil. Iar la scadenţa contractului, noi îi restituim personalitatea originară..., intactă ! Dar de ce spuneţi că această muncă e oribilă ? Nu e nimic înjositor în dragoste.

— Nu era dragoste ! strigă Simon.

— Ba da ! Era marfă originală ! Cele mai bune agenţii ştiinţifice i-au făcut analizele calitative confruntîndu-l cu produsul natural. Dragostea noastră s-a dovedit a fi întotdeauna dotată cu o profunditate, o pasiune, o fervoare şi o putere infinit superioare !

Simon închise ochii, îi redeschise şi spuse :

— Ascultaţi-mă cu atenţie. Nu mă interesează analizele voastre ştiinţifice. Eu o iubesc pe fata aceea, ea mă iubeşte şi asta e ceea ce contează. Lăsaţi-mă să-i vorbesc ! Vreau să mă căsătoresc cu ea !

— Domnul Tate strîmbă din nas, dezgustat.

— Haide, haide, prietene ! Doar n-o să vă căsătoriţi cu o fată ca aceea ! Dar dacă vreţi să vă căsătoriţi, noi putem să ne ocupă şi de asta. Eu pot pregăti o întîlnire ideală, idilică şi aproape spontană cu o virgină garantată, cu un certificat guvernamental atît de...

— Nu ! Eu o iubesc pe Penny ! Lăsaţi-mă cel puţin să-i vorbesc !

— E absolut imposibil, spuse domnul Tate.

— De ce ?

— Domnul Tate apăsă un buton de pe masă.

— De ce ? Am şters condiţionarea precedentă. Acum Penny e îndrăgostită de un altul.

Şi Simon înţelese. Înţelese că în acel moment Penny privea un alt bărbat cu aceeaşi pasiune pe care el o cunoscuse, şi simţea pentru alt bărbat acea dragoste totală şi neţărmurită pe care cele mai mari agenţii ştiinţifice o caracterizaseră ca fiind mai bună decît selecţia naturală, învechită şi nesatisfăcătoare din punct de vedere comercial ; şi pe aceeaşi plajă pustie de care se vorbea în broşura publicitară...

Sări în gîtul lui Tate. Doi funcţionari, care intraseră în birou cu cîteva clipe mai înainte, îl înşfăcară şi îl tîrîră către uşă.

— Amintiţi-vă ! exclamă Tate. Toate acestea nu infirmă de fel experienţa pe care aţi trăit-o !

Şi lucrul cel mai infernal fu că Simon pricepu că Tate îi spusese adevărul.

Apoi se trezi în stradă.

În primul moment, dori numai să fugă de pe Terra, unde lucrurile puţin practice, care se vindeau, erau mai mult decît putea să-şi permită un om normal. Porni cu pas iute, iar Penny a sa îi mergea alături, cu faţa aprinsă de pasiune pentru el, pentru el, pentru el şi pentru un altul, şi pentru un altul încă.

Şi natural, ajunse la tras la ţintă.

— Vreţi să încercaţi dacă aveţi noroc ? îl întrebă gestionarul.

— Aşezaţi-vă cu faţa, spuse Alfred Simon.

Traducere de
I. M. M. Ionescu

TINEREȚEA CLASICILOR

Gherea văzut de Ștefan Popescu

CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA

și „Dl. Brociner ca descriitor al vieții țărănești"

Referindu-se la impresia degajată de un episod desprins din romanul **În fața vieții** al lui Duiliu Zamfirescu, Gherea ține neapărat să sublinieze veridicitatea strict faptică a narațiunii, încredințat fiind că „D-l Duiliu Zamfirescu a avut ca model un om viu, om luat din viața reală". „Că d-sa cunoaște pe eroul nostru — mai zice criticul despre tînărul romancier — se vede din faptele ce descrie și de multe ori și din cuvintele ce spune Soleanu. Faptele și cuvintele sînt luate din realitatea vieții și se potrivesc pentru un tip ca pesimistul nostru". Interesant este deci că o asemenea apreciere pozitivă cu caracter liminar se constituie în punct de sprijin general pentru întreaga execuție critică la care este supusă scrierea de început a lui Duiliu Zamfirescu. De data aceasta, criteriul veridicității faptice înțeles în sensul „școlii" naturaliste, nu se mai dorește sieși suficient, întrucît este raportat la autenticitatea semnificațiilor psihologice și morale degajate de comportamentul personajelor.

Nu altele sînt, în esență, premisele durei și definitivei execuții critice desfășurate în mai scurtul articol **D-l Brociner ca descriitor al vieții țărănești**. Cu deosebirea, importantă, totuși, că de data aceasta nu mai poate fi vorba de un eșec ce-și are originea în eventuala discrepanță dintre cele două niveluri ale textului narativ; cel strict faptic, capabil a da sentimentul veridicității realiste a temei, și cel semnificant, în ordinea tipologiei umane, sub aspectul autenticității ei psihico-sociale și, fapt aproape inedit la Gherea, sub aspect etnic, specific național. Or, în ce-l privește pe I. Brociner, autorul nuvelei **Sanda**, acesta propune atenției criticului, în ambele direcții, un text de o dezolantă nulitate. Verdictul desființător strivește sub lespedea lui neîndurătoare, încă din primele rînduri, pe nechibzuitul autor, negîndu-i-se orice urmă de vocație artistică. Ingeniozitatea criticului, în acest punct, constă în tactica recurgerii la armele pe care însăși „victima" i le oferă. Nici mai mult nici mai puțin, între eroul masculin al scrierii și autorul ei se stabilește următoarea inedită relație : „Acest Mărgărit, deși țăran, după spusa autorului, dar seamănă tot atît de mult a țăran, cît seamănă d-l Brociner a nuvelist". Esteticește, păcatul capital al lipsei totale de har literar este divulgat de apelul la una dintre cele mai re-

probabile practici, menite să suplinească ceea ce în limbajul critic de azi numim cunoaşterea vieţii şi, implicit, să pulverizeze cu desăvîrşire criteriul autenticităţii. În speţă, criticul aduce în prim plan practica influenţelor complet neasimilate, similare cu imitaţia grosieră, apanaj al autorului lipsit de orice spirit de discernămînt critic, principalul element constituent al conştiinţei artistice. Din acest punct de vedere, se pare că Gherea este printre primii critici români care se angajează la asemenea aplicaţii analitice cu dublă deschidere, în sensul că autenticitatea, în calitatea ei de criteriu polarizator axiologic, se prevalează de exigenţele veridicităţii realist-autohtone a temei, tranşant disociată de tirania nefastă a atracţiei obediente pentru modelele străine. Drept urmare, procedeul analitic imediat solicitat este acela al raportării la modelele tutelare, mod de a dezvălui fără menajamente precaritatea absolută a personajelor, a psihologiei şi caracterelor acestora. Din tagma involuntar parodistică a cavalerilor **„sans peur ni reproche"**, amintitul Mărgărit („Don Marqarito del... Brociner" !) „este un fel de **Rinoldo Rinaldini**, ori mai bine un cavaler din tagma celor ce-au innebunit pe bietul Don Quijotte". Cît despre eroina nuvelei, Sanda, tînără fiică de cîrciumar, dată fiind înfăţişarea ei angelică („are părul bălai, pletele arămii, pielița subţire, mînuța mică, picioruşe micuţe, forme încîntătoare" — la toate acestea adăugîndu-se „calitatea" de a fi oarbă din copilărie în urma unui trăsnet care i-a ucis şi mama !), fireşte, nu poate fi decît o Donă Sanda de Tîrveşti, după numele localităţii unde este plasată acţiunea mirobolantei naraţiuni. Amintitul procedeu al raportării la modelul tutelar, însă nu se limitează doar la atît. Din unghiul comportamentului psihic propriu-zis sînt aduşi în discuţie termeni de comparaţie pe cît de insoliţi tot pe atît de edificatori. Mai întîi, fapt lesne de înţeles, se insistă asupra dimensiunii pasional-erotice a personajelor, prilej pentru critic de a opera — probabil, primul în critica noastră — cu un „concept" caragelian de extraordinară sugestivitate. Anume, este vorba de **amoarea** banditului Mărgărit pentru Sanda, stare de sentiment ce se manifestă pe un ton şi în forme cvasiidentice cu acelea din **O noapte furtunoasă**. Mai departe, aceluiaşi Mărgărit nu i se refuză nici apetitul pentru monologul melancolizant de sorginte derizoriu hamletiană. „Gîndurile ce însoţesc zămislirea planului de sinucidere — scrie criticul — sînt aşa descrise de autor, ca şi cum Mărgărit ar fi un Hamlet, prinţul Danemarcei, în vestitul monolog **„tó be, or no to be"**. Ascultaţi numai : **„Dedesubtul lui murmurau şi cîntau valurile apei, şi, cum sta el aşa, nici deştept, nici adormit, ÎI TRECU PRIN MINTE : UN PAS NUMAI ŞI AR FI ÎN FUNDUL APEI O UNICĂ AGONIE (! ! !) şi toate s-ar sfîrşi, toate s-ar uita în veci, căci acolo, jos, în adîncul apei, nu e groază de judecător şi de întunericul înfiorător al ocnei**, nici o pomenire de întîmplarea cea groaznică din tufişul de lîngă **Bucureşti, şi nici o durere pentru aceea că ochii Sandei erau stinşi"**. Aşa cugetă despre **mica agonie** ţăranul român, cînd ni-l zugrăveşte d-l Brociner ! Pare că auzim pe Hamlet :

To die, — to sleep ;
No more ; — and, by o sleep, to say we end
The heort — ache, and the thousand natural shacs,
Thot flesh is hier to...

În fine, ştirea că nuvela lui I. Brociner ar fi fost tradusă în limba germană sugerează lui Gherea recursul la un alt termen de comparaţie nimicitoare. Mizînd, chipurile, pe gustul pentru marea tiradă monologică a cititorului german, autorul articolului nu ezită a face trimitere la celebrul final al dramei schilleriene **Hoţii**, în speţă, la monologul lui Franz Moor înainte de a muri, pe care, după ce-l reproduce, îl propune ca termen nemijlocit de comparaţie : „Iată şi monologul ţăranului Gheorghe al lui Ţopîrlan (aşa ar fi trebuit să-l cheme pe Mărgărit) :

„Mărgărit tresări, ca apucat de friguri, apoi se plecă spre Sanda şi-i zise, cu o linişte stranie : VĂZUT-AI DOUĂ STELE CĂZÎND ? (Cum avea să vadă, dacă era oarbă ?) **Auzi tu clopotul cum sună ? E semnul că se scoală sihaştrii din morminte... Iată-i că vin. Se apropie... vor să ne apuce... iată şi Miron !..."**.

Convins — şi pe drept — că odată cu această din urmă trimitere „sentinţa" este irevocabilă, criticul nu mai insistă punînd punct demonstraţiei ; nu înainte însă de a rosti el însuşi respectiva „şedinţă" înmuind-o în otrava ironiei nimicitoare : „Se înţelege că ţăranului român care ar fi rostit asemenea monolog nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să se arunce în bezna adîncă. Păcat numai că Mărgărit, azvîrlindu-se în beznă cu Sanda în braţe, n-a luat cu dînsul şi manuscrisul nuvelei d-lui Brociner, că făcea mare bine autorului, şi Revistei literare, şi publicului cititor".

Întrucît sîntem interesaţi, înainte de toate, de sesizarea elementelor ce concură la constituirea primelor nuclee ale „lecţiei" pe care critica gheristă de tip analitico-foiletonistic o adresează posterităţii, tot în legătură cu scurtul articol **D-l Brociner ca descriitor al vieţii ţărăneşti**, dorim să mai atragem luare-aminte doar asupra unui singur aspect. De data aceasta, este vorba de o chestiune ce vizează, cum ar fi zis G. Călinescu, tehnica criticii literare în latura strictă a formei, a modului practic în care este condusă analiza critică. Marea surpriză e de a constata că ne aflăm în prezenţa unui foileton, dacă vrem, a unei veritabile cronici literare, al cărei procedeu „tehnic" de bază cu efecte intrinsec coagulante, stă în apelul la mult controversata — şi în zilele noastre — practică a „rezumării" scrierii analizate, prin intermediul „naraţiunii critice" argumentată de producerea copioasă a citatelor. Şiretenia tendenţioasă, aproape pamfletară în spiritul căreia „naraţiunea critică" face concurenţă textului nuvelistic îşi spune cuvîntul decisiv. Ea este aceea care dă temei intim aprecierii critice generale ; cum s-a văzut, o apreciere critică eminamente descalificantă, negativă. Se poate, aşadar, conchide că ceea ce în termeni nu tocmai profesionişti considerăm a fi răspînditul şi eficientul procedeu ce se bizuie pe analiza al cărei fond „narativ" îl constituie chiar „materialul clientului" revendică în personalitatea lui Gherea pe unul dintre temerarii lui înaintaşi.

Nicolae Ciobanu

NICOLAE IORGA - ORATORUL

Nicolae Iorga în opinia unora din biografii şi comentatorii săi contează în primul rînd ca mare orator. E vorba, fireşte, de cei ce i-au audiat fie prelegerile universitare, fie discursurile publice. N. Iorga a ţinut nenumărate discursuri pe tema vechimii poporului român, a suveranităţii şi independenţei naţionale. Actuale la vremea cînd au fost rostite deoarece se refereau la realităţi istorice imediate ele sînt importante şi astăzi pentru că atestă existenţa unui spirit umanist de largă deschidere în istoriografia noastră, un real spirit democratic, sentimentul valorilor fiecărui popor fără de care bunele relaţii între popoare nu sînt posibile. Ele mai atestă şi tradiţiile unei lupte seculare pentru justiţie şi independenţă.

Unul din cele două discuri identificate pînă în prezent cu vocea lui Nicolae Iorga, înregistrate sub prestigiosul generic „HIS MASTER'S VOICE“, în anul 1929, de **Record Manufactured The Gramophone C (Czechoslovakia) Limited SRO** (nr. de înregistrare 29-0121001) poartă pe o faţă titlul în româneşte **Civilisaţie şi tradiţie** cu menţiunea autorului (Prof. N. Iorga) şi a limbii în care acesta vorbeşte (Roumanian). În eticheta de pe cealaltă faţă a discului — literă aurie pe fond roşu carmin — sînt specificate limbile în care se exprimă de astă dată oratorul (Talking in Enghlich, Franch, Roumanian & German).

Transcriem aici — în traducere — două dintre acestea, pe cele rostite în limbile italiană şi franceză, păstrînd titlurile date de autor.

Vechea Romă trăieşte în ţăranul român

Ţară latină, România este fără îndoială, dar nu în acel sens care i se atribuie dintr-un simplu sentimentalism de rasă, pe de o parte, şi pe de alta dintr-o cunoaştere superficială a originilor sale. Legăturile românilor cu celelalte naţiuni care se trag din vechea Romă sînt mai adevărate şi mai puternice. În noi trăieşte şi rasa — nu aceea a membrilor legiunilor care sînt de alt neam, deci nu latini — ci în noi aleargă sîngele acelor ţărani modeşti striviţi de luxul îmbogăţiţilor din Roma, necredincioşi originilor lor şi veniţi de dincolo de Adriatica pentru a crea pe alte ţărmuri o altă naţiune. În noi trăieşte simţul politic al acestor strămoşi cu care ne putem mîndri, nu numai pentru victorii şi cuceriri ; în noi se păstrează ceva din vechiul Laţiu, din ceea ce a cîntat Virgiliu, şi pe care influenţa elenică l-a distrus în capitala lumii antice.

(Text în limba italiană)

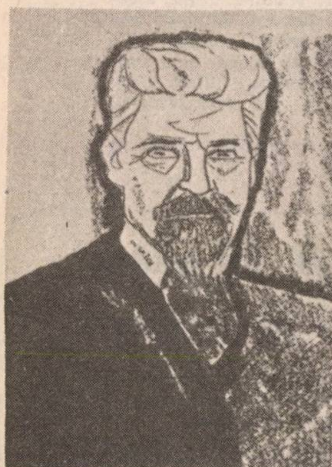
Cum înţelege, din păcate, România să fie cunoscută

România este prea des cunoscută prin bogăţiile solului, pe care le-a ignorat sau cel puţin le-a neglijat, prin luxul vechii clase aristocratice a boierilor moldo-valahi deveniţi ridiculi prin cheltuielile prosteşti de bani pe care nu-i cîştigaseră, prin nesăţiosul avînt spre ştiinţă al tineretului său şi prin aptitudinile demne de mirare ale rasei sale cînd e vorba de a se transforma după modele aparţinînd marilor civilizaţii mondiale. A o cunoaşte astfel, e a o jigni. Conştiinţa ei însăşi cere altceva : respectul faţă de îndelungatul sacrificiu în pragul civilizaţiei emozene, sensul pentru sinteza de instituţii şi de artă pe care ea a reuşit să o realizeze, şi recunoaşterea forţelor care se conservă intacte în macroformele naţiunii.

(Text în limba franceză)

Texte transcrise şi traduse de Florian Avramescu

CÎTEVA ROMANE «CU CHEIE»

C Stere

Toţi istoricii literari sînt de acord că Horaţiu din **Fîntîna Blanduziei.** Vasile Alecsandri s-a prefigurat, într-un fel, pe sine însuşi, iar în personajul Zoil, adversarul marelui latin, a pus cîteva trăsături de caracter împrumutate lui Alexandru Macedonski, cu care nu era deloc în relaţii amicale. Poetul „Nopţilor" nu i-a rămas cîtuşi de puţin dator şi i-a răspuns cu promptitudine într-o prea spirituală epigramă: „Coprins de-al gloriei nesaţiu / Albit de ani, dar tot copil, / E lesne să mă faci Zoil / Cînd singur tu te faci Horaţiu".

În o literatură ca a noastră, unde duhul mediteranean, muşcător şi polemic, moştenitor al lui Petronius şi Procopie din Cezareea, a produs temperamente ca Heliade — autorul pamfletelor în proză şi în versuri din **Fiziologia poetului,** din **Domnul Sarsailă autorul, Serafimul şi Heruvimul,** ori din **Visul** — romanul zis „cu cheie" este un fenomen caracteristic. Primul în ordine cronologică — şi totodată cel mai valoros sub raport artistic — este **Istoria ieroglifică** a lui Dimitrie Cantemir.

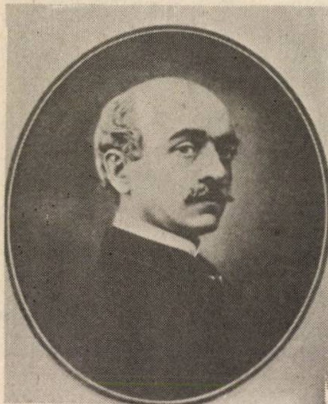
Istoria ieroglifică este un vast — disproporţionat de întins faţă de scopurile urmărite — pamflet politic în care autorul (Inorogul) se răfuieşte cu adversarii, în frunte cu Constantin Brîncoveanu (Corbul). Nu este cazul să întreprindem aici o analiză măcar cît de cît amănunţită a acestei capodopere. Vom spune numai că, sub măştile animalelor, păsărilor şi sub multe alte feluri de „ieroglife", ţelul practic iniţial şi imediat al scriitorului fusese acela de a pune în lumină faptul precum că în luptele pentru tronul Moldovei (anii 1703—1705) dreptatea era de partea lui şi, în general, a partidei Cantemireştilor, dîndu-se a se înţelege pînă la urmă cum însuşi Brîncoveanu ar fi rămas convins în sensul pledoariei desfăşurate în luminoasa carte. În fond însă, cum chiar Cantemir pare a recunoaşte în cuvîntul către cititor, rezultatul final al travaliului său nu este numaidecît un op „de citit sub manta" — cum s-a spus de către unii comentatori — cît mai ales o operă de artă a cuvîntului, ficţiune aproape pură, fără voia lui, cumva, aspectele beletristice trecînd înaintea altora de ordin practic: „A triia şi cea mai cu deadis pricină ieste că nu atîta cursul istoriii în minte mi-au fost, pre cît spre deprinderea ritoricească nevoindu-mă, la smicea, groasă ca aceasta prea aspră piatră multă şi îndelungată ascuţitură să fie trebuit am socotit". Nu mai încape acum nici o îndoială că scriind la vastul său pamflet artistul răsare din omul politic şi Cantemir se lasă furat de plăcerea ficţiunii, în cele mai multe dintre pagini. Aşa se şi explică împrejurarea că importanţa documentar-istorică a cărţii (cercetată cu luminarea de un Nicolae Iorga şi P.P. Panaitescu) ne apare acum incomparabil puţină,

neînsemnată față de cea curat beletristică, subliniată îndeajuns, mai ales în ultima vreme, de toți comentatorii. S-ar putea ca însuși scriitorul să fi intuit lucrul, de vreme ce deconspiră totul în „scara numerelor" pe care o pune la sfîrșit, oferind „chei" cu ajutorul cărora pot fi identificate absolut toate personajele și faptele relatate, făcîndu-se a se teme de susceptibilitatea celor în cauză : „Către aceasta, măcar că dezvălirea numerelor aievea giuruim, de betejirea inimilor foarte ferindu-ne, dezvelim, le acoperim și acoperindu-le le dezvălim". Dezvelirea-acoperire de la „scară" se produce complicat și în același timp foarte simplu printr-un fel de „joc" de cifre, corespondentele valorilor aritmetice ale literelor chirilice prin care se scriau respectivele nume. Iată numai patru exemple : 2. 1. 200. 1. 100. 1. 2. 1. 2. 70. 4. 1. = **B.a.s.a.r.a.b. V.o.d.ă.** (Brîncoveanu, adică), 4. 8. 40. 8. 300. 100. 1. 200. 20. 70. 4. 1.= **D.m.i.t.r.a.s.k.o V.o.d.a.** (Dimitrie Cantemir), 40. 600. 1. 8. 2. 7 1. = **M.i.h.a.i. V.o.d.a.** (Mihail Racoviță-Struțocămila), 200. 20. 1. 100. 30. 1. 300. 1. 20. 8. 100. 70. 200. 5. 300 = **S.k.a.r.l.a.t.a.k.i. R.o.s.e.t.** (Scarlat Ruset-Hameleonul). E clar de tot că fără asemenea „chei" amănunțite (nu numai pentru personaje, fie ele cît de mărunte, dar și pentru locuri, fapte, diferite obiecte etc.) nici un istoric, oricît de bine informat și meticulos, n-ar putea descoperi în romanul lui Cantermir decît o cîtime foarte mică din realitatea istorică materială. Caricatura barocă din **Istoria ieroglifică** își are punctul de plecare în procedura esopică (cu modele clare și în **Fiziolog)** și are în vedere exclusiv atributele de ordin moral ale personajelor, niciodată pe cele fizice. Este cu totul sigur că nimic din portretul fizic real al lui Mihail Racoviță (un bărbat frumos la înfățișare, cum reiese dintr-un portret de epocă) n-a fost reluat în hidoasa Struțocămilă și nimic din înfățișarea lui Scarlat Ruset nu se găsește în „himera" fioroasă a Hameleonului. Odată asigurată prin „cheie" identificarea persoanelor reale, autorul își ia o libertate totală în a-și desfășura prodigioasa-i imaginație, uimitoare, cum n-am mai găsit-o la nimeni.

Cu totul altfel stau lucrurile la scriitorii moderni, unde „cheia" identificării persoanelor caricate este îndeobște oferită indirect, prin sugestia produsă de cîte un amănunt de ordin fizic. Așa procedează de pildă Gr. H. Grandea în romanul **Vlăsia sau ciocoii noi,** un pamflet politic și acesta, chipurile, în continuarea operei lui Nicolae Filimon (cu care e departe a se compara însă), scris cu scopul demascării rolului nefast al „ciocoimii" în Revoluția de la 1848. În sceleraţii Baboi și Sclipici sîntem invitați să recunoaștem pe C .A. Rosetti și Ion Brătianu. Iată-l pe cel dintîi, „un craidon de Curte Veche" (sugestie pentru mai tîrziul Mateiu Caragiale), cu îmbrăcămintea lui extravagantă, caricatural-romantică, cum i-ar fi fost și apucăturile : „Necunoscutul nostru era înfășurat într-un rond de postav cenușiu ; în cap avea o pălărie neagră calabreză, ale cărei margini îi cădeau pe frunte ; pantaloni ofițerești, iar în picioare niște pantofi de pînză cenușie. Pe sub rond nu avea decît o cămașă descheiată la piept, iar la gît nici o legătură. Pe lîngă această îmbrăcăminte dezmățată, ochii lui aprinși, scălîmbările figurii, gesturile bruște, îi dădeau un aer care numai incredere nu putea să insufle".

Dimitrie Cantemir

Constantin Brâncoveanu

Vasile Alecsandri

C. A. Rosetti

Fatalmente însă, romanul lui Grandea rămîne un eşec, abstracţie făcînd de talentul scriitorului, tocmai din pricina pornirii pamfletare, nestrunită şi îndeajuns de nejustificată, împotriva celor doi oameni politici, a neadîncirii complexului fenomen care a fost Revoluţia de la 1848. Caricatura lui C. A. Rosetti e departe de imaginea cu totul pregnantă a „bulbucaţilor ochi de broască" din satira eminesciană, care transcende realitatea istorică pur materială şi individuală şi ni se oferă ca idee poetică, obiect al contemplării adînci, semnificative, detaşate. Dealtminteri, în micul, destrămatul şi grăbitul său roman, Grandea amestecă personajele mascate cu altele pe care le numeşte direct : Heliade, Bălcescu, Tell, Cîmpineanu, Magheru, colonelul Solomon, Ioan Catina, apariţii fugare, acestea, inconsistente, în centru punînd numai drama prea „bunului", „pozitivului" Dimitrie Ghimpa, un personaj fără nici o acoperire reală.

Oricine îşi poate da seama acum că omul politic şi, la urma urmei, chiar omul de mare cultură care a fost C. Stere, n-ar fi rămas în memoria posterităţii fără romanul său fluviu **În preajma revoluţiei.** Într-atît de precară, riscantă, nedurabilă, ne apare cîte o dată opera politică de-a-lungul vremii, prin comparaţie cu gloria literară. Ultimele trei părţi (volume) ale acestui „Bildungsroman" care are în centru viaţa lui Vania Răutu, alias C. Stere — **Ciubăreştii, În ajun, Uraganul** — sînt, cum s-a mai spus, nişte memorii deghizate, deloc lipsite de puternice, stridente chiar, accente pamfletare. Caricîndu-şi adversarii politici, ori prezentîndu-şi cu oarecare condescendenţă prietenii şi aliaţii, Stere oferă şi el „chei" pentru descoperirea lor, „construind" nume sugestive, relatînd în anume chip faptele, amestecîndu-le destul de la întîmplare. Vasile Credinţă din roman, de exemplu, este Ion Nădejde — om cumsecade, tată a mulţi copii, socialist fervent, puţintel cam naiv, lămurit pe deplin în problemele politice numai prin contacul cu tînărul Vania Răutu. Spiridon Ciorbagioglu este numele cam urît dat lui Ibrăileanu, un personaj cu totul subjugat de admiraţia pentru eroul principal. Miron Osmanlî-Caragiale este balcanicul scîrbit de mizeria Ciubăreştilor (numele simbolic al capitalei româneşti politice), „poet" talentat şi totodată un epicureu stîlp de cafenele, refugiat benevol la Berlin, cu banii picaţi din moştenirea unei mătuşi avute. Ipolit Mircescu este Titu Maiorescu, Petru Răşinar — Octavian Goga, Gheorghe Război Vrînceanu — C. D. Gherea, Cristofor Arghir, bestia neagră a autorului, este Nicolae Iorga, Aurel Crăsneanu — I.C. Brătianu, Hariton Spirescu — Spiru Haret, Grigore Toplologeanu — G. Topîrceanu ş.a.m.d. Romanul a fost scris (dictat unor secretari) relativ tîrziu, spre sfîrşitul vieţii memorialistului, retras la conacul său de la Bucov, lîngă Ploieşti. Curios lucru ! Excepţional prin ineditul şi frumuseţea evocării copilăriei şi adolescenţei şi mai ales prin descrierile şi povestirile în legătură cu deportaţii din Siberia ţaristă, printre care scriitorul a trăit vreme de opt ani, romanul lui Stere are un bun număr de pagini — în special în **Ciubăreştii,** cel de al şaselea volum — de-a dreptul neizbutite artisticeşte. Patimile politice, vechile ranchiune, o anume, supărătoare pentru cititor, prezumţie a autorului despre propria-i persoană răbufnesc şi bunul Homer al lui Stere